

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการภูมิปัญญาในการผลิตและการจัดการผลผลิตไก่พื้นเมืองของชนเผ่าใน
ภาคอีสาน

**Native Chicken Production and Management by Using Indigenous
Knowledge in the Northeast of Thailand**

โดย

คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
กรมปศุสัตว์

กรกฎาคม 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการภูมิปัญญาในการผลิตและการจัดการผลผลิตไก่พื้นเมืองของชนเผ่าในภาคอีสาน
Native Chicken Production and Management by Using Indigenous Knowledge in
the Northeast of Thailand

คณะผู้วิจัย	สังกัด
1. ดร. อุษา กลิ่นหอม	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. รศ.ดร. ชัยชาญ วงศ์สามัญ	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. อาจารย์สจี กันหาเรียง	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
4. นางสาวสุนีย์ ตรีมณี	ศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์กบินทร์บุรี กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์
5. นายโสภณ เสือแก้ว	สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
6. อาจารย์พรชัย อุทร์ภัย	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
7. นายเกื้อกูล พิมพ์ดี	หน่วยวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

หน้า

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....	ก
บทคัดย่อ.....	ข
Abstract.....	ค
บทวิเคราะห์ภูมิปัญญาการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของชนเผ่าในภาคอีสาน.....	1
บรรณานุกรม.....	14
ภาคผนวก	

ภาคผนวก ก

1. ความเป็นมาของโครงการ.....	18
2. วัตถุประสงค์.....	19
3. ขอบเขตการดำเนินงาน.....	19
4. การเลือกพื้นที่ในการดำเนินงาน.....	20
5. การสุ่มตัวอย่างประชากรและการเก็บตัวอย่าง.....	21

ภาคผนวก ข

1. ชนิดของไก่พื้นเมือง.....	25
2. รูปแบบการเลี้ยงไก่.....	30
3. แหล่งอาหาร ประเภทของอาหารที่ใช้เลี้ยงไก่พื้นเมือง.....	31
4. การจัดการการเลี้ยงไก่พื้นเมือง.....	32
5. ความหมายของคำศัพท์อีสานที่เกี่ยวข้องกับไก่พื้นเมือง.....	35
6. การดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง.....	35
7. การใช้ประโยชน์จากไก่พื้นเมือง.....	41
8. การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง.....	45
9. สรุปผลการศึกษา.....	49
10. ข้อเสนอแนะ.....	53

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบพันธุ์และอายุในระดับต่างๆกันของไก่พื้นเมือง.....	55
---	----

ภาคผนวก ง

ตารางแสดงการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง.....	60
---	----

ภาคผนวก จ

บทความสำหรับการเผยแพร่ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลงาน
จากโครงการไปใช้ประโยชน์.....67

ภาคผนวก ฉ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ดำเนิน
การมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ.....69

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 การกระจายของกลุ่มตัวอย่าง.....	20
ภาพประกอบ 2 ไก่ลาด.....	55
ภาพประกอบ 3 ไก่แจ้.....	55
ภาพประกอบ 4 ไก่หยอง.....	55
ภาพประกอบ 5 ไก่คออ่อน.....	55
ภาพประกอบ 6 ไก่จุก.....	55
ภาพประกอบ 7 ไก่เคา ไก่แขก.....	55
ภาพประกอบ 8 ไก่ชี ไก่ขาว.....	56
ภาพประกอบ 9 ไก่ขาน.....	56
ภาพประกอบ 10 ไก่กุ่ม.....	56
ภาพประกอบ 11 ไก่ป่า.....	56
ภาพประกอบ 12 ไก่ชน.....	56
ภาพประกอบ 13 ระยะไก่อหอบ.....	57
ภาพประกอบ 14 ระยะปง.....	57
ภาพประกอบ 15 ระยะไก่อ้อย.....	57
ภาพประกอบ 16 ระยะใส่เสื้อกั๊กหรือเสื้อเกาะหรือ.....	57
ภาพประกอบ 17 ระยะปิ้งน.....	57
ภาพประกอบ 18 ระยะต้มต่า.....	57
ภาพประกอบ 19 ระยะเชียนจัน.....	58
ภาพประกอบ 20 ระยะไก่อเป็นบ่าวเป็นสาว.....	58
ภาพประกอบ 21 ระยะวางไข่ (สำหรับตัวเมีย) และระยะทับ (สำหรับตัวผู้)	58

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 สถานที่เก็บข้อมูลและจำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชนเผ่า.....	22
ตาราง 2 ชนิดและลักษณะทั่วไปของไก่อพื้นเมืองที่พบในชนเผ่าต่างๆในภาคอีสาน.....	26
ตาราง 3 สถานภาพของพันธุ์กรรมและลักษณะที่มีผลต่อการผลิตของไก่อพื้นเมือง.....	28
ตาราง 4 แสดงจำนวนไข่ อัตราการฟักออกและอัตราการเลี้ยงรอด.....	34
ตาราง 5 โรคและการรักษาโรคที่พบในชนเผ่าต่างๆในภาคอีสาน.....	37
ตาราง 6 แสดงจำนวนไก่อพื้นเมืองที่เลี้ยง จำนวนที่บริโภค จำนวนที่จำหน่ายต่อปี ของแต่ละชนเผ่า.....	45
ตาราง 7 ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	48
ตาราง 8 ตารางรวมต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการเลี้ยงไก่อพื้นเมืองของแต่ละชนเผ่า.....	49
ตาราง 9 ผลตอบแทน ต้นทุนค่าใช้จ่ายและกำไรสุทธิทั้งหมดในการเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	49
ตาราง 10 วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	50
ตาราง 11 ประเภท จำนวน และมูลค่าของไก่อพื้นเมือง.....	60
ตาราง 12 ประเภท จำนวน และมูลค่าในการบริโภคไก่อพื้นเมือง.....	61
ตาราง 13 ประเภท จำนวน และมูลค่าในการขายไก่อพื้นเมือง.....	62
ตาราง 14 ผลพลอยได้จากการเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	62
ตาราง 15 แสดงรายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	63
ตาราง 16 แรงงานในการเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	63
ตาราง 17 วัสดุที่ใช้ในการเลี้ยงไก่อพื้นเมือง.....	64

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

ประเทศไทยประกอบด้วย 76 จังหวัดมีพื้นที่ 513,115 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากรทั้งหมด 63,079,765 คน (ข้อมูล ณ ปี 2546) มีการเลี้ยงไก่มากกว่า 2 ล้านครอบครัว ซึ่งเป็นจำนวนไก่กว่า 60 ล้านตัว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเกษตรกรทั้งหมด 1,684,105 ราย พบว่ามีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมือง 1,188,518 ราย คิดเป็นร้อยละ 70.6 ของเกษตรกรทั้งภาคอีสาน มีจำนวนไก่ที่เลี้ยงมากถึง 22,938,684 ตัว หรือคิดเป็นค่าเฉลี่ย 19.3 ตัวต่อครอบครัว จากการศึกษาเกษตรกรในภาคอีสานจำนวนทั้งสิ้น 17 ชนเผ่า ได้แก่ ชนเผ่าเยอ ชนเผ่าเขมร ชนเผ่ากูย ชนเผ่าญ้อ ชนเผ่าโล้ย ชนเผ่าลี ชนเผ่าไทพรวน ชนเผ่าโคราช ชนเผ่าชาวนน ชนเผ่าไทดำ ชนเผ่ากะเลิง ชนเผ่าลาว ชนเผ่านครไท ชนเผ่าบรู ชนเผ่าสุไท ชนเผ่ามอญ และชนเผ่าแสก พบว่าชนเผ่าทั้ง 17 ชนเผ่าในภาคอีสานมีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองทั้งหมด 11 ชนิด (ชนิดหมายถึง ลักษณะภายนอกที่คนในชนเผ่าภาคอีสานใช้เรียกไก่ที่มีลักษณะจำเพาะ เป็นที่รู้จักภายในชุมชน) ได้แก่ ไก่ลาด ไก่แจ้ ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไก่จุก ไก่เคา หรือไก่เครา ไก่ซี หรือไก่แก้ว ไก่ขาน ไก่กุ่ม ไก่ดำ และไก่ป่า ซึ่งทั้ง 11 ชนิดพบว่ามี 8 ชนิดที่นิยมเลี้ยง คือ ไก่ลาด ไก่แจ้ ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไก่เครา ไก่ซี ไก่ขานและอีก 3 ชนิดพบที่มีการเลี้ยงน้อยมีภาวะเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ คือ ไก่จุก ไก่กุ่มและไก่ดำ อย่างไรก็ตาม ลักษณะประจำตัวที่แท้จริงของไก่แต่ละชนิดไม่สามารถบอกได้ในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากระบบการเลี้ยงของชาวบ้านมีการปล่อยให้ไก่ผสมข้ามชนิดกันได้อย่างอิสระ ทำให้ไก่พื้นเมืองที่พบเห็นทั่วไปตามหมู่บ้านในปัจจุบันมีความหลากหลาย แต่บางตัวยังคงมีพันธุกรรมที่มีลักษณะจำเพาะเหลืออยู่ เช่น ไก่ขาน ไก่คอล่อน ไก่เคา เป็นต้น การเลี้ยงไก่ของประชาชน (เกษตรกร) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ว่าจะเป็นชนเผ่าใดอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ผลจากการศึกษาพบว่า วัตถุประสงค์หลักของการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อเป็นอาหารและแหล่งเงินสด เป็นรายได้เมื่อจำเป็นต้องใช้จ่ายเงิน เช่น ค่าใช้จ่ายสำหรับลูกเข้าโรงเรียน ค่าน้ำ ค่าไฟหรือเมื่อต้องการเงินสดอย่างเร่งด่วน ไก่พื้นเมืองเป็นผลผลิตทางเกษตรเพียงอย่างเดียวที่เกษตรกรสามารถกำหนดราคาขายได้และขายได้ตลอดเวลาที่ต้องการ ไม่จำเป็นต้องมีระยะเวลาหรือต้นทุนในการเก็บรักษาผลผลิต และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเลี้ยงไว้เพื่อใช้ในประเพณี ความเชื่อ การเสี่ยงทาย พิธีกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงผีปู่ตา การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญ สู่ขวัญข้าว ญาติมาเยี่ยม ไก่พื้นเมืองเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายไม่ว่าจะอยู่ในรูปของตัวไก่หรือไข่ ซึ่งพิธีกรรมต่างๆเหล่านั้นล้วนแต่มีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชนเผ่าในด้านความเชื่อที่มีจากการถ่ายทอดเป็นพิธีกรรมคำสอนเพื่อเป็นสิ่งที่เตือนใจและเป็นข้อห้ามให้ลูกหลานในชนเผ่าปฏิบัติตามไม่ให้ฝ่าฝืนเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของสมาชิกในหมู่บ้าน เช่น ในพิธีเลี้ยงผีปู่ตา จะมีการเสี่ยงคางไก่เพื่อทายหรือทำนายคุณภาพสิ่งแวดล้อม สภาพดินฟ้าอากาศ ความเป็นอยู่ของสมาชิกในหมู่บ้าน โดยการดูกระดูกคาง

ไก่อจะสวย มีรูปร่างและขนาดพอดี การใช้ไก่พื้นเมืองเป็นตัวชี้วัดทางชีวภาพ (Bio-indicator) ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีความลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง

ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดผลผลิตไก่ (จำนวนตัวไก่) ในแต่ละปีคือพื้นที่ในการทำนา ถ้าต้องการแรงงานคนมาช่วยในการดำนาและเกี่ยวข้าวจำนวนมากเกษตรกรจะมีการผลิตลูกไก่ให้มากขึ้น โดยทำการแยกลูกไก่ออกจากแม่เมื่อลูกไก่อายุได้ประมาณ 2 สัปดาห์ บางชนเผ่าเมื่อแยกแม่ไก่ออกจากลูกจะนำแม่ไก่จุ่มน้ำ ซึ่งสามารถปรับฮอร์โมนให้แม่ไก่พร้อมที่จะผสมพันธุ์เร็วขึ้น ปัจจัยรองลงมาคือค่าใช้จ่ายที่จำเป็นที่ทราบล่วงหน้า เช่น ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร เมื่อต้องการใช้เงินสดเท่าใดก็จะเตรียมผลผลิตไก่เท่านั้น เพราะไก่สามารถกำหนดราคาได้ ทำให้ทราบว่าควรจะต้องผลิตไก่ออกมาจำนวนกี่ตัว

การเลี้ยงไก่ในชนเผ่าต่างๆในภาคอีสานพบการเลี้ยง 2 รูปแบบ คือ

1) การเลี้ยงแบบปล่อยตามธรรมชาติ เป็นการเลี้ยงแบบให้อาหารจากผู้เลี้ยง เช้าและเย็น โดยทำที่พักนอนให้อยู่ตามใต้ถุนบ้าน หรือเป็นโรงเรือนใกล้บ้าน หรือนอนตามต้นไม้

2) การเลี้ยงแบบปล่อยตามหัวไร่ปลายนา เป็นการเลี้ยงที่ปล่อยให้ไก่หากินเอง โดยทำที่นอนใต้เถียงนา หรือนอนตามต้นไม้ ส่วนภูมิปัญญาในการเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ พบมีสองรูปแบบ คือ แบบแรก ใช้ตัวที่รอดตายขายพันธุ์ต่อไป แบบที่สอง คัดเลือกลักษณะของพ่อพันธุ์ ที่เรียกว่าไก่พ่อคอกหรือไก่พ่อหลัก ซึ่งมีลักษณะตัวใหญ่ แข็งแรง ไม่มีโรค ขนเงางาม ขาใหญ่ ขี้อาฮ้วน ไม่จิกลูกไก่ สีสวย ตาคำ คอยาว เป็นต้น เลือกไว้คอกละหนึ่งตัวหรือสัดส่วน ตัวผู้ 1 ตัว ต่อตัวเมีย 4 ตัว อายุการใช้งานตัวผู้เพื่อเป็นพ่อพันธุ์ประมาณ 2 ปี ลักษณะของแม่พันธุ์ที่ต้องการคือ ตัวใหญ่ แข็งแรง ไม่มีโรค ขนเงางาม ออกไข่คด (มากกว่า 9 ฟองขึ้นไป) และไข่ต้องฟองใหญ่ หมอบไข่ได้ดี (หมายถึงกกไข่แล้วไข่เน่าน้อยที่สุด) ไข่ในรังที่จัดให้ ไม่ไข่ปนกับไข่รังอื่น เลี้ยงลูกได้ดี คือไม่จิกลูกของตนเอง ไม่ร้อง หรือกะตักในเวลากลางคืน เพราะจะถือว่าเป็นไก่ไม่ดี จะนำเรื่องร้ายมาให้ ก้นใหญ่ ไม่จิกไข่และการคัดแม่พันธุ์ยังมียอดประกอบในด้านปริมาณการฟักไข่และปริมาณการเลี้ยงรอด (การเลี้ยงรอด หมายถึงไก่ที่เลี้ยงเติบโตจนสามารถนำมาบริโภค ขาย และเป็นพ่อ แม่พันธุ์ได้ต่อไป) โดยเฉลี่ยแล้วอัตราการฟักออกของไก่พื้นเมืองในชนเผ่าต่างๆในภาคอีสานคือ อัตราการฟักร้อยละ 70 อัตราการเลี้ยงรอดร้อยละ 75 ซึ่งจัดอยู่ในระดับดีดำน้อยกว่านี้ไม่นิยมเลี้ยงเป็นแม่พันธุ์

การรักษาและการป้องกันโรคของประชาชนในชนเผ่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหลายรูปแบบ ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นการรักษาและป้องกันโดยภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร ผลการศึกษาพบว่าโรคเกิดกับไก่พื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่นเกือบทุกปี ยกเว้นชนเผ่าที่มีการเอาใจใส่ดูแลและช่างสังเกตจะไม่พบปัญหาไก่เป็นโรคตายประจำปี การตายของไก่พื้นเมืองแต่ละปีโดยทั่วไปจะปรากฏ 2 ครั้ง ในตอนช่วงต่อระหว่างฤดูกาลคือระหว่างปลายฝนต้นหนาว (เดือนตุลาคม ถึง เดือนพฤศจิกายน) และปลายร้อนต้นฝน (เดือนพฤษภาคม ถึง เดือนมิถุนายน) หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น

ช่วงที่เปลี่ยนฤดู และจะเกิดกับไก่อิน 2 ช่วงอายุคือ ช่วงอายุ 2-3 เดือนและช่วงอายุ 5-6 เดือน โรคที่เกิดขึ้นกับไก่สามารถแยกตามกลุ่มอาการของโรคได้ 13 อาการ คำรับยาที่ใช้รักษา 41 คำรับ การป้องกัน 13 คำรับ โรคที่พบ คือ โรคห่า ตาตุ่มตาบวม ขาหัก หมัด-ไร หัวค้อนบวม พบกับไก่ช่วงอายุ 1-2 เดือนและพบมากในช่วงฤดูหนาว ขาอ่อน จี๋กลาก พยาธิ จี๋ต็อก เจ็บตา ฝัดยา จี๋ขาว และปาก พบได้กับไก่ทุกช่วงอายุและพบตลอดปี โรคที่พบคล้ายคลึงกันในทุกชนเผ่า คือโรคห่า ปาก จี๋ขาว หัวค้อนบวม หมัด-ไร เจ็บตา ตาบวม (ตาตุ่ม) โรคที่เกิดขึ้นทุกปีและไม่มีทางแก้ไขได้ซึ่งทำให้ไก่ตายครั้งละจำนวนมากๆ ได้แก่ โรคห่า และโรคที่พบใหม่ซึ่งเกิดในช่วงประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมาคือโรคห่าตกคอนตาย ตัวอย่างคำรับยาที่ใช้รักษาพบทุกชนเผ่า ได้แก่ การใช้บอระเพ็ดทุบแช่น้ำให้ไก่กินทุกวันหรือใช้เปลือกอะรางบดใส่น้ำจะป้องกันโรคห่าได้และใช้หมากแห้งปั่นผสมมะขามเปียกน้ำตาลกรวดอย่างละเท่าๆกันให้ไก่กินใช้ถ่ายพยาธิ ไก่ได้

การเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อพัฒนาเป็นฟาร์มขนาดใหญ่ (200 ตัวขึ้นไป) เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากเพราะไก่พื้นเมืองมีนิสัยดุร้ายเมื่อถึงช่วงอายุหนึ่ง และรักการเป็นอิสระ มีการเคี้ยวโต้งและการเลี้ยงไก่พื้นเมืองแบบขังคอกจะมีผลต่อสุขภาพของไก่ โดยไก่จะอ่อนแอ ติดโรคนง่ายเมื่อเลี้ยงแบบขังคอก สิ่งที่เป็นที่สุดที่จะทำให้ไก่มีสุขภาพดีคือ การได้ออกกำลัง การได้จิกกินหญ้า หรืออาหารที่ให้เส้นใยสูงและกินน้ำสะอาด ถ้าจะส่งเสริมให้มีการเลี้ยงเชิงพาณิชย์ (ตั้งแต่ 200 ตัวต่อ รุ่น) อาจทำได้เมื่อนำไปเลี้ยงในนาหรือในสวนที่มีที่กว้างและเป็นระบบปิดโดยธรรมชาติ (ระบบปิดโดยธรรมชาติ หมายถึง พื้นที่ที่ไม่นำไก่จากที่อื่นเข้าไปเลี้ยงหรือไม่มีการเคลื่อนย้ายไก่) จากการศึกษาพบว่าการเลี้ยงไก่ตามชนเผ่าในภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่ามีการเลี้ยงแบบปล่อยมากที่สุดและเป็นการเลี้ยงที่ลงทุนน้อย และเป็นการเลี้ยงเพื่อบริโภคใช้ภายในครัวเรือน ขายเมื่อมีความจำเป็นด้านการเงินเท่านั้น และประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญต่อระบบสังคมในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองก็คือการนำไก่มาใช้ในพิธีกรรมต่างๆถือเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะประเมินมาเป็นตัวเลขหรือเป็นจำนวนเงินไม่ได้

จากการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าไก่พื้นเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งและถือเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตตามวิถีชีวิตของประชาชนในชนเผ่าทั้ง 17 ชนเผ่าในภาคอีสาน การเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นวิถีชีวิตของคนอีสาน เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวเป็นหลักประกันว่าจะสามารถแลกไก่ให้เป็นเงินสดได้เมื่อจำเป็นต้องใช้จ่าย การเลี้ยงไก่แบบพื้นบ้านไม่มีการลงทุนเป็นต้นทุน ไม่ว่าจะเป็นพ่อ-แม่พันธุ์ อาหาร โรงเรือน หรือยารักษาโรค มีแต่เฉพาะต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น พ่อ-แม่พันธุ์ได้มาจากญาติพี่น้อง (ต้นทุนทางสังคม) ส่วนอาหาร โรงเรือน หรือสมุนไพรในการรักษาโรคได้มาจากสิ่งแวดล้อมในชุมชนการไปขออาหารให้ในแต่ละมื้อเป็นการเรียกไก่มาสำรวจจำนวนและตรวจสอบสุขภาพไม่จัดว่าเป็นทุนอาหารในการเลี้ยง

ในอดีตการบริโภคไก่ในชีวิตประจำวันมีน้อย การบริโภคไก่เป็นอาหารพบได้ในโอกาสพิเศษ เช่น มีแขกมาเยี่ยม เลี้ยงเพื่อนที่มาช่วยดำนาน หรือเกี่ยวข้าว แต่ในปัจจุบันมีการบริโภคไก่เป็น

อาหารประจำวันมากขึ้น โดยมีการบริโภคเฉลี่ย 4 ตัวต่อเดือนสำหรับชุมชนที่มีสังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่ในชุมชนที่ยังมีสังคมแบบดั้งเดิม มีการบริโภคไก่ในชีวิตประจำวันเฉลี่ย 1 ตัวต่อเดือน

จากข้อเสนอแนะที่จะให้มีการเพิ่มผลผลิตไก่ให้อยู่ในรูปอุตสาหกรรมขนาดย่อม อาจมีความเป็นไปได้ ถ้ามีการเปลี่ยนสถานที่เลี้ยงจากบริเวณบ้านไปเลี้ยงในที่หัวไร่ปลายนา เนื่องจากประชากรในหมู่บ้านหรือชุมชนมีมากขึ้น สังคมของหมู่บ้านปรับเปลี่ยนเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบทมากขึ้น ทำให้ความรู้สึกที่มีต่อไก่เปลี่ยนไป จากสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต กลายเป็นสิ่งที่รบกวนและละเมิดสิทธิ เพราะไก่ไปคุ้ยเขี่ยของในบ้านผู้อื่น จึงทำให้การเลี้ยงไก่ตามหมู่บ้านมีขนาดของฝูงเล็กลง

อย่างไรก็ตามการเลี้ยงไก่ในครัวเรือนยังเป็นสิ่งที่จำเป็น เป็นสิ่งที่เติมเต็มให้กับการดำรงชีวิตของครอบครัวในชนบทได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นการลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและช่วยค่าใช้จ่ายที่เร่งด่วน ในส่วนที่รายรับปกติไม่เพียงพอกับรายจ่ายเมื่อจำเป็นต้องใช้เงินสด ไก่หนึ่งตัวเมื่อนำมาเป็นอาหารจะใช้เป็นอาหารได้อย่างน้อยสองมื้อ และเมื่อมีเมื่อแขกมาเยี่ยมบ้าน ก็สามารถใช้ไก่เป็นอาหารเลี้ยงแขกได้ เมื่อมีงานพิธีกรรม โดยเฉพาะการเลี้ยงผีปู่ตาต้องทำทุกปี จำเป็นต้องใช้ไก่และต้องเป็นไก่ที่เลี้ยงภายในบ้านเท่านั้น ไก่พื้นเมืองช่วยลดภาระในการใช้เงินสดเมื่อจัดเลี้ยงอาหารกับแรงงานที่มาช่วยในการดำนาและเกี่ยวข้าว

ในปัจจุบันสถานการณ์ใช้หัวคั่นกำลังก่อให้เกิดภาวะวิกฤติในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง เพราะบุคลากรหลายฝ่ายในภาคเมืองได้มีการเสนอให้มีการยกเลิกการเลี้ยงไก่พื้นเมือง หรือถ้าจะมีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองก็ให้เปลี่ยนรูปแบบจากพื้นบ้านไปเป็นระบบฟาร์มแทน ซึ่งเรื่องนี้จะต้องใช้ความคิดให้รอบคอบ เพราะไก่พื้นเมืองคือวิถีชีวิตของชาวบ้าน การเปลี่ยนแบบพลิกฝ่ามือจะก่อให้เกิดผลกระทบไปทุกระดับโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการเลี้ยงและการจัดการที่เกี่ยวข้องกับไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน โดยมีกรอบความคิดที่ว่าภูมิปัญญาเหล่านี้แฝงอยู่ในชนเผ่าต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาคอีสาน ทำการเก็บข้อมูลจาก 17 ชนเผ่า โดยการสุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลด้วยเทคนิค Snow Ball ได้ผู้ให้ข้อมูล 409 คน ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง และทำการประเมินสถานภาพของพันธกรรมโดยใช้เทคนิค 4 Cell Analysis ผลจากการศึกษาพบว่า การเลี้ยงและการจัดการที่เกี่ยวข้องกับไก่พื้นเมืองทั้ง 17 ชนเผ่า ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน ยกเว้นในเรื่องความเชื่อบางประการจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรมีการเลี้ยงไก่อยู่ 11 ชนิด มี 3 ชนิดที่มีสถานภาพที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในภาวะปกติไก่พื้นเมืองจะให้ผลผลิต 3 รุ่นต่อปี รุ่นละ 9 ตัวทั้ง 17 ชนเผ่ามีภูมิปัญญาในการคัดเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ มีการดูแลสุขภาพ โรคที่พบมีจำนวน 13 โรค ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรในการรักษาจำนวน 41 ตำรับ และการป้องกัน 13 ตำรับ จากการวิเคราะห์ภูมิปัญญาพบว่าภูมิปัญญาที่ปรากฏในแต่ละชนเผ่า เป็นภูมิปัญญาที่มีพลวัตไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาส่วนใหญ่ซึ่งยังเหมาะต่อการปฏิบัติของคนในชุมชนต่อไป ความจริงที่ปรากฏ คือ การเลี้ยงไก่พื้นเมืองนอกจากจะใช้เป็นแหล่งอาหารแล้วยังเป็นแหล่งเงินสดของครอบครัวด้วย

Abstract

The aim of this study was to investigate the indigenous knowledge for native chicken production and management. The 17 ethnic groups in Northeastern Thailand were investigated. 409 people were sampled by using Snow Ball technique. The questionnaires were used for collecting data. The 4 cell analysis was used to evaluate status of native chicken genetics. The indigenous knowledge was evaluated by using SWOT analysis.

There were 11 strains of native chicken in 17 ethnic groups. The 3 strains were showed genetic erosion. The management was similar in each ethnic group, except some belief.

They produced native chicken 3 crops per year. The average of flock size was 41. There were 13 common diseases. 13 formulas of traditional medicine were used for prevention and 41 formulas were used for curing. The rearing of native chicken was not only for food but also for source of cash.

บทวิเคราะห์ภูมิปัญญาการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของชนเผ่าในภาคอีสาน

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่ามนุษย์ในแถบเอเชียใต้ได้นำไก่ป่า (Red Jungle Flow) มาเป็นสัตว์เลี้ยงเป็นกลุ่มแรก ตั้งแต่ประมาณ 6000 ปี ก่อนพุทธกาล (Barbara and Ben-Xiong, 1989) และมีการพัฒนาสายพันธุ์มาแล้วไม่น้อยกว่า 3000 ปี (สุพจน์ รอดคำเนิน 2542) การเลี้ยงไก่พื้นเมืองปรากฏอยู่ในทุกชนเผ่าของประเทศไทย เฉพาะในภาคอีสานมีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองถึง 46,752,493 ล้านตัว จาก 2,171,827 ครอบครัว การจำแนกชนเผ่าในการวิจัยครั้งนี้มีเกณฑ์ในการจำแนกโดยใช้ ภาษา วัฒนธรรมและภูมินิเวศที่แตกต่างกันเป็นตัวจัดจำแนก ภูมิปัญญาในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พิจารณาใน 5 ด้านด้วยกัน คือ

1. วัตถุประสงค์ของการเลี้ยง
2. การคัดเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์
3. ระบบเลี้ยงและการเพิ่มผลผลิต
4. ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อ
5. พลวัตของภูมิปัญญาในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

1. วัตถุประสงค์ของการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

จากการศึกษาพบว่าชนเผ่าในภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่า (รายละเอียดในภาคผนวก ก) ร้อยละ 80 ของครอบครัว มีการเลี้ยงไก่พื้นเมือง วัฒนธรรมในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของแต่ละชนเผ่ามีความคล้ายคลึงกัน ไก่พื้นเมืองเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนในชนเผ่าต่าง ๆ หลายด้าน เช่น

-ใช้ประกอบพิธีกรรม บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สวดขวัญ ชื่นบ้านใหม่ แต่งงาน หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตาย

-ใช้บอกสภาพอากาศ วันที่ไก่ถอนตากปีกแสดงว่าวันนั้นฝนจะตก ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดกิจกรรมที่คนในชุมชนต้องปฏิบัติในวันนั้น ได้แก่ การตากข้าว การเก็บเกี่ยวผลผลิต ฯลฯ

-การทำพิธีเสี่ยงทายไก่ ในการบวงสรวงผีปู่ตา เพื่อตรวจสอบคุณภาพของสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านว่ามีความอุดมสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด

-การตอบแทนบุญคุณคนที่มาช่วยดำนและเกี่ยวข้าวโดยการต้มไก่เลี้ยงเป็นอาหาร ถึงแม้ว่าคนในชนเผ่าต่าง ๆ จะไม่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกว่ามนุษย์ต้องการสารอาหาร โปรตีน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต แต่คนในชนเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้สามารถรับรู้ได้ว่าอาหารประเภทเนื้อสัตว์ ทำให้ร่างกายมีกำลังในการทำงานและยังทราบว่าการบริโภคอาหารประเภทเนื้อสัตว์มากเกินไป จะทำให้เกิดผลเสียกับร่างกายมากกว่าผลดี ทั้งนี้พิจารณาได้จากอาหารที่มีการบริโภคในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่เป็นผักหรือสัตว์ขนาดเล็ก เช่น ปลาแดก อีง เขียด เห็ด ไก่จึงไม่ใช่อาหาร โปรตีนหลักที่ใช้

ในชีวิตประจำวัน ไก่เปรียบเสมือนของที่ใช้บรรณาการต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือมอบให้กับผู้มีพระคุณ ดังนั้นการบริโภคไก่พื้นเมืองเป็นอาหาร จึงมีได้เฉพาะในโอกาสพิเศษ หรือเพื่อแสดงความขอบคุณต่อผู้มีพระคุณหรือผู้มีอำนาจเหนือกว่าเท่านั้น

คำถามที่น่าสนใจคำถามหนึ่งคือ ทำไมไก่พื้นเมืองจึงถูกนำไปใช้เป็นเครื่องบรรณาการต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ มากกว่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ ทำไมไม่ใช่ปลาหรือสัตว์ขนาดใหญ่อื่น ๆ เช่น หมู วัว และควาย เป็นต้น คำตอบคือไก่เป็นสัตว์หาง่ายมืออยู่ประจำในทุกครัวเรือน ต้นทุนในการผลิตต่ำ การนำไก่ไม่ยุ่งยากสามารถทำได้เพียงคน ๆ เดียว ไม่เหมือนการนำหมูหรือวัวหรือควาย ซึ่งต้องใช้คนเป็นจำนวนมากและมีต้นทุนในการผลิตสูง การเลี้ยงไก่พื้นเมืองไม่มีต้นทุนที่เป็นตัวเงินสด เหมือน หมูหรือปลา และไม่เป็นภาระในการเลี้ยงดูเหมือนวัวและควาย จึงไม่ก่อให้เกิดภาระกับครอบครัว นอกจากนี้ไก่อังเป็นสัตว์ที่เลี้ยงง่าย หากินได้เองตามธรรมชาติ ขยายพันธุ์ง่าย และแพร่พันธุ์ได้เร็ว ช่วยในการกำจัดแมลง วัชพืชต่าง ๆ เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ คนในชนเผ่าต่าง ๆ มีบุญประเพณีต่าง ๆ ทุกเดือน ทำให้ไม่สามารถฆ่าสัตว์ขนาดใหญ่เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมได้บ่อย ๆ เหมือนไก่ ดังนั้นไก่พื้นเมืองจึงเป็นสัตว์คู่กับวิถีชีวิตของชุมชนมากกว่าสัตว์ชนิดอื่น คนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนหรือแตกต่างกันเพียงใดก็สามารถเป็นเจ้าของไก่พื้นเมืองได้อย่างเท่าเทียมกัน ทำให้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้เหมือนกัน ดังนั้นความสัมพันธ์และความสำคัญของไก่พื้นเมืองต่อวิถีชีวิตของคนในชนเผ่าจึงมีมากกว่าสัตว์ชนิดอื่น

แต่เนื่องจากสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไป ระบบทุนนิยมได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยไม่เว้นแม้แต่ในชนบท การเลี้ยงไก่ต่างประเทศแบบเป็นฟาร์มเข้ามามีบทบาทต่อสังคมเมืองของคนไทย จึงทำให้เกิดข้อเปรียบเทียบคุณสมบัติของไก่พื้นเมืองและไก่ฟาร์ม แต่อย่างไรก็ตามคนส่วนใหญ่ยังนิยมบริโภคไก่พื้นเมือง เนื่องจากมีเนื้อแน่นกว่า และเชื่อว่าไก่พื้นเมืองเป็นไก่ปลอดสาร ไม่มีการใช้สารเคมี ฮอร์โมน สารเร่ง และยาปฏิชีวนะดัง เช่นที่ใช้ในไก่ฟาร์ม จึงเป็นสาเหตุให้มีผู้นิยมบริโภคไก่พื้นเมือง โดยเฉพาะชุมชนในชนบทร้อยละ 95 บริโภคแต่ไก่พื้นเมือง ดังนั้นไก่พื้นเมืองจึงเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของคนในชนบท เจ้าของไก่สามารถกำหนดราคาขายได้เอง ไก่จึงเป็นแหล่งเงินสดที่ดีสำหรับคนในชนบท เปรียบเสมือนกับตู้ ATM ที่สามารถแลกเป็นเงินสดได้ตลอดเวลา จากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วัตถุประสงค์ในการเลี้ยงไก่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้กับชุมชนเมือง การบริโภคไก่ในชีวิตประจำวันมีมากขึ้นกว่าในอดีต ชุมชนที่ยังคงเป็นชุมชนชนบทบริโภคไก่ประมาณเดือนละ 1 ตัว ในขณะที่ชุมชนชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมืองมากขึ้นจะมีการบริโภคไก่เดือนละไม่ต่ำกว่า 4 ตัว การเปลี่ยนแปลงนี้พบในชนเผ่าลาวมากกว่าชนเผ่าอื่น ๆ เช่น ชนเผ่าผู้ไท ชาวบน หรือกะเลิง ถึงแม้ว่าจะอยู่ใกล้เมืองแต่ยังคงมีวิถีปฏิบัติต่อไก่พื้นเมืองเหมือนเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก แสดงให้เห็นว่าชนเผ่าลาวมีการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอก เข้ามาประยุกต์ใช้ในกลุ่มของคนมากกว่าชนเผ่าอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชนเผ่าลาว เป็นชนเผ่าที่มีจำนวนประชากรมากกว่าชนเผ่าอื่น มีการกระจายตัว

อยู่ตามภูมิโนเวศที่ราบต่ำ ติดต่อกับสังคมในภาคอื่นได้ง่าย ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีมีความหลากหลายสูง ความเป็นเอกภาพ เหมือนกับชนเผ่าอื่น ๆ มีน้อยกว่า มีการรับเอาวัฒนธรรมอื่น เข้ามาในชุมชนได้ง่ายกว่าชนเผ่าอื่น ๆ เป็นผลให้ระบบทุนนิยมเข้ามามีส่วนในการดำเนินชีวิตมากขึ้น การบริโภคในชีวิตประจำวันปรับเปลี่ยนให้เหมือนกับวัฒนธรรมของสังคมเมืองมากขึ้น ชนเผ่าลาว จึงมีการบริโภคไก่พื้นบ้านเป็นอาหารในชีวิตประจำวันมากขึ้นกว่าในอดีต โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง

จากวัตถุประสงค์ที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ไม่ได้เป็นการผลิตเพื่อการเกษตรตามคำนิยามของคนรุ่นใหม่ แต่เป็นการผลิตเพื่อสร้างสายใยในการเชื่อมโยงวัฒนธรรมทางสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม สรุปได้ว่าการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของชนเผ่าต่าง ๆ เรียงลำดับได้ดังนี้

- 1) เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม
- 2) เพื่อเป็นแหล่งเงินสดในยามจำเป็น เช่นค่าใช้จ่ายในการศึกษา เจ็บป่วย
- 3) เป็นอาหารรับรองผู้มีพระคุณหรือผู้ที่มีอำนาจทางสังคมเหนือกว่า
- 4) เป็นแหล่งอาหารของครอบครัวในคราวจำเป็น

2. การคัดเลือกพันธุ์ไก่พื้นเมือง

ไก่พื้นเมืองมีต้นกำเนิดมาจากไก่ป่าแดง (Red Jungle Fowl) ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 5 ชนิด (ธงชัย สาระกุล 2543) คือ ไก่ป่าอีสานหรือไก่ป่าดุ่มหูขาว (*Gallus gallus gallus*) ไก่ป่าพม่าหรือไก่ป่าดุ่มหูแดง (*G.g. spadiceus*) ไก่ป่าเวียตนาม (*G.g. jabouillei*) ไก่ป่าอินเดีย (*G.g. murghi*) และไก่ป่าขาว (*G.g.bankiva*) สายพันธุ์ในอดีตเมื่อถูกนำมาเป็นสัตว์เลี้ยงและได้มีการคัดพันธุ์มาเป็นระยะ ไก่พื้นเมืองจึงถูกจัดเป็น *G.g. domesticus* ที่มีหลากหลายลักษณะ เมื่อถูกนำมาเลี้ยงในบ้านและไม่มี การคัดเลือกสายพันธุ์ที่ชัดเจน จึงทำให้ไก่พื้นเมืองปรากฏลักษณะต่าง ๆ ออกมาในหลายรูปแบบ เช่น ขนกลับ มีขนที่ขา ไม่มีขนที่คอ หรือหางงูด เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ทั้ง 17 ชนเผ่าพบว่าในอดีตมีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองที่มีลักษณะ ต่าง ๆ กันนี้ถึง 14 พันธุ์ (breeds) แต่ในปัจจุบันเหลือเพียง 11 พันธุ์ คือ ไก่ลาด ไก่แจ้ ไก่คอล่อน ไก่หยอง ไก่กุ่ม ไก่ขาน ไก่ชน ไก่ชีหรือไก่แก้ว ไก่จุก ไก่เคา และไก่ป่า (ภาคผนวก ข) ทุกชนเผ่ามีความเห็นว่าไก่ลาด เป็นไก่ที่มีลักษณะคงทน และใช้ประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้จะเป็นเพราะลักษณะของไก่ลาดมีลักษณะเป็นปกติ ไม่มีลักษณะที่โดดเด่นออกมา เหมือนไก่คอล่อน หรือไก่หยอง และขนาดของตัวเต็มวัยก็พอเหมาะ ไม่เล็กเกินไปเหมือนไก่แจ้ และไม่ใหญ่เกินไปและนิสัยไม่ดุร้ายไปเหมือนไก่ชน นอกเหนือจากลักษณะภายนอกที่ดีเป็นปกติแล้วอาจเป็นไปได้ว่าไก่ลาดซึ่งเป็นลูกผสม (hybrids) ของไก่พื้นเมืองหลากหลายพันธุ์ มีความแข็งแรงทนทานต่อโรคมามากกว่าไก่นิคมอื่น ๆ การเป็นลูกผสมจากหลากหลายชนิดอาจก่อให้เกิดความมั่นคงทางพันธุกรรม

เอกสารทางวิชาการหลายเรื่องได้กล่าวไว้ว่าการเลี้ยงไก่พื้นเมืองจะปรากฏใน 3 รูปแบบ คือ การเลี้ยงแบบปล่อย การเลี้ยงแบบกึ่งขังกึ่งปล่อย และการเลี้ยงแบบขัง ในการศึกษาครั้งนี้ ทำการศึกษาแบบมีส่วนร่วมพบการเลี้ยงไก่ภายในหมู่บ้านของชนเผ่าต่าง ๆ ของภาคอีสานมีการเลี้ยงเพียง 2 แบบ คือแบบปล่อยในหมู่บ้านและการเลี้ยงแบบปล่อยตามหัวไร่ปลายนา การเลี้ยงไก่พื้นเมืองแบบปล่อยในหมู่บ้าน จะปล่อยให้ไก่หากินเองตามธรรมชาติ ในบริเวณหมู่บ้าน แต่จะมีการจัดทำที่นอนและที่วางไข่ไว้เป็นสัดส่วน เมื่อพระอาทิตย์ตกดินไก่จะกลับมานอนในที่จัดไว้ให้เอง โดยเจ้าของไม่จำเป็นต้องไปไล่กลับเข้าคอก การเลี้ยงแบบปล่อยนี้มีข้อดีหลายประการในเรื่องของพันธุกรรม คือการป้องกันสายเลือดชิด ไก่สามารถผสมพันธุ์ข้ามฝูงได้อย่างเป็นอิสระ เจ้าของไม่ต้องเสียเวลามาคูแกล แม้เมื่อไก่บางฝูงตายเกือบหมด ถ้ายังมีตัวเมียรอดตายก็ไม่จำเป็นต้องไปหาตัวผู้มาเข้าฝูงใหม่ สามารถอาศัยตัวผู้จากบ้านใกล้เคียงมาเป็นพ่อพันธุ์ให้ได้ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้เกิด Gene flow ได้ตลอดเวลา การเลี้ยงแบบปล่อยให้ไก่หากินเองไปตามบริเวณหมู่บ้านในมุมมองของนักวิชาการน่าจะก่อให้เกิดผลเสียในเรื่องการควบคุมโรค เพราะสามารถทำให้โรคระบาดไปทั่วทั้งหมู่บ้าน แต่ในความเป็นจริงแล้ว ยังไม่เคยมีปรากฏการณ์ที่ไก่ตายหมดทั้งหมู่บ้าน มีบางกรณีที่มีไก่ตายหมดแล้วในบ้านหลังใดหลังหนึ่ง แต่ก็จะมีการนำกลับมาเลี้ยงใหม่ โดยส่วนใหญ่นิยมขอพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์จากญาติหรือบ้านใกล้เคียงมาเลี้ยงใหม่

ภูมิปัญญาที่พบร่วมกันของแต่ละชนเผ่า ในการจัดการพันธุ์ของไก่พื้นเมือง คือ ไม่มีการคัดเลือกพันธุ์ไก่ให้มีลักษณะจำเพาะในแต่ละพันธุ์ พันธุกรรมโดยรวมของไก่จึงมีลักษณะเป็นลูกผสมของหลากหลายพันธุ์ ตามภูมิปัญญาของแต่ละชนเผ่าเชื่อว่าไก่แต่ละชนิดมีลักษณะที่ดีไปคนละอย่าง เพื่อให้ได้ไก่ที่แข็งแรง ทนโรค จึงปล่อยให้ไก่แต่ละชนิดผสมข้ามกัน แล้วให้ธรรมชาติเป็นตัวคัดเลือก ตัวใดที่รอดตาย จะถูกนำมาเป็นพ่อ แม่พันธุ์ต่อไป แต่การคัดเลือกพันธุ์ไม่ได้ปล่อยให้ธรรมชาติดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว เจ้าของก็มีส่วนร่วมด้วย โดยพื้นฐานของทุกชนเผ่า จะมีการคัดเลือกพ่อแม่จากพฤติกรรมของไก่ เช่น ตัวผู้ไม่จิกลูก ช่วยเลี้ยงลูก ตัวเมียต้องไม่วางไข่ปนกับไข่ของตัวอื่น ไข่คอก ฟักลูกเก่ง ไข่มีอัตราฟักสูง ทักษะคติที่มีต่อไก่แต่ละชนิดมีความแตกต่างกันในบางชนเผ่า เช่น

เผ่ามอญ ห้ามไม่ให้เลี้ยงไก่แจ้ในบ้าน เชื่อว่าถ้าเลี้ยงแล้ว จะทำให้ชีวิตไม่เป็นสุข ไม่เจริญ จะเตี้ยแจ้เหมือนไก่ จากการวิเคราะห์พบว่าชุมชนมอญมีความเป็นอยู่ที่หนาแน่น บริเวณบ้านแต่ละหลังมีพื้นที่ 50 ถึง 80 ตารางวา บ้านทุกหลังมีการสร้างรั้วถาวร คนส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ ถ้ามีการเลี้ยงไก่แจ้จะก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม เพราะไก่แจ้ให้ลูกคด ขยายพันธุ์เร็ว ก่อให้เกิดการรบกวน ในการจิกกินต้นไม้ที่มีการปลูกประดับเพื่อความสวยงาม รวมทั้งไข่ไก่ที่เรี่ยราดไปตามพื้น ค่านิยมในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของชนเผ่ามอญเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงมีความเป็นอยู่แบบคนเมืองมากขึ้น

ไทยคำ นิยมบริโภคไก่หยอง โดยมีเหตุผลว่า กระดูกกรอบ เนื้อมีรสชาติดี ทนต่อโรค แต่ไม่ทนต่ออากาศเย็น ไทยคำอยู่ในบริเวณภูมิอากาศที่ค่อนข้างเย็น ดังนั้นถึงแม้จะมีความชอบในการบริโภคไก่หยอง แต่ไม่นิยมคัดเลือกไก่หยองไว้ในฝูงทำให้ไก่หยองมีจำนวนเหลือไม่มากนัก เนื่องจากไม่ต้องการให้เป็นภาระในการเลี้ยงดู ประกอบกับการใช้ประโยชน์ตามวัฒนธรรมมีน้อยกว่าไก่ลาด

ในทุกชนเผ่าไม่นิยมเลี้ยงไก่คอหล่อน โดยมีความเห็นตรงกันว่ารูปร่างไม่สวยงามไม่น่ารับประทาน แต่ไก่คอหล่อนปรากฏอยู่ในชุมชนที่มีการเลี้ยงไก่ชนมาก เพราะไก่คอหล่อนมีพฤติกรรมและรูปแบบชั้นเชิงในการต่อสู้ต่างไปจากไก่ชนสายพันธุ์ไทย คือดีแล้วดอยไม่มีการคลุกวงในและมีความอดทนสูง ไก่คอหล่อนจึงปรากฏอยู่ในบางหมู่บ้าน

3. ระบบเลี้ยงและการเพิ่มผลผลิต

ในระบบการเลี้ยงไก่พันธุ์เป็นแบบฟาร์มเมื่อเปรียบเทียบกับ การเลี้ยงไก่พื้นเมืองพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ได้แก่

1) สายพันธุ์ที่นำมาเลี้ยง ชนิดของไก่พื้นเมืองที่เลี้ยงอยู่ในชนเผ่าต่าง ๆ มีทั้งสิ้น 11 ชนิด คือ ไก่ลาด ไก่แจ้ ไก่จุก ไก่เคา ไก่แก้วหรือไก่สี ไก่คอหล่อน ไก่กุ่ม ไก่หยอง ไก่ขาวชน ไก่ชน และไก่ป่า สายพันธุ์ของไก่พื้นเมืองมีนิสัยดุร้าย ไม่สามารถนำมาข้างกรงได้เหมือนไก่พันธุ์ต่างประเทศที่มีการคัดเลือกสายพันธุ์จนเป็นไก่ที่สามารถมีชีวิตอยู่ในกรงได้ตลอดชีวิต ไก่พื้นเมืองเมื่อนำมาข้างรวมกันจะเกิดความเครียด ทำให้จิกตักกันตลอดเวลา พ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ได้มาโดยการขอหรือให้มาจากเครือญาติหรือเพื่อนบ้านซึ่งเป็นทุนทางสังคม ไม่ใช่ทุนที่เป็นเงินตรา

2) การให้อาหาร ไก่พันธุ์ที่เลี้ยงในระบบฟาร์มใช้อาหารที่ปรุงขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้เป็นผลผลิตที่เป็นไปตามความต้องการของผู้เลี้ยง แต่ไก่พันธุ์พื้นเมืองต้องหาอาหารกินเอง ดังนั้นผลผลิตจึงออกมาตามความต้องการของธรรมชาติ การหว่านข้าวให้ไก่กินในตอนเช้าและเย็นไม่ได้ให้เพื่อให้ไก่กินอิ่ม แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับตรวจสอบดูจำนวนไก่ที่มีอยู่ ถ้ามีมากไปจะได้จับขาย หรือมีตัวใดบาดเจ็บ หรือเจ็บป่วย จะได้ทำการจับแยกมาดูแลรักษา ลักษณะเช่นนี้ เปรียบเสมือนการจัดทำบัญชีฟาร์ม เพื่อดูจำนวนไก่และสถานภาพของไก่ที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังเป็นการตรวจสอบสภาพของตัวเมียว่ามีความพร้อมที่จะขึ้นรังวางไข่หรือไม่ โดยดูจากหน้าของตัวเมีย ถ้าเป็นสีแดง หรือก้นห้อย แสดงว่าพร้อมจะขึ้นวางไข่ในระยะ 2-3 วันนี้ ดังนั้นการให้อาหารเช้าและเย็นในไก่พื้นเมือง จึงเป็นการตรวจสอบสภาพฝูง ไม่สามารถนำมาคิดเป็นต้นทุนทางด้านอาหารได้

3) โรงเรือนและอุปกรณ์ที่จำเป็น ไก่พันธุ์ที่เลี้ยงเป็นฟาร์มต้องมีโรงเรือนที่มีสัดส่วนจำเพาะแยกออกไปจากที่อยู่อาศัยและกอกสัตว์อื่นๆ มีระบบป้องกันเชื้อโรคต่างๆจากภายนอก หรือที่เรียกว่าระบบปิด มีการให้วัคซีนป้องกันโรคและตรวจสอบโรคเป็นอย่างดี มี

อุปกรณ์การให้อาหารและน้ำที่จำเพาะ มีการทำความสะอาดและฆ่าเชื้อโรคโรงเรือนหลังเลี้ยงไก่ทุกรุ่น สำหรับการเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง ส่วนใหญ่ไม่มีโรงเรือนที่แยกจำเพาะอย่างชัดเจน อาจอยู่ใต้ถุนบ้าน ได้ยุงช้ำ และตามคอกสัตว์อื่นๆ ใช้ไม้ทำเป็นคอกให้ไก่เกาะนอนเท่านั้น หรือบางครั้งมีโรงเรือน แต่เป็นขนาดเล็กและเปิดให้ไก่สามารถเข้าออกได้เองในช่วงเช้าเย็น เป็นที่สำหรับให้ไก่ออนในเวลากลางคืนและใช้แขวนรังให้ไก่ไข่ อุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการเลี้ยงไก่พื้นเมืองได้แก่ อุปกรณ์สำหรับใส่น้ำให้ไก่กินที่ทำจากวัสดุเหลือใช้ เช่น ขางรถยนต์เก่าผ่าครึ่ง กะลามะพร้าว กระบอกไม้ไผ่ผ่าครึ่ง รังที่ใช้สำหรับออกไข่และฟักไข่ที่สานจากไม้ไผ่ หวาย แต่ปัจจุบันมีการนำตะกร้าพลาสติกและกล่องกระดาษมาทำเป็นรัง และสุมที่สานจากไม้ไผ่ใช้ขังลูกไก่ในช่วงอนุบาล การเลี้ยงไก่พื้นเมืองต้องใช้พื้นที่เปิดและอาหารจากธรรมชาติมาก นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านอย่างใกล้ชิด ป่าชุมชนซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน แต่ก็ยังเป็นแหล่งผลิตแมลงที่สำคัญเช่นกัน ประชากรของแมลงเหล่านี้ส่วนหนึ่งถูกควบคุมจำนวนโดยไก่พื้นเมือง

4) ไข่และการฟักไข่ ในการตรวจสอบสถานภาพของไก่ทุกเช้าและเย็น จะทำให้เจ้าของได้รับข้อมูลข่าวสารว่ามีตัวเมียพร้อมที่จะไข่หรือไม่ โดยสังเกตจากสีหน้าของไก่ ไก่ที่พร้อมจะไข่จะมีหน้าสีแดง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของร่างกายกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Shimada (1979) ซึ่งได้มีการรายงานไว้ว่าก่อนที่แม่ไก่จะวางไข่ จะมีการหลั่งฮอร์โมน และมีการเปลี่ยนแปลงของกระแสไฟฟ้าภายในเซลล์ทำให้เกิดการชักนำเมคซีให้มากระจายตามผิวหนัง ข้อมูลที่ได้จากการเปลี่ยนสีผิวหนังบริเวณใบหน้า เป็นการบ่งบอกภาระกิจที่ต้องดำเนินการในขั้นต่อไป คือจัดเตรียมรังสำหรับวางไข่ การจัดเตรียมรังสำหรับให้ไก่วางไข่ต้องใช้ทักษะพอสมควร เพราะถ้ารองรับมากเกินไปจะทำให้มีความร้อนสูงไข่อาจเน่าได้ และถ้ารองรับน้อยเกินไปอาจทำให้ไข่ฟักไม่เป็นตัว แต่อย่างไรก็ตาม การเลือกที่วางไข่เป็นหน้าที่ของตัวผู้ที่จะเป็นผู้เลือกรังให้ตัวเมียเพื่อการวางไข่ ดังนั้นเจ้าของไก่ จะต้องเตรียมรังให้กับตัวเมียมากกว่า 1 รังต่อตัว ความรู้เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากเพราะเกี่ยวข้องกับผลผลิตที่ได้ เมื่อไก่วางไข่แล้วจะมีการตรวจสอบไข่เป็นระยะ โดยการเขย่าไข่ ถ้าเขย่าแล้วเกิดเสียง แสดงว่าไข่ฟักไม่เป็นตัวให้คัดออก ขณะฟักไข่แม่ไก่จะลงจากรังมากินอาหารเป็นระยะ ยกเว้นก่อนที่ไข่จะฟักเป็นตัวประมาณ 3 วัน แม่ไก่จะไม่ลงมากินอาหารเลย ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณให้กับผู้เลี้ยง ที่จะต้องจัดเตรียมสุมสำหรับการอนุบาลลูกไก่ ระบบการเลี้ยงเช่นนี้ ทำให้ผู้เลี้ยงมีความรู้สึกผูกพันกับไก่อารต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงเปรียบเสมือนงานประจำที่ทำด้วยความเต็มใจ เพลินเพลินไปกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ในบางชนเผ่า เช่น แสก ส่วนใหญ่จะเก็บไข่ไก่กินในฤดูหนาว ช่วงเดือนตุลาคม ถึงเดือน มกราคม เพราะภูมิอากาศที่ชนเผ่าแสกอาศัยอยู่ (จังหวัดนครพนม) มีอากาศหนาวเย็น ไก่ฟักไข่ออกเป็นตัวได้น้อย ประกอบกับเป็นช่วงที่มีโรคระบาดมากวิธีการจัดการเช่นนี้จัดได้ว่าเป็น

วิธีการที่ดี เนื่องจากในระยะนี้อาหารตามธรรมชาติ มีไม่มาก การเก็บไข่ไว้เพื่อการบริโภค จึงเป็น แหล่งอาหารที่ดีของครีวเรือน

5) การเลี้ยงดูลูกไก่และไก่รุ่น เมื่อลูกไก่ฟักออกมาจากไข่แล้ว แม่ไก่จะพาลูกลง จากรังฟัก พบว่าในทุกชนเผ่านิยมอนุบาลลูกไก่ โดยการขังไว้ในสุ่มรวมกับแม่ไก่ ประมาณ 1 อาทิตย์ จากนั้นจึงปล่อยให้ออกหากินเอง แม่ไก่จะแยกจากลูกไก่ เมื่อลูกไก่อายุประมาณ 40-45 วัน ซึ่งเป็นระยะที่แม่ไก่จะผสมพันธุ์ได้ใหม่ ในกรณีที่มีความต้องการใช้ไก่เพิ่มขึ้น ตามภูมิปัญญา พื้นบ้าน จะมีการแยกแม่ไก่ออกจากลูกไก่เมื่อลูกไก่อายุได้ประมาณ 7 วัน จากนั้นจะนำแม่ไก่ไปจุ่ม น้ำ ซึ่งทำให้แม่ไก่พร้อมที่จะผสมพันธุ์ได้อีกครั้งหนึ่ง การนำแม่ไก่ไปจุ่มน้ำทำให้อุณหภูมิใน ร่างกายเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดภาวะเครียดในแม่ไก่ ซึ่งมีผลทำให้แม่ไก่หยุดกินอาหาร ไประยะหนึ่ง การดำเนินการเช่นนี้สอดคล้องกับรายงานของ Kadono, Besch and Usami (1981) พบว่าการเพิ่ม หรือลดอุณหภูมิของร่างกายในไก่ไข่ โดยวิธีการอดอาหารมีผลต่อการหลั่งฮอร์โมน LH และ progesterone เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Hussein (1996) ที่ได้ทำการทดลองในสัตว์ปีกพบว่าการอด อาหารมีผลต่อสภาพร่างกายในการวางไข่ ดังนั้นการนำไก่ไปจุ่มน้ำอาจก่อให้เกิดความเครียดในแม่ ไก่ เพราะไก่เป็นสัตว์ที่ไม่ชอบน้ำ ทำให้แม่ไก่อยู่ในภาวะเครียด ไม่อยากกินอาหาร ในระยะนี้ ร่างกายจึงมีการปรับสมดุลของฮอร์โมนใหม่ แม่ไก่จึงกลับมาอยู่ในภาวะที่จะรับการผสมพันธุ์ใหม่ ได้อีกครั้งหนึ่ง การนำแม่ไก่จุ่มน้ำจะทำให้แม่ไก่เข้าสู่ช่วงที่พร้อมจะผสมพันธุ์ได้เร็วกว่าปกติ ประมาณ 20-25 วัน

6) การป้องกันโรค ในการเลี้ยงไก่แบบภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่ได้ให้ความสนใจ ในการป้องกันโรคโดยการฉีดวัคซีน แต่จะมีระบบป้องกันโรค โดยให้สมุนไพรร่วมไปกับน้ำดื่ม การ ดายของไก่เกิดขึ้นทุกปี ปีละ 2 ครั้ง ในช่วงเปลี่ยนฤดูกาล จนชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตาม ธรรมชาติ หรือเป็นการให้ธรรมชาติเป็นผู้ดำเนินการคัดเลือกตัวที่แข็งแรงให้คงสายพันธุ์อยู่ต่อไป ส่วนใหญ่ไม่มีการรักษาไก่ที่เจ็บป่วย ยกเว้นบางโรค เช่น

-ไก่ตาตุ่ม ซึ่งจะปรากฏในไก่อายุประมาณ 1 เดือน เป็นระยะที่กำลังจะ หย่าจากแม่ อาการตาตุ่มใกล้เคียงกับฝีดาษ แต่ตาตุ่มจะเกิดเฉพาะบริเวณหนังตา ทำให้ตาปิด ไก่จะ กินอาหาร ไม่ได้ วิธีแก้ไขให้ใช้ผลพริกสด ๆ หักแล้วฉีดยาบริเวณด้านในของเปลือกตา วิธีการนี้พบว่าใช้ ในทุกชนเผ่า

-ไก่ขาหัก ทุกชนเผ่าใช้ใบตะไคร้พันขาที่หัก จากการศึกษาพบว่าประมาณ 1 อาทิตย์ กระดูกที่หักสามารถเชื่อมติดกันได้

-การกำจัดไรจากรังวางไข่ ในการจัดทำรังให้ไก่วางไข่ส่วนใหญ่มีการรอง รังด้วยสมุนไพรเพื่อป้องกันการรบกวนจากโรคนิดต่าง ๆ เช่น ใบตะไคร้ ใบยูคาหรือใบกระเพรา เป็นต้น เมื่อแม่ไก่พาลูกลงจากรัง วัสดุรองรังทั้งหมดจะถูกเผาทิ้ง เป็นการตัดวงจรชีวิตของไรแบบ หนึ่ง จากการศึกษาของ Njunga (2005) พบว่าปรสิตภายนอกร่างกายไม่มีผลต่อน้ำหนักตัวของไก่

พื้นเมืองแต่มีผลต่อน้ำหนักของไข่ โดยได้อภิปรายไว้ว่าการที่น้ำหนักตัวไม่ลดลงทั้ง ๆ ที่มีปริมาณจะเป็นเพราะไก่พื้นเมือง มีการกินอาหารตลอดเวลา (*al libitum*) จึงทำให้มีการสะสมพลังงานในส่วนที่ถูกปรสิตแข่งไป

ในปัจจุบันมีหลายครอบครัวที่ใช้น้ำหนักชีวภาพในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง โดยเฉพาะในชนเผ่าเขมรและชนเผ่าผู้ไท เนื่องจากคนกลุ่มนี้ได้รับการฝึกอบรมมาจากสำนักงานการเขตรและนำมาใช้กับการเพาะปลูกได้ผลดี การใช้น้ำหนักชีวภาพในสวนและบริเวณรอบบ้านพบว่าผลดีต่อสุขภาพของไก่ เพราะเมื่อไก่ไปคุ้ยเขี่ยบริเวณที่มีการรดด้วยน้ำหมักชีวภาพ ทำให้ไก่ได้รับน้ำหมักชีวภาพไปด้วย ทำให้อัตราการตายของไก่ลดลง จากการสัมภาษณ์ชนเผ่าเขมร ผู้ไทและชนเผ่าลาว ในจังหวัดชัยภูมิ พบว่าเมื่อมีการใช้น้ำหมักชีวภาพ ไม่พบว่าการตายของไก่จากโรคระบาดประจำปี มาถึง 5 ปี ติดต่อกัน

7) การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต จากการศึกษาในเชิงเศรษฐศาสตร์แบบทุนนิยม พบว่าการเลี้ยงไก่พื้นเมืองก่อให้เกิดผลกำไร 2,256 บาท ภาค (ผนวก ข) แต่ในความเป็นจริงแล้วการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อการค้า หรืออุตสาหกรรมขนาดใหญ่คงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ ชนิดพันธุ์ที่ไม่อาจกักขังได้ สภาพที่เลี้ยง แต่ในความเป็นจริงแล้วตัวเลขที่ได้ไม่สามารถนำมาเป็นดัชนีชี้วัดได้ว่าถ้ามีการส่งเสริมให้เลี้ยงไก่พื้นเมืองเพิ่มขึ้นจะทำให้ประชาชนในชนเผ่าต่างๆมีเงินสดในมือมากขึ้น ตัวเลขที่ทางนักวิชาการมองเห็นว่าเป็นกำไรที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงไก่นั้นไม่สามารถนำมาคิดเป็นต้นทุนในเชิงเศรษฐศาสตร์ภาคทุนในปัจจุบันได้อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายอย่าง

ประการแรก พื้นฐานการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรชนเผ่าต่างๆนั้นไม่ได้เน้นการเลี้ยงเพื่อเป็นเศรษฐกิจหลักในครัวเรือน แต่เป็นการเลี้ยงเพื่อใช้ไก่ในพิธีกรรมและเป็นอาหารในฤดูกาลที่ต้องใช้แรงงานมากต้องเลี้ยงดูผู้คนที่มาช่วยงานจึงใช้ไก่เป็นอาหาร

ประการที่สอง การเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยส่วนใหญ่ ไก่สามารถหาอาหารเองได้โดยไม่ต้องคอยให้อาหารเหมือนไก่พันธุ์ที่เลี้ยงแบบฟาร์ม และการเลี้ยงไก่ของชาวบ้านจะเลี้ยงในปริมาณที่พอเหมาะต่อการบริโภคและใช้ประโยชน์ในแต่ละปีเท่านั้นไม่เลี้ยงในจำนวนมาก เพราะจะเกิดเป็นภาระในการดูแล เพราะปัจจุบันถูกจำกัดด้วยเวลา และสถานที่เลี้ยง ดังนั้นการเลี้ยงไก่พื้นเมืองจึงเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยทำให้ไม่เป็นภาระในการเลี้ยงไก่ การคิดค่าแรงงานจากการเลี้ยงไก่ ในเชิงเศรษฐศาสตร์จึงใช้ไม่ได้

ประการที่สาม การเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการเลี้ยงที่สืบทอดกันมาช้านานและเป็นการเลี้ยงด้วยความรัก มีความใกล้ชิดกับไก่ ซึ่งจะมีผลพลอยได้เกิดขึ้นจากไก่ เช่น การได้ไข่บริโภค แต่จริงๆแล้วชาวบ้านไม่นิยมบริโภคไข่ไก่ (นิยมกินไข่เป็ดมากกว่า) การขายมูลไก่ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากมูลไก่โดยการนำไปใส่ผักที่ปลูกตามบ้านไม่ขายมูลไก่ เพราะมีปริมาณน้อยผลพลอยได้ที่สำคัญ

คือการควบคุมแมลงในชุมชน ดังนั้นผลพลอยได้เหล่านี้จึงไม่เป็นเหตุผลที่จะนำมาคิดในเชิงหลัก เศรษฐศาสตร์ได้

4. ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับไถ่พื้นเมือง

พิธีกรรมที่มีการใช้ไถ่พื้นเมืองเป็นองค์ประกอบและยังปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบันได้แก่ การใช้ไถ่เป็นองค์ประกอบในการเลี้ยง ผีปู่ตา ผีตาแฮก งานแต่ง การสู่ขวัญ การโยนไข่หาที่เผาศพ

1) พิธีบวงสรวงผีปู่ตา เป็นพิธีกรรมที่พบได้ในทุกชนเผ่า พิธีนี้จะปฏิบัติ 2 ครั้ง ในรอบปี ในเดือน 6 ก่อนลงทำนา และ ในเดือน 3 ก่อนเอาข้าวขึ้นเล้า ไถ่ที่ใช้ในพิธีต้องเป็นไถ่พื้นเมืองที่เลี้ยง อยู่ภายในหมู่บ้าน ไถ่ที่นำไปบวงสรวงจะถูกนำมาทำพิธีเลี้ยงทางไถ่ โดยมีเฒ่าจ้ำ (ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากชุมชนให้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและติดต่อสื่อสารกับผีปู่ตา) เป็นผู้ดำเนินการ จากรายงานของอุษา กลิ่นหอมและคณะ (2540) กล่าวไว้ว่า ทางไถ่คือกระดูกอ่อนที่เป็นส่วนของขากระดูกกลาง การเจริญเติบโตของกระดูกชิ้นนี้ ขึ้นอยู่กับอาหารที่ร่างกายได้รับ ถ้าได้รับอาหารที่มีคุณภาพดี กระดูกจะมีรูปร่างสวยงาม คำทำนายที่เกิดขึ้นคือประชาชนในชุมชนจะ อยู่ดีมีสุข แต่ถ้าได้รับอาหารไม่ดีกระดูกนี้จะมีรูปร่างบิดเบี้ยว คำทำนายที่เกิดขึ้นจะเป็นไปใน ลักษณะที่ตรงกันข้าม พิธีกรรมนี้ในแนวความคิดทางตะวันตก คือการใช้สิ่งมีชีวิตเป็นตัวชี้วัด คุณภาพของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากไถ่คูดักอาหารที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้านกินตลอดเวลา ถ้าพื้นดินใน หมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ การเจริญเติบโตของกระดูกกลางไถ่ก็จะดีไปด้วย แต่ถ้าดินขาดความอุดม สมบูรณ์ ย่อมต้องมีผลกระทบต่อสุขภาพไถ่

2) พิธีบวงสรวงผีตาแฮก เป็นพิธีกรรมที่พบในชนเผ่าลาวที่มีขึ้นใน 2 โอกาส คือ

- ก่อนทำนา จะมีการทำนาแปลงขนาดเล็ก ที่สามารถปลูกข้าวได้ 7-14 คัน เมื่อ ปลูกข้าวแล้วจะมีการตั้งศาลเพียงตาที่ทำด้วยไม้ไผ่สูงประมาณ 1 คอก เพื่อใช้วางไถ่ในพิธีบวงสรวง การทำนาให้ผีตาแฮกในอดีตจะทำก่อนทำนาผืนใหญ่ประมาณ 1 เดือน คันข้าวเมื่อมีอายุประมาณ 1 เดือน จะมีแมลงส่วนหนึ่งลงมากิน แมลงเมื่อลงทำลายนาของผีตาแฮก ก็จะจบวงจรของชีวิตในการ ระบาดในปีนั้นทำให้ศัตรูของข้าวในนาแปลงใหญ่ลดลง ในช่วงนี้มักมีการนำไถ่พื้นเมืองไปเลี้ยง ตามนา ไถ่พื้นเมืองเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการช่วยควบคุมประชากรของแมลงตามไร่ นา แต่ในปัจจุบันการทำนาให้ผีตาแฮกเปลี่ยนไป ส่วนใหญ่จะทำนาให้ผีตาแฮกก่อนทำนาผืนใหญ่ ประมาณ 2-3 วัน ผลในการควบคุมประชากรของแมลงที่เป็นศัตรูของข้าวจึงไม่เห็นเป็นรูปธรรม

- การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของไร่นา เช่นเปลี่ยนแปลงคันแทนา เปลี่ยนแปลง ทิศทางการไหลของน้ำเข้านา ในพิธีกรรมนี้ไม่มีการใช้ไถ่ แต่จะเป็นการบวงสรวงด้วยอาหารคาว หวาน และมีการเชิญผู้นำของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนระบบนิเวศมาร่วมกันทำพิธี ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สามารถลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะในขณะที่ ประกอบพิธีจะมีการอภิปรายถึงผลดีผลเสียในการปรับเปลี่ยนระบบนิเวศ และมีการเสนอแนวทาง ที่เหมาะสมในการดำเนินการ

3) พิธีแต่งงานและพิธีบายศรีสู่ขวัญ ในชนเผ่าผู้ไท และกะเลิงถือว่ามีความสำคัญมากในการใช้ไก่พื้นเมืองประกอบพิธีแต่งงาน เพราะจะมีการใช้ลักษณะของขาไก่ประกอบพิธีการเสืงทายอนาคตของคู่บ่าวสาว ส่วนพิธีบายศรีสู่ขวัญต้องใช้ไข่ที่ออกมาใหม่ๆ ดั้มประกอบการทำพิธี

4) พิธีโยนไข่หาที่ฝังหรือเผาศพ พิธีกรรมนี้ยังปรากฏในชนเผ่า เขมร เขอ กะเลิง นครไทลาว (อำนาจเจริญ) และชาวนน ในพิธีกรรมนี้ผู้เผาศพในหมู่บ้านจะเป็นผู้ประกอบพิธี โดยทำการโยนไข่ลงบนพื้นดิน ถ้าไข่แตกในบริเวณใดแสดงว่าสามารถใช้บริเวณนั้นฝังหรือเผาศพได้ แต่ถ้าโยนไข่ลงไปแล้วไข่ไม่แตก แสดงว่าบริเวณนั้นมีเจ้าของ ต้องเปลี่ยนที่โยนใหม่ ไข่ที่นำมาใช้ในการประกอบพิธีจะต้องเป็นไข่ที่ออกมาใหม่ๆ

5. พลวัตของภูมิปัญญาในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

ในอดีตการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของแต่ละชุมชน มีกลวิธีในการบริหารจัดการ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสร้างให้มีจิตสำนึกร่วมกันของชุมชน ความใส่ใจของคนในชุมชนให้เห็นคุณค่าของไก่พื้นเมืองที่จะสามารถอำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตของคนชุมชนได้อย่างต่อเนื่องครบวงจร ประกอบกับการส่งเสริม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่สืบทอดเป็นมรดกมาในรูปแบบของ "กะล่ำ" หรือข้อห้าม หรือความเชื่อ เพื่อเป็นคำสอนและคัดกรองเอาแต่สิ่งดีงามให้สืบทอดไปในสังคมของมนุษย์อย่างยั่งยืน แต่ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของโลกที่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ประชากรโลกมากขึ้นทำให้การดำรงชีวิตของคนทุกคนขึ้นต้องแข่งขันกับผู้คนรอบข้าง แข่งขันกับเวลา แข่งขันกับความทันสมัย แข่งขันกับค่านิยมสมัยใหม่ทำให้หลายสิ่งหลายอย่างแตกต่างออกไปจากวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ โดยเฉพาะ คติความเชื่อ ข้อห้าม ข้อกะล่ำ กลายเป็นเรื่องมลายหายไป ที่ สิ่งเหล่านี้อยู่กับคนในสังคมมาช้านาน ดังนั้น ปัจจุบันพบว่าภูมิปัญญาในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองไม่ว่าจะเป็นรูปของข้อห้าม ความเชื่อเกี่ยวกับไก่พื้นเมือง จึงถูกลบเลือน ขาดการถ่ายทอดสู่รุ่นต่อ ๆ มาซึ่งสามารถมองประเด็นในการวิเคราะห์กิจกรรมการเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวต่างๆ ของแต่ละชุมชนที่กำลังพัฒนาได้ดังนี้

1) การคัดพันธุ์ไก่พื้นเมือง จำนวนพันธุ์ของไก่พื้นเมืองที่พบในอดีตนั้นมีหลากหลายพันธุ์ และจำนวนของประชากรของไก่แต่ละพันธุ์มีมาก แต่ในปัจจุบันพันธุ์ของไก่พื้นเมืองพบว่าทั้งจำนวนพันธุ์และจำนวนของประชากรลดลงและบางพันธุ์มีแนวโน้มในการสูญพันธุ์ไปจากชุมชน เช่น ไก่ดำ จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ต้องมามองย้อนกลับไว่าทำไมจำนวนของพันธุ์ไก่พื้นเมือง และจำนวนประชากรของไก่พื้นเมืองต้องพบกับวิกฤติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นนี้ จากการศึกษาพบว่า ความแตกต่างของไก่พื้นเมืองในแต่ละพันธุ์มีความแตกต่างกัน เช่น แหล่งที่อยู่อาศัย ขนาดตัว นิสัย และความต้านทานโรค ซึ่งในปัจจุบันวัตถุประสงค์หลักของการเลี้ยงไก่เปลี่ยนแปลงไป เช่นในอดีตมีการ เลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อใช้ในงานพิธี และประกอบพิธีกรรม แต่ปัจจุบันวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการเลี้ยงเพื่อบริโภค และเศรษฐกิจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้

ทำให้พันธุ์ไก่พื้นเมืองที่เคยมีหลากหลาย ลดน้อยลง เพราะบางชนิดเช่น ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไม่เป็นที่ต้องการของตลาด

2) ความเชื่อเกี่ยวกับไก่ ในอดีตเชื่อว่าไก่ร้องกะดักในตอนหัวค่ำ ไม่ดี เป็นลางร้ายต้องแก้เคล็ดโดยการฆ่าไปถวายพระ หรือเอาไปปล่อยวัด จากการวิเคราะห์พบว่าไก่ที่ร้องในตอนหัวค่ำเป็นไก่ที่ตื่นตกใจง่าย ทุกครั้งที่ร้องมีผลกระทบทำให้พฤติกรรมของฝูงรวม เกิดความเครียด ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่ไม่ดี ต้องทำการคัดทิ้งออกจากฝูง การสังเกตไก่ที่มีลักษณะเช่นนี้ต้องมีเวลาในการสังเกตไก่ในตอนหัวค่ำ แต่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่ต้องทำงานหนัก กลับบ้านดึกไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่กับการเลี้ยงไก่ จึงทำให้องค์ความรู้ไม่ได้รับการปฏิบัติ คนรุ่นใหม่ไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้แล้ว รวมถึงสมาชิกในครอบครัว เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่อยู่กับบ้านก็ไม่มีเวลาในการดูแลไก่เพราะต้องมีการะในการเลี้ยงหลาน สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการเลี้ยงและการคัดพันธุ์ไก่พื้นเมืองที่ลดลงจากอดีตและมีโอกาสภูมิปัญญาสูญหายไปจากชุมชนอย่างแน่นอนในอนาคตและความเชื่อที่เป็นการพยากรณ์เพื่อหาวิธีการวางแผนจัดการ เช่น ถ้าวันไหนไก่ดากปีกหรือดากขน เชื่อว่าวันนั้นฝนจะตก ความเชื่อเรื่องนี้สามารถบอกได้ว่า จะมีการวางแผนที่จะตากข้าววันไหน ดากพริกหรือไม่ รวมถึงจะซักเสื้อผ้า ดากเสื้อผ้าที่ไหนถึงจะไม่โดนฝน เหล่านี้เป็นการพยากรณ์ที่มีประโยชน์ต่อการปฏิบัติ ซึ่งในอดีตความเชื่อเรื่องนี้พบทุกคนเผ่าที่ได้ทำการศึกษา แต่ในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้พบได้ในบางชุมชน แต่บางชุมชนแม้ว่าจะมีความรู้ในเรื่องนี้ แต่ไม่เชื่อและไม่ปฏิบัติตาม

3) การบริโภคไก่พื้นเมืองเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นชัดเจนในสังคมปัจจุบัน คนมองไก่ในด้านที่เป็นอาหารประจำวันมากขึ้น การมองภาพว่าไก่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ขาดความเชื่อมโยงในเชิงวัฒนธรรม สังคม และการอยู่รอดของชุมชน เหมือนกับการมองดินในอดีตว่ามีพระแม่ธรณีสิงสถิตย์อยู่ เมื่อจะทำอะไรกับดินจะต้องทำอย่างมีจิตสำนึกที่จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพระแม่ธรณี แต่คนปัจจุบันมองว่าดินเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต กิจกรรมที่ทำกับดินจึงเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบอย่างมากมาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงตรงนี้ทำให้ ความเชื่อที่แฝงด้วยคำสอน คติเตือนใจต้องถูกลบเลือนจากสังคมในปัจจุบัน และจะรับคำนิยามจากข้างนอกเข้ามาแทนที่ที่ทำให้ความเชื่อของการครองตน ความเชื่อของการประพฤติปฏิบัติศีลธรรมอันดีงามของบรรพบุรุษที่มีในอดีต ดังนั้นข้อห้ามที่มีพร้อมกับคำสอนจึงเป็นเรื่องที่ล้าสมัย สำหรับคนหนุ่มสาวในปัจจุบัน เป็นต้นว่า ผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานห้ามกินดินไก่ เพราะจะทำให้แย่งสามีคนอื่น จากคำสอนข้อห้ามนี้ เราสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ข้อห้ามนี้เป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้หญิงสาวที่ยังไม่แต่งงานมีมารยาทในเวลารับประทานอาหาร เพราะถ้าหญิงสาวกินดินไก่อันวิธีการกินนั้นดูไม่สุภาพ เพราะดินไก่แข็ง เหนียวยากต่อการกิน และเป็นภาพที่ไม่น่ารักสำหรับผู้หญิงไม่ว่ายุคไหน สมัยใด ดังนั้นในการปลูกฝังวิธีการต่างๆ ให้โยงเข้ากับการประพฤติ ปฏิบัติที่ดีงามเป็นอีกหนึ่งวิธีที่จะใช้ในการดูแล ระเบียบ แบบแผนของชุมชนได้

4) การดูแลรักษาโรค วิธีชีวิตในอศิศมีการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพไก่ไม่น้อยกว่า 54 ตำรับ (รายละเอียดในภาคผนวก ข) แต่ในปัจจุบัน ความนิยมในการใช้สมุนไพรลดลง เนื่องจากปัจจุบันสมุนไพรเหล่านั้นหายากขึ้น ปาลลดลง คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักสมุนไพรเหล่านั้น ประกอบกับการมีถนนเข้าสู่ชุมชน ทำให้มีโรคต่าง ๆ เข้าไปสู่ชุมชนได้มากขึ้น แต่การพัฒนาองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคที่เข้ามาใหม่ไม่มี ทำให้ภูมิปัญญาด้านนี้ลดลง หรือมีการปรับเปลี่ยนไป เช่น การใช้ใบยูคารองรังเพื่อไล่ไร ซึ่งพบเห็นได้ในทุกชนเผ่าที่มีการปลูกยูคา และการพัฒนาสมุนไพรให้อยู่ในรูปแบบที่พร้อมใช้หรือใช้ได้สะดวกรวดเร็วขึ้นมีน้อย เพราะการใช้สมุนไพรในการรักษาในสมัยก่อนมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก เก็บได้ไม่นาน จึงทำให้ในปัจจุบันคนจึงหันมาใช้ยาแผนปัจจุบันตามร้านขายยาแผนปัจจุบันทั่วไป ซึ่งสิ่งนี้เป็นเรื่องที่น่าเสียดายด้านนักวิชาการ หมอยาพื้นบ้าน ไม่แสดงให้คนทั่วไปเห็นว่าการใช้สมุนไพรเป็นผลดีต่อตัวสัตว์เลี้ยงเอง ต่อผู้เลี้ยงและผู้บริโภค ดังนั้นสิ่งที่สำคัญควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อพัฒนาสมุนไพรที่มีในปัจจุบันให้สะดวกในการใช้รักษา สะดวกในการหา และยืดอายุการใช้งานให้มากขึ้น เพื่อคงอยู่ซึ่งภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพไก่พื้นเมืองให้คงอยู่คู่กับคนไทยตลอดไป

ถ้าไม่มีไก่พื้นเมืองจะเกิดอะไรขึ้นกับวิถีชีวิตชุมชน

ไก่พื้นเมืองมีความผูกพันและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชนมาไม่น้อยกว่า 6,000 ปี ในสถานการณ์ปัจจุบันการระบาดของไข้หวัดนกซึ่งเป็นผลพวงมาจากการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มไก่มีความเครียดสูงก่อให้เกิดการระบาดของไข้หวัดนกไปสู่ไก่พื้นเมือง ถึงแม้ไก่พื้นเมืองจะมีอัตราการตายจากโรคนี้ไม่มาก แต่ถูกมองว่าเป็นแหล่งกักเก็บโรคที่สำคัญ เมื่อมาถึงจุดนี้หลายฝ่ายได้มีความเห็นว่าควรให้เลิกเลี้ยงไก่พื้นเมืองในระบบการเลี้ยงแบบพื้นบ้าน หรือให้มีการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงไก่พื้นเมืองไปเป็นระบบฟาร์มแทน ถ้าหลักการนี้เป็นที่ยอมรับผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของชุมชนจะบังเกิดขึ้นใน 2 ระดับ คือ

1. ผลกระทบทางตรง วิถีชีวิตของชุมชนจะถูกเปลี่ยนแบบพลิกฝ่ามือ เมื่อชาวบ้านไม่มีไก่อยู่ในครอบครอง ความยากจนจะขยายวงมากขึ้น เพราะแหล่งเงินสดจะขาดมือ ถ้าจะส่งเสริมให้มีการเลี้ยงแบบระบบฟาร์ม ขณะนี้ยังไม่มีพันธุ์พื้นเมืองที่นำมาขังคอกได้ ภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลเป็นภาระหนักที่ชาวบ้านไม่มีหนทางที่จะดำเนินการได้ วิถีชีวิตที่เคยมีหลักประกันจะสูญสิ้นไป

2. ผลกระทบทางอ้อม ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี หรือการใช้ไก่เป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะสูญหายไป ความรู้ที่เป็นแบบบูรณาการผสมผสานในการจัดการสิ่งแวดล้อมก็จะสูญหายไปด้วย เหตุการณ์เช่นนี้ เปรียบได้กับการอพยพคนที่เคยอยู่ในที่ลุ่ม มีอาชีพทำนาในที่ลุ่มมาหลายชั่วอายุคน ให้ย้ายขึ้นไปอยู่ในที่ดอน เพื่อต้องการใช้พื้นที่เดิมเป็นที่รองรับน้ำในการสร้างเขื่อน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต เช่นนี้ เป็นการทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิมทั้งหมดทั้งไป การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ ระบบนิเวศใหม่ เพื่อส่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตต้องใช้เวลาอีกหลายชั่ว

อายุคน ในช่วงเปลี่ยนถ่ายวิถีชีวิตชุมชนต้องประสบกับปัญหานานัปการ เปรียบได้กับการเสียดสละวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อให้คนอีกกลุ่มหนึ่งได้มีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตมากขึ้น การวินิจฉัยสั่งการในการดำเนินงานในเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มาก ถ้ามีการสั่งการให้เลิกเลี้ยงหรือเปลี่ยนวิธีการเลี้ยงไปเป็นระบบฟาร์มเท่ากับทำลายวิถีชีวิตของคนกลุ่มหนึ่ง เพื่อให้คนอีกกลุ่มหนึ่งได้รักษาผลประโยชน์ของตนไว้ สถานการณ์เช่นนี้ จึงเป็นเรื่องท้าทายต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ต้องร่วมกันหาจุดสมดุลที่ทำให้ทุกฝ่ายมีความเสียหายหรือได้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อมูลพื้นฐานทางด้านพันธุ์ไก่พื้นเมืองของไทยมีน้อยมาก ไม่เพียงพอต่อการวางแผนจัดการ จึงเห็นสมควรที่จะให้มีการศึกษาเพิ่มเติม
2. ควรให้มีการศึกษาวิจัยการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง โดยการต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิม
3. ควรจัดให้มีการศึกษาวิจัยรูปแบบการเลี้ยงตามภูมิปัญญาที่เปลี่ยนไปของชุมชน เช่นการใช้ น้ำหมักชีวภาพ ระบบการวางแผนป้องกันโรคโดยการใช้สมุนไพร
4. การผลิตสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชุมชนกับไก่พื้นเมือง รวมทั้งภูมิปัญญาในการจัดการ มีความจำเป็นอย่างยิ่ง มิฉะนั้นจะทำให้เกิดมุมมองเพียงด้านเดียว จากภาครัฐหรือภาควิชาการ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เกรียงไกร โชประการ และคณะ. 2543. ไก่พื้นเมืองและไก่ลูกผสมพื้นเมือง : อดีตและปัจจุบัน.

กรุงเทพฯ. สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ไชยา อุ้งสูงเนิน. 2533. ไก่บ้าน ไก่พื้นเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: โรงพิมพ์มิตรสยาม.

ดำรง คงประเสริฐสุข. 2542. ไก่บ้าน. กรุงเทพมหานคร. บี.บี. บ็อค.

ธงชัย สาระกุล. 2543. ไก่ป่าเมืองไทย. สี่แควการพิมพ์ อ.เมือง จ.นครสวรรค์.

สถาบันภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล www.sac.or.th/database/ethnic/

สมชัย จันทร์สว่าง. 2530. การปรับปรุงพันธุ์สัตว์. ภาควิชาสัตวบาล คณะเกษตร

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

สวัสดิ์ ธรรมบุตร ศิริพันธ์ โมราอบ บุญศักดิ์ เกติยวกลทัต และอัมพร ธรรมบุตร. 2545. คู่มือการเลี้ยงไก่พื้นเมือง. กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์. กรุงเทพฯ.

สุพจน์ รอดคำเนิน 2542 การเลี้ยงไก่พื้นเมือง อักษรสยามการพิมพ์ กรุงเทพฯ.

สุวรรณ เกษตรสุวรรณ. 2519. การเลี้ยงไก่. โรงพิมพ์คุรุสภา. กรุงเทพฯ.

อุษา กลิ่นหอม และคณะ. 2545. ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานในการดูแลรักษาสัตว์เลี้ยง.

มหาสารคาม : สถาบันวิจัยลุ่มภูเขามหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อภิชัย รัตนวราหะ. 2541. ไก่พื้นเมือง สัตว์เศรษฐกิจระดับชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: มติชน.

อঞ্জลรา จันทร์ฉาย. 2542. การวางแผนกลยุทธ์และนโยบายธุรกิจ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Atkinson, R. & Flint, F. 2001. Accessing Hidden and Hard-to-Research Populations: Snowball Research Strategies. Department of Sociology, University of Surrey, Guildford, GU7 5XH, United Kingdom.

D.I. Jarvis, L. Meyer, H. Klemick, L. Guarino, M. Smale, A.H.D. Brown, M. Sadiki, B. Sthapit and T. Hodgkin 2000 A Training Guide for In Situ Conservation On-Farm: Version 1 Development Cooperation(Netherlands Ministry of Foreign Affairs), FAO(Food and Agricultural Organization of the United Nations), GRST (Genetic Resources Science and Technology Group), GTZ(Deutsche Gesellschaft fr Technische Zusammenarbeit), IDRC(International Development Research Center), SDC(Swiss Agency for Development and Cooperation).

G.R. Njunga, 2005. Ecto and haemoparasite of chickens in Malawi with emphasis on the effects of the chicken louse, Menacanthus cornutus. Department of Veterinary Microbiology and Network for Smallholder Poultry, Department, The Royal Veterinary and Agriculture

University, Dyr-laegevej 2, 1870 Frederiksberg C., Denmark. www.ponctry.kv.dk/research/msc/thesis_NJUNGA.pdf.

- H. Kadono, E. L. Besch, and E. Usami, 1981. Body temperature, oviposition, and food intake in the hen during continuous light. J Appl Physiol 51: 1145-1149.
- Hussein, AS. 1996. Induced moulting procedures in laying fowl. Word's Poultry Science Journal. 52 (2): 175-187.
- Kiyoshi Shimada and Ichiro Asai, 1979. Effects of Prostaglandin $F_{2\alpha}$ and Indomethacin on Uterine Contraction in Hens. Biology of Reproduction, 21: 523-527.
- Schliesinger, J. 2000. Ethnic Groups of Thailand: Non-Tai-Speaking Peoples. White Lotus Co., Ltd., Bangkok.
- Sthapit, B. 2004. 4 Cell Analysis Method in Traditional Knowledge Documentation: Handout for Traditional Knowledge Documentation Workshop held in Sarawak, Malaysia, 23 October-1 November 2004. IPGRI (International Plant Genetic Resources Institute).
- W.Barbara, & Z. Ben-Xiong, 1989. Did chickens go north? New evidence for domestication. World's Poultry Science Journal, 45(3) 205-218 (14).

ภาคผนวก

บทนำ

1. ความเป็นมาของโครงการ

จากแนวนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่มีหลักในการดำเนินงานตาม “แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มุ่งการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับรากฐานบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและอย่างยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะสมอย่างเป็นปึกแผ่น และรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของสังคมไทย

ไก่พื้นเมืองเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชนบทอย่างลึกซึ้งมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่วนมากจะเลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหาร นับเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ไก่พื้นเมืองยังเป็นสัตว์เลี้ยงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในวัฒนธรรมการเลี้ยงไว้เพื่อเกมกีฬา ดำรง คงประเสริฐสุข (2542) ; อภิชัย รัตนวราหะ (2541) ไก่พื้นเมืองเป็นสัตว์เศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่สามารถพัฒนาศักยภาพในการผลิตให้ได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากไก่พื้นเมืองเป็นสัตว์ที่เป็นที่ต้องการของตลาดและมีแนวโน้มที่จะมีการขยายตัวทางการตลาดเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งตลาดภายในประเทศและภายนอกประเทศ จากการศึกษาของ เกรียงไกร โชประการ และคณะ (2543) พบว่าปัจจุบันศักยภาพในการผลิตไก่พื้นเมืองมีเพียง 25 -30 % ของศักยภาพที่มีอยู่ และสามารถเพิ่มศักยภาพในการผลิตได้ถึง 50-60 % แต่ระบบการเลี้ยงไก่ในชนบทส่วนมากจะเป็นการเลี้ยงตามธรรมชาติทำให้ได้ผลผลิตเพียงระดับหนึ่ง เกรียงไกร โชประการ และคณะ (2543) อย่างไรก็ตามการจะเพิ่มศักยภาพในการผลิตไก่พื้นเมืองสู่ตลาดต้องคำนึงถึงวิถีชีวิต พื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพในการเพิ่มผลผลิตของแต่ละสังคมเป็นอันดับแรก นอกจากนี้การศึกษาในเรื่องของต้นทุนการผลิต ความคุ้มค่าในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในชนบทและระบบการตลาดยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง ไซยา อู๋สูงเนิน (2533)

เกษตรกรในชนบทมีระบบการเลี้ยงและการดูแลสุขภาพไก่พื้นเมืองแตกต่างกันไปตามสภาพสิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาในแต่ละกลุ่มชน ในปัจจุบันภูมิปัญญาเหล่านี้กำลังจะดับสูญไปพร้อมกับสายพันธุ์ไก่พื้นเมือง เนื่องจากการนำเอาไก่สายพันธุ์ต่างประเทศและเทคโนโลยีการเลี้ยงแบบใหม่จำนวนมากเข้ามาใช้เพื่อผลิตไก่ในเชิงอุตสาหกรรม สายพันธุ์และองค์ความรู้ในการเลี้ยงแบบดั้งเดิมกำลังจะหมดไป จึงเห็นสมควรที่จะได้มีการรวบรวมองค์ความรู้เหล่านี้มาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อเสนอทางเลือกในการตัดสินใจและนำมาประยุกต์ใช้ หรือพัฒนาเทคโนโลยีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมต่อไปในอนาคต รวมทั้งช่วยให้กระบวนการพัฒนาไก่พื้นเมืองมีความสอดคล้องกับสภาพของชุมชนท้องถิ่นและความต้องการของผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ

2. วัตถุประสงค์

2.1 ศึกษาภูมิปัญญาที่ใช้ในการจัดการระบบการเลี้ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองในภาคอีสานซึ่งจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1.1 กลุ่มที่เลี้ยงไว้บริโภคเองหรือเลี้ยงไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริม

2.1.2 กลุ่มที่เลี้ยงในเชิงพาณิชย์

2.2 ประมวลองค์ความรู้และวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงและการจัดการระบบการเลี้ยงของเกษตรกรในภาคอีสาน ในประเด็นต่อไปนี้

2.2.1 ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่และใช้ประโยชน์ได้

2.2.2 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรม

2.2.3 ภูมิปัญญาที่ไม่น่าจะนำมาใช้ประโยชน์ได้จริงในสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์สังคมปัจจุบัน

2.3 ศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.3.1 การคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์

2.3.2 ลักษณะที่พึงประสงค์

2.3.3 ระบบการเลี้ยงดู การให้อาหาร การฟักไข่ การเคลื่อนย้าย

2.3.4 การป้องกันและการรักษาโรค

2.3.5 ปัญหาและอุปสรรคของการเลี้ยง และการเลิกเลี้ยง

2.3.6 ระบบเครือข่ายของการตลาด

2.4 ศึกษาต้นทุนและวิเคราะห์ความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ตามระบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรภาคอีสาน รวมถึงระบบการตลาดของไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน

3. ขอบเขตการดำเนินงาน

3.1 กลุ่มประชากร

ใช้กลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานซึ่งประกอบด้วยชนเผ่าต่าง ๆ หลากหลายชนเผ่า จากรายงานของ Schliesinger (2000) และฐานข้อมูลของสถาบันภาษาและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยมหิดล (www.sac.or.th/database/ethnic/) พบว่าชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานมีหลายชนเผ่าประกอบด้วย มอญ ชาวบน กูย กะเลิง เขมร บรู โซ่ แสก กะเลิง ทะเวิง ม้ง เป็นต้น แต่ละชนเผ่ามีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและประเพณีแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อให้ได้ภูมิปัญญาที่ครอบคลุมทั้งภาคอีสาน จึงใช้ชนเผ่าต่างๆ เป็นแหล่งข้อมูลภูมิปัญญา ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการสืบค้นภูมิปัญญาจาก 17 ชนเผ่า คือ ชนเผ่าเขมร เขอ กูย ฉ้อ ฉุย โส้ ไทพรวน ไทโคราช ชาวบน ไทดำ กะเลิง แสก นครไท มอญ บรู ผู้ไท และลาว

3.2 วิเคราะห์ต้นทุนการผลิต ความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ และระบบการตลาดของไก่

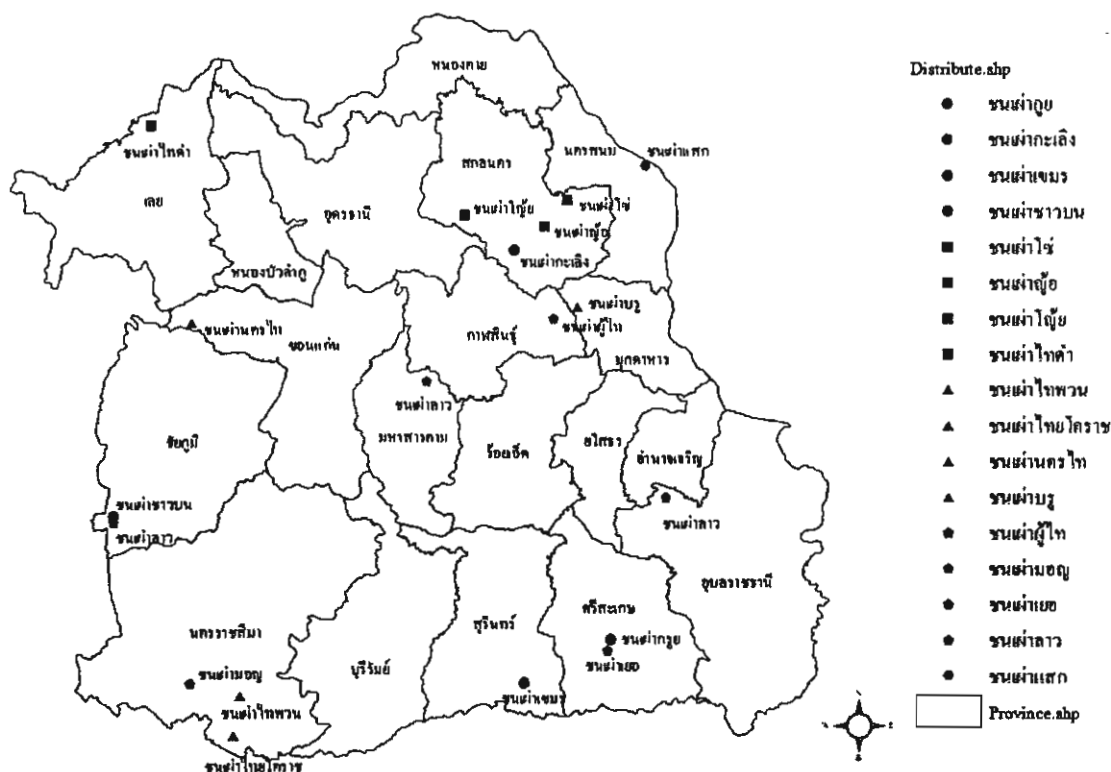
พื้นเมืองในภาคอีสาน โดยกระบวนการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ ตามขั้นตอนการวิเคราะห์ Cost-Benefit Analysis อย่างง่าย เพื่อประเมินงบประมาณในการลงทุนและจัดกลุ่มทุนระยะเวลาในการให้ผลตอบแทน ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้มาจากแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง

4. การเลือกพื้นที่ในการดำเนินงาน

การดำเนินงานในครั้งนี้ได้ดำเนินการเลือกพื้นที่ตามการศึกษาของ อุษา กลิ่นหอมและคณะ (2545) และ Schliesinger (2000) โดยใช้พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของแต่ละชนเผ่า ที่ยังมีการดำรงชีวิตในแบบดั้งเดิม มีภาษา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้ได้ภูมิปัญญาของชนเผ่าที่อยู่ในภาคอีสาน รวมทั้งสิ้น 17 ชนเผ่า ในพื้นที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ชนเผ่าโซ่ ในเขตพื้นที่ อำเภอกุสุมาล จังหวัดสกลนคร
2. ชนเผ่าแสก ในเขตพื้นที่ อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
3. ชนเผ่ากะเลิง ในเขตพื้นที่ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
4. ชนเผ่าผู้ไท ในเขตพื้นที่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
5. ชนเผ่าเยอในเขตพื้นที่ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ
6. ชนเผ่าญ้อ ในเขตพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
7. ชนเผ่าญ้อ ในเขตพื้นที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
8. ชนเผ่ากูย (ส่วย) ในเขตพื้นที่อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ
9. ชนเผ่าลาว เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ในภาคอีสานเป็นชนเผ่า ลาว จึงทำการศึกษาภูมิปัญญาในเขตพื้นที่ต่าง ๆ 3 พื้นที่ คือ บ้านโคกรัง ตำบลห้วยยายจิว อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ บ้านไผ่ ตำบลไผ่ใหญ่, บ้านยางโยภาพ ตำบลยางโยภาพ, บ้านม่วงสามสิบ ตำบลม่วงสามสิบ, บ้านหนองหลัก ตำบลเหล่าบก, บ้านโนสีมา ตำบลยางโยภาพ, บ้านหนองขุ่น ตำบลยางโยภาพ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี และในเขตพื้นที่ บ้านหนองแสง ตำบลห้วยเขย ถึงอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม
10. ชนเผ่าไทพวน ในเขตพื้นที่อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา
11. ชนเผ่าบรู ในเขตพื้นที่ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร
12. ชนเผ่ามอญ ในเขตพื้นที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
13. ชนเผ่าไทคำ ในเขตพื้นที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
14. ชนเผ่าเขมร ในเขตพื้นที่ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
15. ชนเผ่าชาวนน ในเขตพื้นที่อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ
16. ชนเผ่าไทยโคราช-ในเขตพื้นที่อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา
17. ชนเผ่านครไทย ในเขตพื้นที่อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น

ดังปรากฏรายละเอียดตาม (ภาพประกอบ 1)

ภาพประกอบ 1 การกระจายของกลุ่มตัวอย่าง: 1. ชนเผ่าโซ 2. ชนเผ่าแสก 3. ชนเผ่ากะเลิง
4. ชนเผ่าผู้ไท 5. ชนเผ่าเยอ 6. ชนเผ่าญ้อ 7. ชนเผ่าไญ้ 8. ชนเผ่ากูย (ตัว)
9. ชนเผ่าลาว 10. ชนเผ่าลาวพวน 11. ชนเผ่ามู 12. ชนเผ่ามอญ 13. ชนเผ่า
ไทดำ 14. ชนเผ่าเขมร 15. ชนเผ่าชาวนน 16. ชนเผ่าไทยโคราช 17. ชนเผ่านครไท

5. การสุ่มตัวอย่างประชากรและการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาเศรษฐกิจและการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการใน 5
ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ส่งแบบสอบถามไปยังปศุสัตว์จังหวัด ทั้ง 19 จังหวัด เพื่อสอบถามพื้นที่ที่มีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในเชิงพาณิชย์

ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการเก็บข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิปัญญา โดยใช้แบบสอบถาม การสุ่ม
กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการ Snow Ball Sampling Method (Atkinson and Flints, 2001) โดยเริ่มต้นจาก
ผู้ใหญ่วัย คุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่าง คือ มีประสบการณ์ในการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน มาไม่น้อยกว่า 10
ปี ดังนั้นในแต่ละชนเผ่า จำนวนกลุ่มตัวอย่างขึ้นอยู่กับจำนวนผู้รู้ในชุมชนจำนวน 409 คน

ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการสังเคราะห์ภูมิปัญญาโดยใช้เทคนิค ของ Jarvis *et al.* (2001) และ 4

Cells Analysis (Sthapit, 2004) ในการดำเนินงานในขั้นนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือผู้รู้ จำนวน 12-15 คน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกผู้รู้จากหมู่บ้านของแต่ละชนเผ่า วิธีการดำเนินงานประกอบด้วย

1) ให้ผู้รู้ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้เสนอความรู้เกี่ยวกับชนิดของไก่พื้นเมืองที่มีอยู่ในหมู่บ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน

2) ให้กลุ่มผู้รู้ทำการวิเคราะห์สถานภาพของพันธุกรรมไก่พื้นเมืองแต่ละชนิดโดยการประเมินจำนวนของไก่แต่ละชนิดที่ปรากฏในหมู่บ้าน โดยใช้ระบบ 4 Cells Analysis Method

3) ทำการวิเคราะห์เหตุผลของความคงอยู่หรือการสูญพันธุ์ของไก่พื้นเมืองแต่ละชนิด

4) ทำการวิเคราะห์การจัดการในด้านการเลี้ยง การคัดเลือกชนิด การดูแลสุขภาพและประโยชน์ของไก่พื้นเมืองต่อวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละชนเผ่า

ขั้นตอนที่ 4 ทำการเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์ ตามแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างของกรมปศุสัตว์และแบบสอบถามที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น

ขั้นตอนที่ 5. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปของร้อยละและค่าเฉลี่ย

ตาราง 1 สถานที่เก็บข้อมูลและจำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชนเผ่า

ลำดับ	ชนเผ่า	สถานที่	ผู้ให้ข้อมูล (คน)
1	เขมร	บ้านทัพทัน ตำบลทัพทัน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์	11
2	เยอ	บ้านปราสาทเยอ และบ้านเขวา ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ	16
3	กูย(ส่วย)	บ้านพะแะ ตำบลสุขสวัสดิ์ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ	10
4	ญ้อ	บ้านพอกน้อย ตำบลพอกน้อย อำเภอพรหมณานิคม จังหวัดสกลนคร	24
5	เญ้ย	บ้านผักดบ ตำบลปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร	24
6	โล้	บ้านหนองไฮใหญ่ ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร	15
7	ไทพรวน	บ้านบุยายแลป ตำบลมาบตะโกเอก อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา	20
8	ไทยโคราช	บ้านไผ่ ตำบลจระเข้หิน อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา	18
9	ชาวนน	บ้านชัยมงคล ตำบลโป่งนก และบ้านน้ำลาด และบ้านเสด็จทอง ตำบลนางยางหลัก อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ	19
10	ไทยคำ	บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย	34

ตาราง 1 (ต่อ)

ลำดับ	ชนเผ่า	สถานที่	จำนวนผู้ให้ข้อมูล
11	กะเลิง	บ้านบัวและบ้านทรายแก้ว อำเภอภูคบกิ่ง จังหวัดสกลนคร และ บ้านกรู้อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม	40
12	นครไท	บ้านหนองนกทา ตำบลโนนคอม อำเภอภูพาน จังหวัด ขอนแก่น	38
13	มอญ	บ้านพระเพลิง ตำบลนกออก อำเภอปรางค์ จังหวัด นครราชสีมา	17
14	บรู	บ้านปากช่อง ตำบลกกตูม อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร	15
15	ผู้ไท	บ้านนาโก บ้านชาด บ้านห้วย ตำบลนาโก บ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภอภูผินารายณ์ และบ้านหญ้าไซ ตำบลสง เปือย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์	16
16	ลาว	-บ้านหนองแสง ตำบลห้วยเตย กิ่งอำเภอภูศรี จังหวัด มหาสารคาม -บ้านไผ่ใหญ่ ตำบลไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี -บ้านหนองหลัก ตำบลเหล่าบก อ.ม่วงสามสิบ -บ้านม่วงสามสิบ ตำบลม่วงสามสิบ อ.ม่วงสามสิบ -บ้านหนองขุ่น ตำบลยางโภาพ อ.ม่วงสามสิบ -บ้านโนนศรีมา ตำบลยางโภาพ อ.ม่วงสามสิบ -บ้านยางโภาพ ตำบลยางโภาพ อ.ม่วงสามสิบ -บ้านโคกกรัง ตำบลห้วยขยจิว อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ	19 2 4 1 10 2 1 30
17	แสก	บ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม	27
รวม	17	34 หมู่บ้าน	409 คน

ภาคผนวก ข

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาภูมิปัญญาในการผลิตและการจัดการผลผลิตไก่พื้นเมืองของชนเผ่าต่างๆในภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่าได้แก่ ชนเผ่าเขมร เขอ กูย ฉ้อ โฉ้ย โส้ ไทพรวน ไทโคราช ชาวบน ไทดำ กะเลิง แสก นครไท มอญ บรู ผู้ไท และลาว ซึ่งทั้ง 17 ชนเผ่าครอบคลุมในพื้นที่ 12 จังหวัด คือ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ สตลนคร นครพนม นครราชสีมา มุกดาหาร เลย ขอนแก่น ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี และมหาสารคาม ซึ่งภูมิปัญญาของแต่ละชนเผ่าในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองนำมาทำการวิเคราะห์เป็นประเด็นต่างๆดังนี้

1. ชนิดของไก่พื้นเมือง

จากการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธี 4 Cell Analysis ซึ่งเป็นการวิเคราะห์โดยกลุ่มตัวแทนของประชากรของแต่ละชนเผ่ามาให้ข้อมูลทั้ง 17 ชนเผ่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการเลี้ยงไก่ ทำให้ทราบถึงบทบาทที่แท้จริงของไก่ตามลำดับความสำคัญ คือการเลี้ยงเพื่อเป็นอาหาร ใช้ในประเพณี พิธีกรรมต่างๆ และยังเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่ช่วยจุนเจือครอบครัวในเวลาที่ยึดสน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะที่ยังคงมีการพึ่งพิงฐานทรัพยากรท้องถิ่นของแต่ละชนเผ่าได้เป็นอย่างดี จากการรุกรานเข้ามาของสังคมเมืองทำให้วิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในชุมชนแต่ละชนเผ่าต้องเปลี่ยนแปลงไป มีการบริโภคตามค่านิยมแบบสังคมเมืองสูงขึ้น อาหารต้องซื้อจากแหล่งภายนอก แต่บางชนเผ่ายังมีการหาอาหารโดยวิธีเก็บตามแหล่งธรรมชาติ แต่การเลี้ยงไก่พื้นเมืองยังอยู่กับวิถีชีวิตในทุกชนเผ่าอย่างเหนียวแน่น แสดงให้เห็นว่าการดำรงชีพของแต่ละชนเผ่า ยังมีการพึ่งพิงผลผลิตจากไก่พื้นเมืองและระบบการเลี้ยงดูไก่พื้นเมืองไม่ก่อให้เกิดภาระจนรับไม่ได้

1.1 ลักษณะของไก่พื้นเมือง

จากการศึกษาลักษณะของไก่พื้นเมือง ทั้ง 17 ชนเผ่า พบว่ามีชนิดไก่พื้นเมืองที่เลี้ยงในอดีตจนถึงปัจจุบันทั้งหมด 11 ชนิด (ชนิดไก่พื้นเมือง หมายถึง ลักษณะภายนอกที่คนในชนเผ่าภาคอีสานใช้เรียกลักษณะไก่ ที่มีลักษณะจำเพาะ) ได้แก่ ไก่ลาด (ไก่อ้วน) ไก่แจ้ ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไก่จุก ไก่เคา ไก่ชี ไก่ขาน ไก่ป่า ไก่กุ่มและไก่อ้วน การเรียกชื่อไก่พื้นเมืองของแต่ละชนเผ่าจะพบความแตกต่างกันบ้างบางชนเผ่า เช่น การเรียกไก่ในชนเผ่าชาวบน เรียกว่า ช้าง ในชนเผ่าบรู เขอ จะเรียกไก่อ้วน ครีว และเขมรเรียกว่า เมื่อนเขระ การเรียกชนิดของไก่ในแต่ละชนเผ่าเรียกตามลักษณะภายนอกที่มองเห็นเป็นส่วนใหญ่ เช่น สีของปาก สีของแข้ง ลักษณะของขน ขนาดของตัว หางหงอน เป็นต้น (ดังแสดงในตาราง 2)

ตาราง 2 ชนิดและลักษณะทั่วไปของไก่อพื้นเมือง ที่พบในชนเผ่าต่าง ๆ ในภาคอีสาน

ชนิดไก่อพื้นเมือง	ลักษณะทั่วไป/ลักษณะเด่น
1. ไก่บ้าน ไก่ลาด (ทั่วไป) ครัววย (เขอ) ช้าง (ชาวบน) เมื่อนเซราะ (เขมร)	ชนมีหลากหลายสีปนกันอยู่ทั่วตัว หงอนตั้ง ทำเดินลำตัวลอย (คือลำตัวขนานกับพื้นไม่ยืดอกและคอ) ขาสีเหลือง ตัวผู้ขันเสียงสั้นแหลม ตัวผู้มีขนาดใหญ่กว่าตัวเมียขนหางสั้น ลักษณะที่พึงประสงค์คือปากเหลือง แข็งเหลือง เป็นไก่อพื้นเมืองที่นิยมเลี้ยงกันมาก ให้ลูกตก ตัวโต น้ำหนักเมื่อโตเต็มที่ 2.5 กิโลกรัมขึ้นไป
2. ไก่แจ้ (ทั่วไป) ครัววยแจ้ (เขอ)	ลักษณะเด่นมีสีสันสวยงาม หลากสี ขาสัน ว่องไว หงอนตั้งสูง หางยาว ตั้งชันขึ้น ขนอินหงอนและหางจรดกัน เป็นไก่ที่มีขนาดเล็ก เมื่อโตเต็มที่น้ำหนักไม่เกิน 1 กิโลกรัม
3. ไก่หยอง (ทั่วไป) ครัววย (เขอ) เมื่อนจะเร (เขมร) ไก่ขนหยอง (กะเลิง)	ขนชั้นขึ้นและปลายชี้ไปข้างหน้าทั่วทั้งตัว พบทั้งตัวผู้และตัวเมียตั้งแต่ฟักออกมาจากไข่ไปตลอดชั่วอายุ สีสันมีหลายสี เป็นไก่ที่มีขนาดตัวใหญ่ เมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2 กิโลกรัมขึ้นไป
4. ไก่คอล่อน (ทั่วไป) ครัววย (เขอ) ไก่หัวโปก ไก่ไขหย่อน (กะเลิง ผู้ไท) ไก่ชบา (มอญ)	คำว่าล่อนเป็นการเรียกของคนลาว (อีสาน หมายถึงไม่มีอะไร หรือหมดแล้ว) ไก่คอล่อนเป็นชื่อที่เรียกตามลักษณะของไก่ คือ ช่วงคั่นคอ (ถัดจากหงอนลงมา) ลงมาถึงหัวไหล่ไม่มีขน ทั้งตัวผู้และตัวเมีย ลักษณะคอล่อนจะพบตั้งแต่เกิดหรือฟักจากไข่ไปตลอดชั่วอายุ บางชนเผ่าเรียกว่า ไก่พม่าส่วนสีสันของชนมีหลายสี แต่ส่วนใหญ่พบขนสีดำ เป็นไก่ที่มีขนาดตัวใหญ่ เมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2.5 กิโลกรัมขึ้นไป
5. ไก่จุก ไก่หัวจุก (ทั่วไป) ครัววยโปย (เขอ)	ลักษณะเหมือนไก่ทั่วไปมีขนหลากหลายสี แต่ส่วนใหญ่พบขนสีดำ ลักษณะเด่นคือที่บริเวณหัวจะมีขนตั้งตรงเป็นกระจุก เป็นไก่ที่มีขนาดปานกลาง เมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2 กิโลกรัมขึ้นไป
6. ไก่แบก ไก่ครา (ทั่วไป) ครัววยโล๊ะ (เขอ)	คางและหน้ามีขนสีดำขึ้นเหมือนครา ส่วนมากพบสีดำ ไม่ปรากฏพบสีอื่น แต่ในตัวผู้จะมีสร้อยตามตัวเป็นสีแดง เป็นไก่ที่มีขนาดใหญ่ เมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2.5 กิโลกรัมขึ้นไป
7. ไก่ชี ไก่ชี (ทั่วไป) ครัววยเบาะ (เขอ) ไก่ขาว (ไทดำ ผู้ไท) ไก่แก้ว (มอญ)	ลักษณะมีขนสีขาวทั้งตัว ปากเหลือง แข็งเหลือง รูปร่างคล้ายไก่แจ้แต่สูงใหญ่กว่า และมีจำนวนน้อย เมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2.0 กิโลกรัมขึ้นไป

ตาราง 2 (ต่อ)

ชนิดไก่พื้นเมือง	ลักษณะทั่วไป/ลักษณะเด่น
8. ไก่ชาชน ไก่หน้าแข้ง ชน (ทั่วไป) ครีวพลุชะวัง (เขอ)	มีขนสีดำเกิดตามแข้งด้านนอกของขาไก่ เป็นแถวเดียวจากหัวเข่าลงไป ถึงปลายนิ้ว ส่วนมากพบสีดำ ไม่ปรากฏพบสีอื่น แต่จะมีสร้อยตามตัว เป็นสีแดง เป็นไก่ที่มีขนาดใหญ่ เมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2.5 กิโลกรัมขึ้นไป
9. ไก่กุ่ม (ทั่วไป) ไก่ผู้โง้น (นครไท) ครีวกุ่ม (เขอ) ไก่หางกุ่ม ไก่กึ่ง (แสดก)	กุ่ม ในภาษาอีสานก็คือ สั้น ดังนั้นลักษณะเด่นคือ หางจะไม่มีขนหรือมี แต่ขนจะสั้นประมาณ 2-5 เซนติเมตร พบได้หลายสี เป็นไก่ที่มีขนาด ปานกลางเมื่อโตเต็มที่น้ำหนัก 2 กิโลกรัมขึ้นไป
10. ไก่ดำ (ทั่วไป) ครีวตะแวง (เขอ)	ขนสีดำ ตัวดำ ตาดำ ขาค่า กระดุกดำ มีขนาดปานกลางเมื่อโตเต็มที่ น้ำหนักตั้งแต่ 2 กิโลกรัมขึ้นไป
11. ไก่ป่า (ทั่วไป)	มีหลากหลายสี เคลื่อนที่เร็ว เปรี้ยว ลักษณะพิเศษคือ มีดุมหูสีขาว หอน ดังตรง ดานกกก (ตาแดง) ขันกระชาก หางลากดิน ตัวไม่ใหญ่มีขนาด น้ำหนักตัวไม่เกิน 1.5 กิโลกรัม
12. ไก่ตี (ทั่วไป) ไก่ชน	ชนมีหลากหลายสีปนกันอยู่ทั่วตัว ตัวผู้มีขนาดใหญ่กว่าตัวเมีย ตัวผู้ขนหาง ยาว มันเงา ทำเดินยืดออกสง่า ขันเสียงยาว มีนิสัยดุร้ายสวย น้ำหนักเมื่อ โตเต็มที่ 2.5 กิโลกรัมขึ้นไป

1.2 การเลือกชนิดไก่พื้นเมืองที่จะนำมาเลี้ยง

ไก่พื้นเมืองทั้ง 11 ชนิดนำมาวิเคราะห์สถานภาพของพันธุ์กรรม โดยใช้เทคนิค 4 Cell Analysis ทั้ง 17 ชนเผ่า พบว่าชนิดไก่พื้นเมืองที่นิยมเลี้ยงและมีความมั่นคงทางพันธุ์กรรม มีอยู่ 8 ชนิด คือ ไก่ลาด (ไก่อ้วน) ไก่แจ้ ไก่ชน ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไก่เคาหรือไก่เครา ไก่ชี ไก่ชาชน ไก่ป่า ตามลำดับ และชนิดที่พบว่ามีภาวะเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์พบจำนวน 3 ชนิด คือ ไก่กุ่ม ไก่หัวจุก และ ไก่ดำ ตามลำดับ

ชนิดไก่พื้นเมืองที่คนในชนเผ่าในภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่านิยมเลี้ยงมากที่สุดคือ ไก่ลาด หรือ ไก่อ้วน เพราะเป็นไก่ที่หาง่าย ซื้อง่าย ทนต่อโรค เนื้ออร่อย ไม่เหนียวจนเกินไป นำมาประกอบอาหารได้หลากหลายรูปแบบ เช่น คัม ย่าง ปิ้ง นึ่ง ลาบ ก้อย อบ แกง หมก อ่อม ชั่ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมได้ดี และที่สำคัญเป็นไก่ที่ไม่มีข้อห้าม (ข้อเคล่า) ทาง ประเพณี พิธีกรรมของชนเผ่า เช่น ชนเผ่ามอญห้ามไม่ให้เลี้ยงไก่แจ้ในบ้านจะไม่เป็น

มงคล เพราะไก่แจ้มีลักษณะไม่ดี เป็นต้น ในการศึกษาสถานภาพทางพันธุกรรมของไก่พื้นเมือง
ออกเป็น 5 ระดับ (ดังแสดงในตาราง 3)

ตาราง 3 สถานภาพทางพันธุกรรมและลักษณะที่มีผลต่อการผลิตของไก่พื้นเมือง

ชนิดไก่พื้นเมือง	สถานภาพ	ลักษณะที่มีผลต่อการผลิต	
		ด้านบวก	ด้านลบ
ไก่อ่าน (ไก่อลาด)	+++++	- โตเร็ว ตัวใหญ่ - ขยายพันธุ์ได้ดี - เนื้ออร่อย - ทั้งไข่และตัวไก่นิยมนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาได้หลายอย่าง เช่นในพิธีแต่งงาน พิธีศพ สู่ขวัญ สู่ขวัญข้าว ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช เลี้ยงตาย - ตลาดต้องการ ทั้งตลาดในหมู่บ้าน และตลาดนอกหมู่บ้าน - ทนโรคได้ดี	- อายุ 3-4 เดือนจะชอบตีกัน เป็นสาเหตุให้ไก่อตาย - อยู่รวมกันเป็นกลุ่มมากๆ ไม่ได้ - นิสยก้าวร้าว
ไก่แจ้	++++	- เนื้อแน่น อร่อย - รูปร่างสวยงาม - ไข่จำนวนมาก - ทนโรค	- ตัวเล็ก - ไม่นอนตามคอก ชอบนอนตามต้นไม้ - วางไข่ไม่เป็นที่ - แม่ไก่ไม่ชอบกกไข่ - ชอบแย่งไข่ใส่รังตัวอื่น
ไก่หยอง	+++	- เนื้อนุ่ม ไม่เหนียว อร่อย - ขยายพันธุ์ได้เร็ว - ทนโรคได้ดี ยกเว้นฤดูหนาว ทนหนาวไม่ได้	- ไม่สวย - ไม่ทนหนาว - ไข่จำนวนน้อย - จำนวนที่ปรากฏต่อคอกมีน้อย
ไก่สี	+++	- เนื้อนุ่ม ไม่เหนียว อร่อย - ตัวโต	- จำนวนที่ปรากฏต่อคอกมีน้อย

ตาราง 3 (ต่อ)

ชนิดไก่อพื้นเมือง	สถานภาพ	ปัจจัยที่มีผลต่อการผลิต	
		ด้านบวก	ด้านลบ
			- ไม่ทนโรคโดยเฉพาะโรคห่า
ไก่ป่า	+++	- นิยมนำมาเลี้ยงเป็นไก่ต่อ - เนื้ออร่อย	- มีการล่าไก่ป่ามากขึ้นทำให้มี จำนวนประชากรเหลือน้อย - เลี้ยงยาก ค่อนข้างใจง่าย
ไก่คอล่อน	+++	- ตัวใหญ่ - เนื้ออร่อย	- ลักษณะภายนอกไม่สวย - ไม่ทนต่อโรค - ตัวเมียเลี้ยงลูกไม่เก่ง - เป็นไก่ที่มีข้อห้าม ผู้ที่ป่วยห้ามกิน จะทำให้ตายได้
ไก่ขาชน	+++	- เลี้ยงเพื่อเป็นไก่สวยงาม	- เป็นไก่ที่มีข้อห้ามไม่ให้กิน โดยเฉพาะผู้ที่ป่วยที่มีแผล
ไก่จุก	++	- ไข่ดก	- จำนวนที่ปรากฏต่อคอกมีน้อย - ไม่ทนต่อโรค - เลี้ยงลูกไม่เก่ง
ไก่กุ่ม	++	- ตัวใหญ่	- จำนวนที่ปรากฏต่อคอกมีน้อย - ไม่ทนต่อโรค
ไก่ดำ	+	- ราคาดี	- ลักษณะไม่สวย - ไม่ทนต่อโรค
ไก่ชน	++++	- ราคาดี - เป็นไก่ที่ใช้ในกีฬาชนไก่ - ตัวใหญ่	- อยู่รวมกันเป็นกลุ่มมากๆ ไม่ได้ -

- +++++ ระดับที่พบมาก (พบทั่วไปทุกชนเผ่าและจำนวนประชากรไก่อังมีมาก)
- ++++ พบปานกลาง (พบเกินกว่ากึ่งหนึ่งจาก 17 ชนเผ่า แต่จำนวนประชากรของไก่อมีน้อย)
- +++ พบน้อย (ทั้งจำนวนชนเผ่าที่เลี้ยงและประชากรของไก่)
- ++ พบบางชนเผ่าและมีจำนวนน้อยอยู่ในขั้นวิกฤติ
- + ไม่พบการเลี้ยงในปัจจุบัน แต่ในอดีตมีการเลี้ยง

การเลี้ยงไก่ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านของชนเผ่าในภาคอีสาน ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารในงานพิธีต่างๆ หรือโอกาสพิเศษ ไม่นิยมเลี้ยงไก่เพื่อเอาไข่เป็นอาหาร ไข่ที่นำมาบริโภคมักเป็นไข่ไม่ฟักหรือที่เรียกว่า “ไข่ฮ้างฮัง” ในกรณีที่ได้ตายหมดแล้ว จะต้องไปขอมมาจากญาติหรือเพื่อนบ้านมาเลี้ยงใหม่ โดยปกติเป็นการให้เปล่าหรือแลกกับข้าวสาร 1 ถ้วย (การแลกด้วยข้าวสารเป็นความเชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าไก่ที่นำไปเลี้ยงจะขยายพันธุ์ได้มากเหมือนจำนวนข้าวสาร) ไก่ที่ได้รับจะเป็นไก่ที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ และส่วนใหญ่จะให้มาเป็นคู่ (ตัวผู้และตัวเมีย) ภาษาอีสานเรียกว่า “ให้ไปเฮ็ดแนว”

1.3 การคัดเลือกลักษณะที่พึงประสงค์ของไก่พื้นเมือง

การคัดเลือกลักษณะของไก่พื้นเมืองที่พึงประสงค์ มีดังนี้

1.3.1 การคัดเลือกโดยธรรมชาติ เป็นการคัดเลือกตัวที่รอดตาย

1.3.2 คัดเลือกโดยผู้เลี้ยงเอง โดยคัดในช่วงที่เป็นหนุ่มสาว

ลักษณะพ่อพันธุ์ที่พึงประสงค์

- 1) ตัวใหญ่ คอยาว ขนเงางาม สีสวย ขาใหญ่ ข้อขาอ้วน
- 2) ไม่จิกลูกไก่

สัดส่วนตัวผู้ต่อตัวเมีย โดยเฉลี่ย 1 ต่อ 4 โดยปกติตัวผู้แต่ละตัวจะเลี้ยงไว้ไม่เกิน 2 ปี

ลักษณะแม่พันธุ์ที่พึงประสงค์

- 1) ตัวใหญ่ แข็งแรง ขนเงางาม
- 2) ไข่ตก มากกว่า 9 ฟองต่อรุ่น และไข่ต้องฟองใหญ่
- 3) หมอบไข่ได้ (หมายถึงกกไข่แล้วไข่นำน้อยที่สุด)
- 4) ไข่ในรังที่จัดให้ ไม่ไข่ปนกับไข่รังอื่น
- 5) เลี้ยงลูกได้ดี คือไม่จิกลูกของตนเอง
- 6) ไม่ร้องหรือกะดักในเวลากลางคืนเพราะจะถือว่าเป็นไก่ไม่ดีจะนำ

เรื่องร้ายมาสู่ครอบครัว

- 7) ก้นใหญ่ (เชื่อว่าไข่ตก)
- 8) ไม่จิกไข่

จากการรายงานของสวัสดิ์ และคณะ 2545 พบว่าพ่อพันธุ์ไก่พื้นเมืองพันธุ์แท้ควรมีลักษณะดังนี้ การเจริญเติบโตดี รูปร่างใหญ่มีน้ำหนักมาก สุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง ทนทานต่อโรคพยาธิ และเลี้ยงง่ายในสภาพชนบททั่วไป ส่วนแม่พันธุ์ต้องเป็นแม่พันธุ์ที่ให้ไข่ฟองใหญ่เพื่อให้ได้ลูกไก่ที่มีน้ำหนักมาก ซึ่งมีผลต่ออัตราการเลี้ยงรอด และหมายถึงลูกไก่จะเจริญเติบโตเป็นไก่ที่ตัวใหญ่ต่อไปในอนาคต การไข่ต้องไม่ไข่ปนกับแม่ไก่ตัวอื่น เนื่องจากการเลี้ยงของเกษตรกรเป็นการเลี้ยงที่ให้แม่ไก่ฟักไข่เอง เลี้ยงลูกไก่เอง และต้องไม่จิกไข่ เพราะแม่ไก่ที่จิกไข่ไม่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งเป็นการสูญเสียอย่างมากเนื่องจากไข่เป็นจุดกำเนิดของลูกไก่ในอนาคต หากแม่ไก่จิกไข่กินไข่นั้นจำ

ทำให้ตัวอื่นๆในฝูงกินตามและเพิ่มจำนวนไก่จิกไข่กินไข่มากขึ้น การคัดเลือกไม้ไถ่ต้องเลือกตัวที่
กันใหญ่ เพื่อแม่ไถ่จะให้ไข่จก เนื่องจากไถ่ที่ไข่จกจะมีการขยายตัวของกันให้มีขนาดใหญ่ขึ้นพร้อม
กับกระดูกเชิงกรานขยายตัวกว้าง 2-3 นิ้วมือ เพื่อให้ไข่ได้สะดวกและช่องท้องอ่อนนุ่มระหว่าง
กระดูกอกและกระดูกเชิงกรานเพื่อรองรับการพัฒนาของระบบท่อไข่และฟองไข่สมบูรณ์ก่อนไข่
ไข่ (สุวรรณ 2519 รัตนา และคณะ 2537)

2. รูปแบบการเลี้ยงไก่

การเลี้ยงไก่พื้นเมืองของคนอีสานในทุกชนเผ่าพบรูปแบบการเลี้ยง 2 แบบ คือ

2.1 การเลี้ยงแบบปล่อยตามบ้าน คือ โดยทำที่พักนอนให้อยู่ตามใต้ถุนบ้าน หรือเป็น
โรงเรือนใกล้บ้าน หรือนอนตามคอกที่ทำให้หรือนอนตามต้นไม้ การเลี้ยงแบบนี้จะให้อาหาร 2
เวลา คือ เช้า-เย็น การให้อาหารอาจจะไม่ให้ทุกวัน อาจจะเป็นวันเว้นวันหรือตามสะดวก การให้น้ำ
ใช้รางไม้ ขางรดเก่า กะลา และบางส่วนปล่อยให้หากินเอง ข้อดีของการเลี้ยงแบบนี้คือ ไม่สิ้นเปลือง
ค่าใช้จ่ายในการทำคอกเลี้ยง และเหมาะสำหรับผู้ที่ไม่มีความ

2.2 การเลี้ยงแบบปล่อยตามหัวไร่ปลายนา เป็นการเลี้ยงที่ปล่อยให้ไก่หาอาหารกินเอง หรือ
บางครั้งมีการให้อาหารเฉพาะเวลาเย็น โดยให้ ข้าวเย็น (ข้าวที่เหลือจากการบริโภคหรือข้าวเหนียวที่
นึ่งสุก โดยมีความเชื่อว่าไก่ที่กินข้าวสุกจะอ้วนกว่าไก่ที่กินข้าวสาร) หรือข้าวเปลือก บางแห่งสร้าง
คอกไก่ (เล้าไก่) อยู่ใต้ถุนนา แต่บางแห่งให้ไก่นอนตามต้นไม้ เจ้าของไม่จำเป็นต้องดูแลเอาใจใส่
มาก การเลี้ยงแบบนี้เป็นการเลี้ยงแบบดั้งเดิมของโรค (เป็นการแยกฝูงไก่ออกจากไก่ฝูงอื่น ๆ) ไม่
มีภาวะเครียด และสามารถเลี้ยงได้ในจำนวนมากโอกาสโรคในการเลี้ยงสูง ไก่โตเร็ว แข็งแรง จาก
การศึกษาทั้ง 17 ชนเผ่าพบว่าการเลี้ยงในนาไม่พบโรคระบาด แต่ต้องระวังสัตว์ศัตรูของไก่บ้าง เช่น
สุนัข แมว พังพอน อีกา และงูในบางฤดูกาล

3. แหล่งอาหาร ประเภทของอาหารที่ใช้เลี้ยงไก่พื้นเมือง

ลักษณะสภาพแวดล้อมของชุมชนแต่ละชนเผ่าแตกต่างกันตามลักษณะของภูมิประเทศ การ
ประกอบอาชีพของคนในแต่ละชนเผ่า ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน
ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการหาอาหารเองของไก่พื้นเมือง จากการศึกษาภูมิปัญญาการให้
อาหารของชนเผ่าทั้ง 17 ชนเผ่าของภาคอีสาน พบว่าวัตถุประสงค์หลักของการให้อาหารเพื่อให้ไก่
เคยชินกับที่อยู่อาศัย หรือที่นอนของไก่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าให้ไก่นั้นรู้จักบ้านตนเอง และ
สามารถตรวจนับจำนวนไก่ว่าอยู่ครบหรือไม่ เพราะการเลี้ยงไก่ส่วนใหญ่จะเป็นการปล่อยให้หา
อาหารเอง จากการศึกษาพบว่าปริมาณอาหารที่ให้ในแต่ละครั้งไม่เพียงพอที่จะทำให้ไก่โต และอ้วน
ได้ ข้อมูลนี้ตรงกันในทุกชนเผ่า ดังนั้นการให้อาหารไก่พื้นเมืองจึงมี 2 รูปแบบ

3.3.1 อาหารที่ผู้เลี้ยงให้

ส่วนใหญ่จะให้อาหาร 2 ครั้ง คือ ช่วงเช้าและเย็น อาหารที่ให้ประกอบไปด้วย

1) ข้าวเปลือก (ข้าวเจ้า และข้าวเหนียว)

2) ข้าวสาร (ในบางพื้นที่โดยเฉพาะชนเผ่าลาว เชื่อว่าการให้ข้าวสารจะทำให้ไก่เป็นพยาธิและถ่ายเป็นน้ำ ทำให้ไก่ไม่อ้วน) เป็นสาเหตุมาจากข้าวสารเมล็ดใหญ่ไก่อ่อยไม่หมด เนื่องจากระบบย่อยและดูดซึมอาหารของไก่จะใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมงเท่านั้น

3) ข้าวสุก (โดยเฉพาะข้าวเหนียว เชื่อว่าถ้าให้ข้าวเหนียวสุกกับไก่จะทำให้ไก่อ้วน) เนื่องจากสามารถย่อยข้าวสุกได้ดีกว่า

4) รำ ส่วนใหญ่ให้เป็นอาหารเสริม และให้กับไก่เล็กที่มีอายุได้ไม่เกิน 15 วัน

5) หัวอาหาร จากการศึกษาครั้งนี้พบเพียง 2 ชนเผ่า คือชนเผ่า นครโท และชนเผ่าแสกเท่านั้นที่ให้หัวอาหารกับไก่พื้นเมือง โดยให้กับไก่เล็กอายุ ไม่เกิน 1 เดือน

6) แมลงขนาดเล็ก ให้ในบางฤดูกาล เช่น ฤดูแล้ง ให้ปลวก พบในบางชนเผ่า ได้แก่ ผู้ไท และ ลาว

7) น้ำสะอาด ผู้เลี้ยงไก่ทุกชนเผ่าให้ความสำคัญกับน้ำ โดยปกติจะไม่ให้น้ำเปล่าเพียงอย่างเดียว แต่จะมีการทวนเครือบระเพ็ด หรือ เปลือกถนนทรีป้า หรือน้ำหมักชีวภาพ ใส่ลงในน้ำด้วย เพื่อเป็นการป้องกันการระบาดของโรค ถ้าให้แต่น้ำสะอาดเพียงอย่างเดียวต้องมีการเปลี่ยนน้ำให้บ่อยเท่าที่จะทำได้

3.3.2 อาหารตามธรรมชาติ

การเลี้ยงแบบปล่อยเป็นการเลี้ยงที่ประหยัดในเรื่องของอาหารเป็นอย่างมากเพราะส่วนใหญ่แล้วไก่หาอาหารเองตามธรรมชาติ เช่น แมลง เมล็ดพืช ผลไม้ตามฤดูกาล หญ้า สำหรับหญ้าเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับไก่ข้อมูลจากทุกชนเผ่าตรงกันว่าถ้าไก่ได้กินหญ้าไก่จะแข็งแรง สมบูรณ์

4 การจัดการการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

4.1 การเลี้ยงไก่พื้นเมือง

4.1.1 การเตรียมรังสำหรับวางไข่

การเตรียมรังสำหรับวางไข่เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาในการเตรียมรังไก่นั้นต้องคำนึงถึงหลายด้าน เช่น

(1) ด้านการป้องกันโรค (โดยเฉพาะพวก หมด ไร ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ และต้องระวังเป็นอย่างมากสำหรับลูกไก่) ชนเผ่าต่าง ๆ มีวิธีการป้องกันหมดไรโดยใช้สมุนไพรเป็นวัชกรองรัง เช่น ใบตะไคร้ ใบยูคาลิปตัส ใบหนาด ใบน้อยหน่า ใบกะเพราแดง (ใบอีตุ้โท) ยาเส้นแช่น้ำโรยรังไก่ ใบสะเดา และตะไคร้หอม

(2) ด้านอัตราการฟัก ถ้าการรองรังไม่ดี ทำให้ความอบอุ่นภายในรังมีน้อย แม่ไก่ฟักจะไข่ออกน้อย หรือฟักออกไม่หมด

(3) ด้านการวางไข่ โดยปกติผู้เลี้ยงต้องเตรียมรังสำหรับวางไข่ให้มีจำนวนมากพอกับการเลือกของตัวผู้ ไข่ตัวผู้ทำหน้าที่เลือกรังสำหรับวางไข่ เมื่อเลือกได้แล้ว จึงส่งสัญญาณให้ตัวเมียลงไปวางไข่ วัสดุที่ใช้ในการทำรัง ได้แก่ ตะกร้าไม้ไผ่ ก่อถ่วงกระดา

4.1.2 การฟักไข่

ระยะนี้ผู้เลี้ยงไก่จะต้องสังเกตดูให้ดูว่าไก่ผสมพันธุ์ตอนไหน เพราะผู้เลี้ยงต้องเตรียมรังไว้ให้แม่ไก่ไข่ ถ้าไม่เตรียม ไก่จะไข่ไม่เป็นที่หรือรังไม่ดีจะทำให้ไข่เน่าและฟักได้น้อย เมื่อแม่ไก่พร้อมที่จะไข่ ลักษณะที่เห็นได้ชัดเจน คือ หน้าแดง ก้อนหย่อน ตัวอ้วน จะร้องกะดากหรือก้อย (ส่งเสียงร้อง ก้อย-ก้อย-ก้อย) ตัวผู้จะเขี่ยหารังให้ตัวเมียเพื่อวางไข่ แม่ไก่จะไข่วันละ 1 ฟองประมาณ 11-15 ฟอง (จากการศึกษาทั้ง 17 ชนเผ่าแม่ไก่ออกไข่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 12.70 ฟองต่อแม่ต่อครั้ง) หลังจากนั้นแม่ไก่จะกกไข่ใช้เวลาประมาณ 21 วัน (3 สัปดาห์) โดยเฉลี่ยแล้วอัตราการฟักออกของไก่พื้นเมืองทั้ง 17 ชนเผ่าในภาคอีสานมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 78.30 และอัตราการเลี้ยงรอดเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 74.26 (ดังแสดงในตาราง 4)

4.1.3 การอนุบาลลูกไก่

(1) เมื่อลูกไก่ อายุ 3-5 วัน คุณแม่ให้อยู่ในร่มโดยใช้สุ่มขังรวมกับแม่ไก่ให้น้ำสะอาด โดยการใส่รางไม้ไผ่หรือจานก้นดิน ให้ข้าวปลาย (ปลายข้าว) และรำผสมกันวางใส่กระบะหรือหว่านปลายข้าวตามพื้นดิน คุณแม่เห็นว่าลูกไก่แข็งแรงถึงจะปล่อยให้แม่ไก่สามารถกกลูกไก่ได้ง่าย และป้องกันศัตรูธรรมชาติอื่นๆ เนื่องจากระยะนี้ลูกไก่อังไม่สามารถให้ความอบอุ่นกับร่างกายลูกไก่ได้ และลูกไก่ที่ไม่ได้รับการกกจะแคะแกระนเจริญเติบโตช้า และไม่ทนทานต่อโรคต่างๆ

(2) การดูแลลูกไก่ อายุ 5 วัน ถึง 2 เดือน ส่วนใหญ่ปล่อยให้ลูกไก่ให้หากินเองกับแม่ไก่ ให้อาหารวันละ 2 เวลา คือ เช้าและเย็น อาหารที่ให้ คือปลายข้าวและข้าวสาร ส่วนตอนกลางวันไก่จะออกหาอาหารตามบริเวณบ้านหรือไร่ นา ส่วนน้ำใส่รางไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่หรือยางรดเก่า การนอนไก่จะขึ้นนอนเองตามเล้าที่ทำให้ หรือคอกวัว หรือคันท้าย

(3) เมื่อมีอายุ 2 เดือนขึ้นไป เรียกว่า “ไก่ปักษ์หมั่นกัน” ไก่จะหย่าแม่ แยกตัวจากแม่ (แม่ไก่ก็จะผสมพันธุ์ต่อไป) ออกหาอาหารเองโดยยังหากินเป็นกลุ่ม ให้อาหาร 2 ช่วงคือ ช่วงเช้าและเย็น อาหารที่ให้เป็นข้าวเปลือก ข้าวสารและเศษอาหารบ้างเป็นบางเวลาหรืออาจจะเป็นแมลง การนอนจะนอนตามเล้าไก่หรือคอกคอกวัว ควาย และคันท้าย

(4) ไก่วัยเจริญพันธุ์ มีอายุ 9 เดือนขึ้นไป ไก่ระยะปล่อยให้หากินเอง

4.1.4 ภูมิปัญญาชนเผ่าได้แบ่งการเรียกชื่อระยะไก่พื้นเมืองออกเป็น 9 ระยะ ดังนี้

(ดังแสดงในภาคผนวก จ)

(1) ระยะไก่หมอบ คือการกกไข่ หมอบประมาณ 3 สัปดาห์หรือ กกไข่ประมาณ วัน

- (2) ระยะปง มีอายุ 1-5 วัน คือ ระยะที่ย้ายลูกไก่ที่ฟักจากรังมาเพื่อดูแล
- (3) ระยะไก่อ้น้อย มีอายุ 1 เดือน
- (4) ระยะใส่เสื่อกกหรือเสื่อเกาะหรือ ปีกหุ้มกัน อายุ 2-3 เดือน ระยะนี้ไก่มีขนที่ปีกยาวปิดกันได้สนิท และขนที่หัวไหล่ผลัดขนใหม่ ทำให้ดูเหมือนใส่เสื่อกก
- (5) ระยะปิ้งมัน มีอายุประมาณ 4 เดือน ระยะนี้สามารถนำมาประกอบอาหารได้ เมื่อนำมาปิ้งตำตัวมีลักษณะกลมหรือมน
- (6) ระยะต้มดาปู อายุประมาณ 5 เดือน ไก่ระยะนี้เริ่มย่างเข้าสู่วัยหนุ่มสาว ซึ่งชาวบ้านนิยมนำไก่อะระยะนี้ไปประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา ขนาดน้ำหนักตัวประมาณ 1.5 ถึง 2 กิโลกรัม
- (7) ระยะเขียนขน อายุประมาณ 6-7 เดือน ไก่ระยะนี้เริ่มแสดงความเป็นเพศผู้-เมีย ตัวผู้ก็จะเริ่มฝึกขัน ขนสร้อยคอตามตัวเริ่มงอก ขนหางเริ่มมีขนกาและขนหางยาวเริ่มงอก (อีสานเรียกว่า หางชอด) ขนาดตัวหนักประมาณ 2 ถึง 2.5 กิโลกรัม
- (8) ระยะไก่อเป็นบ่าวเป็นสาว อายุประมาณ 8 เดือน ระยะนี้ ไก่อเริ่มแสดงอาการทางเพศ คือตัวผู้เริ่มแสดงพฤติกรรมเกี้ยวพาราสีตัวเมียและหวงตัวเมีย เช่น ไก่ตัวผู้ตัวอื่นที่เข้ามาใกล้ฝูงตัวเมียน้ำแดง ขนเป็นมัน
- (9) ระยะวางไข่ (สำหรับตัวเมีย) และระยะทับ (สำหรับตัวผู้) อายุประมาณ 9 เดือน ขึ้นไป เป็นระยะที่ไก่ผสมพันธุ์/ออกไข่

ตาราง 4 แสดงจำนวนไข่ อัตราการฟักออกและอัตราการเลี้ยงรอด

ชนเผ่า	จำนวนไข่ (ฟอง)	จำนวนฟัก (ตัว)	อัตราการฟัก ออก (%)	จำนวนเลี้ยง รอด (ตัว)	อัตราการเลี้ยง รอด (%)
เขมร	14	10	71.4	8	80.0
เขอ	13	11	85.0	8	75.0
กูย(ส่วย)	13	11	85.0	8	75.0
ญ้อ	12	10	83.0	8	80.0
โล้ย	11	8	72.7	6	75.0
โล้	12	10	83.3	8	80.0
ไทพรวน	12	9	75.0	7	77.8
ไทยโคราช	12	9	75.0	7	77.8
ชาวนน	12	9	75.0	7	77.8
ไทยดำ	13	10	76.9	7	70.0

ตาราง 4 (ต่อ)

ชนเผ่า	จำนวนไข่ (ฟอง)	จำนวนฟัก (ตัว)	อัตราการฟัก ออก (%)	จำนวนเลี้ยง รอด (ตัว)	อัตราการเลี้ยง รอด (%)
กะเลิง	11	8	72.7	6	75.0
นครไท	12	10	83.0	8	80.0
มอญ	13	9	69.2	6	66.7
บรู	15	12	80.0	8	66.7
ผู้ไท	13	10	76.9	7	70.0
ลาว	13	10	76.9	7	70.0
แสก	14	12	86.7	8	69.2
เฉลี่ย	12.70	9.94	78.30	7.30	74.26

5. ความหมายคำศัพท์อีสานที่เกี่ยวข้องกับไก่พื้นเมือง

ไก่แม่ลูกอ่อน หมายถึง ไก่ที่ออกลูกมาใหม่

ไข่ฮ้างฮัง หมายถึง ไข่ที่ไม่ฟัก ไข่เน่า

ไข่ลูก หมายถึง ไข่ที่ไม่ฟักมีลูกอ่อนตายข้างใน

ไข่ค้ำน หมายถึง ไข่ที่สีเหลืองที่อยู่ตามตัวลูกไก่ที่ฟักใหม่ๆ

ฮองฮัง หมายถึง เตรียมรังให้แม่ไก่

ไก่พ่อหลัก พ่อคอก หมายถึง ไก่ตัวผู้ที่เป็นพ่อพันธุ์ตัวแรก

ไก่แม่หลัก แม่คอก หมายถึง ไก่ตัวเมียที่เป็นแม่พันธุ์ตัวแรก

ปีกหุ้มกัน คกปีกสาง หมายถึง ปีกขาวหุ้มบริเวณกันของไก่

ใส่เลื้อเกาะ คกปีกสาง หมายถึง ขนบริเวณหัวไหล่ขึ้นยาวลงมาถึงหน้าอกมองดูเหมือน

ใส่เลื้อกัก หรือเลื้อเกาะ

บั้งมน แผ่นมน หมายถึง คอนบั้งมีลักษณะกลม (มน คือกลม)

คัมดาปู่ เสียผิณา หมายถึง ไก่คัมที่นำไปเลี้ยงผิปู่ดา

ไก่แม่สาว หมายถึง ไก่ที่อยู่ในระยะก่อนวางไข่

เขียนขัน หมายถึง ผีกัน หักขัน

ไก่แม่ฟัก ไก่มน หมายถึง ไก่ที่อยู่ในช่วงฟักไข่ หรือกกไข่

6. การดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง

6.1 การดูแลสุขภาพทั่วไป

การดูแลสุขภาพของไก่พื้นเมืองโดยทั่วไปจะเป็นการป้องกันมากกว่ารักษา เช่น การให้น้ำต้องเป็นน้ำที่สะอาด เพื่อการป้องกันการเกิดโรค โดยเฉพาะช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาล

พบว่าช่วงรอยต่อระหว่างปลายฝนต้นหนาว และปลายร้อนต้นฝน เป็นระยะที่ไก่อ่อนแอ มีโรคระบาดมากซึ่งจากการศึกษาพบว่าวิธีป้องกันโรคที่เกิดขึ้นในแต่ละชนเผ่าหลายวิธีดังนี้

- (1) ในช่วงปลายร้อนต้นฝนจะรดน้ำตามพื้นให้ไก่อ่อนในช่วงเวลากลางวัน เป็นการป้องกันโรคห่าในชนเผ่าลาว
- (2) ใช้บอระเพ็ดทูปแช่น้ำให้ไก่อินทุกวันเป็นการป้องกันโรค (พบทั่วไป)
- (3) ใช้เปลือกกระวางบดแช่น้ำให้ไก่อินในช่วงที่จะเกิดโรค หรือให้กินตลอดทั้งปี พบในชนเผ่าผู้ไท ลาวชัยภูมิ
- (4) ให้น้ำหมักชีวภาพให้ไก่อินตลอดทั้งปีเพื่อป้องกันโรค เช่น ชนเผ่าเขมร ผู้ไท ลาว แสก กะเลิง ฉ้อ ไซ

6.2 การดูแลสุขภาพเมื่อไก่อเป็นโรค

การรักษาและการป้องกันโรคที่เกิดในไก่ของชนเผ่าต่าง ๆ ทั้ง 17 ชน มีหลายรูปแบบหรือหลายวิธีการ ส่วนใหญ่จะเน้นการรักษาโดยภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร ผลการศึกษาพบว่าโรคที่เกิดขึ้นกับไก่อ่อนเมื่อแยกตามกลุ่มอาการของโรคได้ 13 อาการ คำรับยาที่ใช้รักษา 41 คำรับ และคำรับการป้องกัน 13 คำรับ (ดังแสดงในตาราง 5)

โรคที่พบมาก ได้แก่ โรคห่า คางคก หรือคางคก หมด-ไร หวัดหน้าบวม ขี้กลาก ขี้ต้อก เจ็บตา ฝีดาษ ขี้ขาว พาก พวกพวยธาภายนอก ได้แก่หมด-ไร และอาการอื่นที่สำคัญคือ ขาเจ็บ ขาหัก ขาอ่อน

โรคที่พบคล้ายคลึงกันในทุกชนเผ่า คือโรคห่า พาก ขี้ขาว หวัดหน้าบวม หมด-ไร เจ็บขา คางคก (คางคก)

โรคที่เกิดขึ้นทุกปีและไม่มีทางแก้ไขได้ ทำให้ไก่อายครั่งละจำนวนมากๆ ได้แก่ โรคห่า จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าในช่วงประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมา มีโรคห่าชนิดใหม่เกิดขึ้นมา อาการคือจะตายทันทีโดยที่ไม่รู้สาเหตุ ไม่มีอาการป่วยก่อน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ตกคอนตาย” โดยปกติแล้วโรคห่าจะแสดงอาการเหงา ซึมก่อน 3-4 วันก่อนจะตาย

ตาราง 5 โรคและการรักษาโรคที่พบในชนเผ่าต่างๆในภาคอีสาน

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
1.โรคห่า	ไก่อะเหงา ซึ่ม ไม่กินอาหาร น้ำซึ่มด จะมีอาการประมาณ 3-4 วัน ไก่อะตาย	ไม่พบการรักษา	ตำรับ 1 ระเห็ด (เครือกอฮอ) ทูบแช่น้ำให้กินทุกวัน ตำรับ 2 ใช้ผักสาบและเครือตดหมนำมาสับแช่น้ำให้กิน ตำรับ 3 ใช้เมล็ดงาช้างผสมน้ำให้กินให้กินทั้งรังและตัวมด ตำรับ 4 ใช้เปลือกอะระราชูปและบดแช่น้ำให้กินก่อนเดือนเมษายน ตำรับ 5 ฟ้าทะลายโจรบดให้ละเอียดผสมน้ำให้กิน ตำรับ 6 ถันใบตะไคร้ผสมกับบดแดงให้กิน ตำรับ 7 ใช้น้ำหมักชีวภาพให้กิน
2.โรคตาตุม	ตาบวม มีน้ำตาไหลตลอดเวลา มองไม่เห็น	ตำรับ 1 นำหมากเกลือลงไฟบีบใส่ตาไก่ ตำรับ 2 นำเครื่องตำสิ่งมาขยี้แล้วป้ายลงตำสิ่งใส่ตาไก่ ตำรับ 3 ใช้พริกเม็ดสุกแดงหักแล้วจิ้มตาไก่ตำรับ 4 ใช้ไม้ส้อมจี้ (เป็นไม้เนื้ออ่อนมีกลิ่นเหม็น เหมื่อนองจระเข้ที่แห้ง) ตำรับ 5 ใช้พริกสดตำใส่เกลือแล้วนำน้ำพริกหยอดตาไก่	ตำรับ 1 ใช้ฟ้าทะลายโจรทั้งต้นบดให้ละเอียดผสมน้ำให้กิน

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
3. โรคขาเจ็บ ขาหัก	ขาหักเคลื่อนไหวไม่ได้ หรือขาเจ็บเดินไม่คล่อง	คำรับ 1 นำตะไคร้ทุบแล้วใช้มัดขา คำรับ 2 ใช้หัวขมิ้นทาแผล คำรับ 3 คำห่อยี้แก้คำผสมน้ำมันงาทาที่แผล คำรับ 4 คำหัวขมิ้นทาที่แผลแล้วใช้ใบตะไคร้มัด	ไม่พบการป้องกัน
4. หมดใจ	โรคพบตามตัวไก่ ตามคอไก่ หมดใจจะพบตามใบหน้าของไก่โดยเฉพาะไก่ที่เรียกว่า ไก่น้อยอายุราว 1-2 เดือน ทำให้ไก่ไม่กินอาหาร เหนียงเริ่ม ถ้ามียุงมากจะทำให้ไก่ตาย	คำรับ 1 หมักใบยูคาลิปตัสใบขนาดและใบน้อยหั่นผสมน้ำทิ้งไว้แล้วนำไปฉีดใส่คอไก่ คำรับ 2 ใช้ยาอุณหภูมิบริเวณที่มีหมัด คำรับ 3 ใช้น้ำมันก๊าดทาบริเวณที่มีหมัด คำรับ 4 ใช้น้ำมันก๊าดทาบริเวณที่มีหมัด คำรับ 5 คำใบหนาด ตะไคร้ และยาอุณหภูมิกับน้ำแล้วกรองเอาน้ำฉีดพ่นใส่คอไก่ รังไก่ คำรับ 6 ใช้หนอนตายหยากคำผสมกับน้ำให้ ไก่กิน ทูบแช่น้ำฉีดตามคอ คำรับ 7 ใช้รากไหลแดงทุบผสมน้ำแล้วทาบริเวณที่มีหมัด	คำรับ 1 ใช้ใบกะเพรา (ใบอติอุท) รองรัง คำรับ 2 ใช้ใบตะไคร้รองรัง คำรับ 3 ใช้ใบสะเดาและตะไคร้หอมรองรัง

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
5. หวัดหน้าบวม	หายใจเสียดังสดห้าน้ำตาไหลตลอด แก้มบวมถ้าไม่รักษาจะตายภายใน 3 วัน	ตำรับ 1 ใช้ใบหนุมานประสานกายบดให้ละเอียด ผสมน้ำผึ้งปั้นให้เป็นลูกกลอน ขนาด พอเหมาะให้กิน ตำรับ 2 ใช้ใบฟ้าทะลายโจรผสมกับหนุมาน ประสานกายบดให้ละเอียดแล้วผสม น้ำผึ้ง ปั้นเป็นก้อนให้กิน	ไม่พบการป้องกัน
6. ขาอ่อน	ขาไม่มีแรงเดินไม่ได้ (ล้มลุกคลุกคลาน)	ตำรับ 1 บดเปลือกหอย (น้ำจืดทุกชนิด) ผสม กับกุ้ง ผอยให้กิน	ไม่พบการป้องกัน
7. จีกลง	ที่ผิวหนังมักจะมึลพิษเป็นขุยขาว (โดยเฉพาะ บริเวณหน้าอก)	ตำรับ 1 ใช้ชาชุม 1 ส่วน กระเทียม 1 ส่วน กัมมะถัน 1 ส่วน ผสมให้เข้ากับน้ำมัน มะพร้าวตั้งไฟ เคี่ยวใช้ทา 1 ครั้งวัน 7 วัน (ทาประมาณ 2 ครั้ง) ตำรับ 2 ใช้น้ำมันละหุ่ง หรือน้ำมันมะพร้าวผสม ขี้เถ้าทา ตำรับ 3 ใช้น้ำมันหมูทา	ไม่พบการป้องกัน

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
8. พยาธิ	ไก่อะผอม หน้าเหลืองซีด	ตำรับ 1 ใช้หมากแห้งป่น มะขามเปียก และน้ำตาลกรวดอย่างละเท่ากันผสมให้เข้ากันให้ใช้ไก่กิน ตำรับ 2 ตัดบอระเพ็ดตัดเป็นแท่งทุบผสม น้ำผึ้งให้ไก่กิน ตำรับ 3 หมากอ่อนสับเป็นชิ้นเล็กๆให้ไก่กิน ตำรับ 4 ใช้หมากอ่อนตัดเป็นชิ้นเล็กๆผสมกับ น้ำมันหมูให้ไก่กิน ตำรับ 5 ใช้มะเกลือทุบให้ไก่กิน ตำรับ 6 ใบกระเพราแดง มะขามเปียก ใบ มะขามเทศ บดให้ละเอียดปั้นเป็นก้อน ให้ไก่กิน	ไม่พบการป้องกัน
9. จี๊ดอก	มีอาการท้องอืด ถ่ายไม่ออก	ตำรับ 1 ใช้หัวนํ้าหาวจะเจ็ดผสมน้ำมันพืชให้ไก่กิน หลังจากหายให้ไก่กินกล้วยน้ำ หว่า	ไม่พบการป้องกัน
10. เจ็บตา	ตาแดง ลืมตาไม่ขึ้น	ตำรับ 1 ใช้ น้ำหาลัดผสมสารส้มทาที่ตา ตำรับ 2 หอมหัวแดงผ่าครึ่งแล้วจิบตาไก่	ไม่พบการป้องกัน

ตาราง 5 (ต่อ)

โรค	อาการของโรค	การรักษา	การป้องกันโรค
11. โรคฝีดาษ	มีลักษณะเป็นตุ่มตามหน้า ตามปาก อ้าปากไม่ขึ้น ซึ่งมีสาเหตุมาจากยุงกัด	ตำรับ 1 ใช้ยางคางคกทา ตำรับ 2 ใช้ใบตาล ข้าวสารตำเข้ากันผสมเหล้าขาว ทาบริเวณตุ่ม แผล ตัดต่อกัน 3 วัน จะตก สะเก็ดแล้วทาซ้ำอีก ตำรับ 3 ใช้ยางจำปาทุ ทา (แกะตุ่มแล้ว)	ไม่พบการป้องกัน
12. ไข้หวัด	มดไถจะสืขาวเป็นน้ำ	ตำรับ 1 ใช้หัวขมิ้นขี้นบดผสมรำให้ไก่กิน ตำรับ 2 บดใบเสีดา (ฝรั่ง) ร่วมกับข้าวเหนียวให้ไก่ กิน ตำรับ 3 ใช้ใบตำลึงตำผสมกับน้ำมัน (น้ำแฉ่ข้าว น้ำข้าวข้าว) ให้ไก่กิน ตำรับ 4 ลูกตุ้มกา (เหาน้อยและเมล็ดดอก) แฉ่นำให้ ไก่กิน ตำรับ 3 ใช้หัวขมิ้นแก้ผ่านผสมน้ำให้ไก่กิน	ตำรับ 1 นำข้าวเหนียวแช่น้ำประมาณ 50 นาที หว่านให้ กินทุกวัน ตำรับ 2 นำบอระเพ็ดมาแช่น้ำให้ไก่กิน
13. โรคพอก	ไก่ซึม เหมง ตัวแข็ง	ตำรับ 1 เคี้ยวหมากให้เหลกป้าใส่ก้านมะละกอพ่น ใส่ไก่ ตำรับ 2 ใช้เถาย่านางคดล้องคอกไก่	ไม่พบการป้องกัน

7. การใช้ประโยชน์จากไถ่พื้นเมือง

7.1 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับไถ่พื้นเมือง

คติความเชื่อเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจซึ่งไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สามารถทำความเข้าใจได้โดยผ่าน กิจกรรมทางศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ค่านิยม ตามบรรทัดฐานของสังคมนั้น ดังนั้น ความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์และมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น และมีพัฒนาการมาพร้อมๆกับการเจริญเติบโตของสังคมมนุษย์ ในอดีตระบบการค้ำค้ำยังมีพัฒนาการไม่มาก กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ยังไม่ก้าวหน้าทันสมัย จึงไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสังคมได้อย่างไร แต่ปัจจุบันเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าขึ้น ก็สามารถอธิบายได้ในบางกรณีและความเชื่อเกี่ยวกับไถ่ก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตทุกคนชนเผ่า ชนเผ่าต่างๆ ในภาคอีสานมีการใช้ไถ่หรือไข่ประกอบพิธีกรรมดังนี้

7.1.1 พิธีแต่งงาน

ชนเผ่าผู้ไท จะใช้ไถ่ในช่วงอายุที่เป็น ไถ่กลม ไถ่เคน ไถ่มน ไถ่ล่ำ (ไถ่ลาบเงิน) ไถ่ที่ใช้ในพิธีจะเลือกเฉพาะไถ่ตัวผู้เท่านั้น วิธีทำไม่ให้เชือกคอกหรือผ้าทอ แต่มาโดยการใช้นไถ่แทงเข้าที่ต้นคอกหรือจับหักคอก ค้างไว้และเครื่องในออกทางกันมาทำความสะอาดแล้วมัดเข้าไปใหม่ คัมทั้งตัว

ชนเผ่าเยอจะห้ามซื้อไถ่จากที่อื่นเข้าบ้าน ดังนั้นในพิธีแต่งงานจึงใช้ไถ่ที่เลี้ยงไว้เป็นเครื่องเช่นผี โดยใช้นไถ่ 2 ตัว คือเจ้าบ่าวใช้นไถ่ตัวผู้ 1 ตัวและเจ้าสาวใช้นไถ่ตัวเมีย 1 ตัว และต้องเป็นไถ่หนุ่มอายุ 7-8 เดือน โดยการคัมทั้งตัวไม่ให้ผ่าค้างไว้และเครื่องในออกทางกันมาทำความสะอาดแล้วมัดเข้าไปใหม่

7.1.2 พิธีสู่ขวัญ

ใช้ไข่ไถ่ที่ออกใหม่ โดยเป็นไถ่ที่เลี้ยงในบ้านเท่านั้น ไข่ต้องเป็นไข่ที่แม่ไถ่ยังไม่กก นำไข่มาคัมให้สุก 1 ฟอง

7.1.3 พิธีศพ

ใช้ไข่ไถ่ใหม่ เช่นเดียวกับพิธีสู่ขวัญแต่จะใช้ไข่ดิบมาเสี่ยงทายที่เผาศพ เพราะสมัยก่อนการเผาศพต้องเผาที่ป่าช้า ดังนั้นจึงต้องเลือกที่เผาศพโดยให้วิญญาณเลือกที่เผาศพด้วยการเสี่ยงทายไข่นไถ่ ถ้าไข่นแตกแล้วแตกที่ตรงไหนแสดงว่าที่ตรงนั้นคือที่เผาศพ ชาวอีสานโดยเฉพาะชนเผ่าลาวเรียกว่า “การเสี่ยงเอาบ้านผี” ชนเผ่าเยอเรียกว่า “ลาเลนลวย” พิธีเสี่ยงไข่หาที่เผาศพพบได้ในทุกชนเผ่า

7.1.4 พิธีเลี้ยงผีปู่ตา

เป็นการเช่นไหว้ผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลอาณาเขตของชุมชน ทำให้สมาชิกใน

หมู่บ้านมีความสุข ไม่เจ็บ ไม่ไข้ พบในทุกชนเผ่าของภาคอีสาน ในแต่ละชุมชนจะมีการสร้างหอ
พ่อปู่อยู่ในป่าชุมชนประจำหมู่บ้าน โดยจะกันพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งที่อยู่รอบ ๆ หอพ่อปู่เป็นพื้นที่
อนุรักษ์หรือที่เรียกว่าป่าคอนปู่ตา พื้นที่ป่าของปู่ตามีกฎที่ปฏิบัติเหมือนกันหมดในทุกชนเผ่า คือ
ห้ามเก็บหาพรรณไม้ หรือล่าสัตว์โดยเด็ดขาด ทุกปีชาวบ้านจะต้องนำไถมาเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อเสี่ยงทาย
สภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน

7.1.5 พิธีแก้บน (ผู้ไท เรียกว่า ป๊ะ)

ใช้ไถหนึ่งตัว ไถที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ จะต้องไม่ผ่าท้อง ต้องต้มทั้งตัวเครื่องในจะเอา
ออกทางกัน

7.1.6 ประเพณีบุญข้าวจี่

บุญข้าวจี่เป็นประเพณีบุญที่พบทุกชนเผ่า มีพิธีที่คล้ายคลึงกัน จัดขึ้นเป็นประเพณี
ในเดือน 3 (โดยเฉพาะชนเผ่าลาวในบางพื้นที่จัดงานฉลองให้เป็นงานประจำเมือง หรือบ้านก็มี เช่น
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด) ซึ่งประเพณีบุญข้าวจี่นั้นจะเป็นการถวารดักบาตรข้าวจี่ในตอนเช้า
โดยชาวบ้านตั้งแต่เช้า ปั่นข้าวโรยเกลือ ทาไข่ไก่ จี่ไฟให้สุก บางคนใช้ น้ำอ้อยเป็นไส้ บางคนใช้
ปลาแดกบองหรือแจ่วบอง (ปลาร้าทรงเครื่อง) เป็นไส้ก็มี เมื่อดักบาตรข้าวจี่เสร็จแล้วจะเลี้ยงพระ
ชาวบ้านก็เอาข้าวจี่แจกจ่ายกัน ในวันนี้มีการฟังเทศน์และนิทานเรื่องต่างๆ ฉลองข้าวจี่ ตลอดวัน ดัง
กลอนผญาอีสานกล่าวเกริ่นไว้ว่า พอแต่เดือนสามล้อย ลมวอยๆ บุญข้าวจี่ ปั่นข้าวจี่ป็น้ำอ้อย จั
วน้อยเช็ดน้ำตา อย่าพากันโลลิ้มทิม ประเพณีตั้งแต่เก่า บ้านเมืองเฮาสีเสรา ภัยฮ้ายลิเล่นน้ำ

7.1.7 พิธีกลิ้งไขรักษาโรคของชนเผ่าเขมร

เป็นการรักษาโรคของชนเผ่าเขมร ซึ่งเชื่อว่าการกลิ้งไขตามร่างกายผู้ป่วยจะรักษา
โรคโดยที่ไขจะดูดโรคออก

7.2 ความเชื่อเกี่ยวกับไถพื้นเมือง

จากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและประเพณียังพบว่าชนเผ่าต่างๆมีความเชื่ออื่นๆที่
เกี่ยวกับการเลี้ยงและการบริโภคไถพื้นเมือง คือ

- (1) ห้ามเด็กกินไถไถ เพราะจะทำให้เด็กคือ เลี้ยงยาก บอกลยาก
- (2) ห้ามผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานกินดินไถ เพราะจะทำให้ไปเหยียบแย่งสามีคนอื่น
- (3) ห้ามเด็กกินไถในดอก (ก็คือกินไถอย่างเดียวโดยที่ไม่มีข้าว) เพราะจะทำให้เป็นพยาธิ
- (4) ห้ามเด็กกินไขด้านเพราะจะทำให้เด็กคือ
- (5) ถ้าไถขันตอนเย็นเชื่อว่าต้องมีคนท้องโดยไม่มีพ่อ
- (6) เวลาไถตากปีก หรือไถตากขนเชื่อว่าฝนจะตก
- (7) ถ้าไถร้องกระดากตอนกลางคืนไม่ดี เป็นลางร้าย ต้องแก้เคล็ดโดยการนำไปถวายพระ

หรือเอาไปปล่อยวัด

(8) ใก่น้อยติดกันต่อหน้า เชื่อว่าจะมีญาติมาเยี่ยม

(9) ผู้ที่ปวดตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย โรคเก๊าท์ โรคกลากเกลื้อน ผิ เป็นแผล หากรับประทานจะทำให้โรคเหล่านั้นกำเริบ

7.3 การบริโภคไก่พื้นเมือง

จากการศึกษาการบริโภคไก่นั้นพบว่า ชนเผ่าต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมากแต่เดิมนั้นเป็นสังคมเครือญาติ ความใกล้ชิดสนิทสนมยังคงมีในรูปแบบที่ น้อย แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างนำมาซึ่งความแตกต่าง ทำให้สังคมมีความเป็นสังคมเมืองมากขึ้น การพัฒนาทางด้านสังคม และทางด้านเศรษฐกิจเหล่านี้ ทำให้ทุกคนมุ่งที่ผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคม แต่ในบางชนเผ่ายังคงเป็นชนเผ่าที่มีความเป็นสังคมชนบท ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถบอกความแตกต่างในด้านการบริโภคไก่ได้เป็นอย่างดี ในการศึกษาครั้งนี้ได้แยกสังคมของชนเผ่าต่างๆออกเป็น 2 สังคมด้วยกันคือ

(1) สังคมแบบชนบท หมายถึง สังคมที่ยังมีรูปแบบดั้งเดิม คนในวัยทำงานส่วนใหญ่ยังอยู่ในหมู่บ้าน ครอบครัวมีลักษณะเป็นแบบขยายมากกว่าครอบครัวเดี่ยว มีการปฏิบัติทางด้านประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะการเลี้ยงผี

(2) สังคมแบบผสม หรือ สังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทหมายถึง สังคมที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิธีการดำเนินชีวิตจากรูปแบบดั้งเดิม มีครอบครัวเดี่ยวปรากฏขึ้นในชุมชน บุคลากรในวันแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่แบบเข้าไปเย็นกลับ การปฏิบัติตามประเพณีมีเรื่องเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง

ภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมพบว่าชุมชนที่มีความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมนั้น ในอดีตการบริโภคไก่พื้นเมืองในชีวิตประจำวันมีน้อย การบริโภคไก่เป็นอาหารมีในโอกาสพิเศษ เช่น มีแขกมาเยี่ยมบ้าน เลี้ยงเพื่อนที่มาช่วยคานา เกี่ยวข้าว แต่ในปัจจุบันมีการบริโภคไก่เป็นอาหารประจำวันมากขึ้นโดยสังคมแบบผสม หรือ สังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทมีการบริโภคเฉลี่ย 6 ตัวต่อเดือน แต่ชุมชนที่ยังเป็นสังคมแบบดั้งเดิม หรือ สังคมชนบท มีการบริโภคไก่ในชีวิตประจำวันเฉลี่ย 1 ตัวต่อเดือน การบริโภคไก่พื้นเมืองทั้ง 17 ชนเผ่าต่อครัวเรือนโดยพบการบริโภคสูงสุดอยู่ที่ 67 ตัวต่อปี และบริโภคน้อยที่สุดอยู่ที่ 11 ตัวต่อปี มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 39.12 ตัวต่อปีต่อครัวเรือน คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.26 ตัวต่อเดือนต่อครัวเรือน และชนเผ่าที่มีอัตราการบริโภคไก่พื้นเมืองสูง ได้แก่ ชนเผ่าไทดำ ชนเผ่ากูย ชนเผ่าลาว ชนเผ่าผู้ไท ชนเผ่าโคราช ชนเผ่ามอญ ชนเผ่าเยอ ชนเผ่านครไท ชนเผ่าแสก และชนเผ่ากะเลิง ตามลำดับ ชนเผ่าที่มีอัตราการบริโภคไก่พื้นเมืองต่ำ ได้แก่ ชนเผ่าญ้อ ชนเผ่าโง้ว ชนเผ่าชาวนน ชนเผ่าไส้ ชนเผ่าเขมร ไทพรวน และชนเผ่าบรู ตามลำดับ (ดังแสดงในตาราง 6) แนวโน้มพบว่าชนเผ่าต่างๆมีการบริโภคไก่พื้นเมืองในชีวิตประจำวันมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะชนเผ่าที่อยู่ใกล้เมือง

ตาราง 6 แสดงจำนวนไก่พื้นเมืองที่เลี้ยง จำนวนที่บริโภค จำนวนที่จำหน่ายต่อปีของแต่ละชนเผ่า

ลำดับ	ชนเผ่า	จำนวนที่เลี้ยงเฉลี่ย (รุ่น/ครอบครัว/ปี) (ตัว)	บริโภค (เฉลี่ย) (ตัว/ครอบครัว/ปี)	จำหน่าย (เฉลี่ย) (ตัว/ครอบครัว/ปี)
1	เขมร	60	14	20
2	เขอ	40	60	80
3	กูย(ส่วย)	40	65	40
4	ญ้อ	35	11	12
5	โล้ย	30	11	12
6	โล้	55	12	18
7	ไทพรวน	38	22	16
8	ไทยโคราช	28	62	9
9	ชาวนน	32	11	5
10	ไทยดำ	55	67	20
11	กะเลิง	38	35	35
12	นครไท	50	50	30
13	มอญ	10	60	20
14	บรู	60	20	10
15	ผู้ไท	50	62	24
16	ลาว	46	64	26
17	แสก	34	39	13
รวม	17	701	665	390
เฉลี่ย	41.24	39.12	22.94	22.94

7.3.1 สถานการณ์ที่จะนำไก่มาเป็นอาหารในปัจจุบันของทั้ง 17 ชนเผ่าพบดังนี้

- (1) เมื่อไม่มีอาหาร แต่ไก่ที่เป็นโรคตายทุกชนเผ่าไม่นิยมกิน จะนำไปฝัง
- กลบ
- (2) เมื่อมีแขกมาเยี่ยมบ้าน เช่น ญาติพี่น้อง (นิยมใช้ไก่ แต่ห้ามใช้เป็ด เพราะเชื่อว่าถ้าฆ่าเป็ดเมื่อเพื่อนหรือญาติมาเยี่ยมจะทำให้ไม่ถูกใจกัน หรือผิดใจ)

- (3) เมื่อมีงานพิธีกรรม เช่น งานแต่ง งานบวช งานเลี้ยงผีปู่ตา
- (4) เมื่อมีการลงแขกหรือจ้างคนเกี่ยวข้าว
- (5) เมื่อมีการเลี้ยงฉลองงานปีใหม่
- (6) การนำไก่มาเป็นอาหารทั้ง 17 ชนเผ่าจะมีแค่ชนเผ่าเดียว คือ เขมร

เท่านั้นที่จะไม่กินไก่ในช่วงฤดูฝน และจะกินในช่วง ฤดูหนาวและฤดูแล้งเท่านั้น

7.3.2 สถานการณ์ที่จะนำไปขาย

- (1) เมื่อจำเป็นต้องใช้เงิน

1.1 ลูกเข้าโรงเรียน เพราะต้องใช้เงินมาก ชาวอีสานในชนบท ส่วนใหญ่ไม่มีเงินเหลือมากมาฝากกับธนาคาร แต่จะเก็บเงินโดยการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน ดังคำกล่าวที่ว่า “มีของในบ้าน ก็เหมือนมีเงินในมือ” (คำว่า ของ หมายถึง สัตว์เลี้ยง) เมื่อต้องการใช้เงินก็ขายสัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ วัว ควาย เป็นต้น

1.2 ค่าไฟฟ้าประจำเดือน

1.3 ใช้หนี้ ที่เกิดจากการกู้ยืมเงินมาทำการเกษตรกรรม เช่น

ร.ก.ส. หรือญาติ พี่น้อง

- (2) กลัวโรค

ขายในช่วงเดือน เมษายน- พฤษภาคม เพราะถ้าหลังจากนี้ไปจะเป็นโรคห่า ทำให้ไก่ตายเป็นจำนวนมาก

- (3) ไก่มีจำนวนมากเกินไป

เมื่อไก่มีจำนวนมาก ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง หรือรบกวน และก่อความรำคาญ จะจับไก่บางส่วนขาย คัดเลือกเหลือไว้เฉพาะพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์

8. การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง

การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต ผลตอบแทน และการตลาดในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เลี้ยงไก่ 3 ชนเผ่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำการเก็บข้อมูลทำในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 ผู้เก็บข้อมูลประกอบด้วยนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาตรีสาขาเกษตรศาสตร์เก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์รวม 119 ราย โดยแยกตามชนเผ่าในพื้นที่ 3 จังหวัด ดังนี้

- 1) ชนเผ่าไทดำ บ้านป่าหนาด ต.เขาแก้ว อ.เชียงคาน จ.เลย จำนวน 39 ราย
- 2) ชนเผ่าลาว บ้านหนองแสง ต.ห้วยเตย กิ่งอำเภอกุดรัง จ.มหาสารคาม จำนวน 39 ราย
- 3) ชนเผ่าญ้อ บ้านพอกน้อย ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร จำนวน 40 ราย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ที่ตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์แล้วนำมาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ Statistical Package for the Social Sciences for Windows (SPSS for Windows) และได้ประมวลผลข้อมูลสภาพการผลิต ต้นทุน ผลตอบแทน และการตลาดในการเลี้ยงไก่

พื้นเมืองของเกษตรกร 3 คนผ่านในลักษณะความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) และค่าเฉลี่ย (mean)

8.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

8.1.1 สถานภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

ผลจากการศึกษาสภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร สรุปได้ดังนี้ สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรทั้ง 3 คนผ่าน พบว่ามีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองมาเป็นเวลานานมากกว่า 20 ปี โดยส่วนใหญ่เลี้ยงไก่ครัวเรือนละ 1 พันธุ์ วัตถุประสงค์หลักเพื่อการบริโภคในครัวเรือน รองลงมาคือการเลี้ยงเพื่อบริโภคและจำหน่าย เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่แบบปล่อยให้อนตามต้นไม้ หรือได้ขุนบ้าน เพราะไม่มีเล้าให้ไก่นอน ส่วนเกษตรกรที่มีเล้าไก่จะสร้างเล้าที่มีขนาดเฉลี่ย 2.89 ตารางวา ใช้เงินทุนในการซื้อวัสดุสร้างเล้า

8.1.2 แหล่งพันธุ์ไก่พื้นเมือง

แหล่งที่มาของพันธุ์ไก่พื้นเมืองของเกษตรกรได้แหล่งพันธุ์ไก่จากการได้เปล่า โดยได้จากญาติ จากเพื่อนบ้านและพ่อแม่ มีเพียงบางส่วนที่ได้รับจากหน่วยงานราชการ และจากตลาดท้องถิ่น แต่หากได้พันธุ์ไก่จากเพื่อนบ้านเกษตรกรจำเป็นต้องซื้อมากกว่าการได้จากแหล่งอื่น เช่น ไก่แม่พันธุ์-ไก่พ่อพันธุ์เลี้ยง

8.1.3 การบริโภคไก่พื้นเมืองในครัวเรือน ให้ผู้อื่น และพิธีกรรมท้องถิ่นของ

เกษตรกร

การบริโภคไก่พื้นเมืองในครัวเรือน ให้ผู้อื่นและพิธีกรรมท้องถิ่นของเกษตรกรในระยะเวลา 1 ปี แบ่งตามประเภทของไก่พื้นเมืองที่เลี้ยง และใช้เพื่อการบริโภค ได้แก่ ไก่รุ่นมีการบริโภคมากที่สุด รองลงมา ไก่พ่อพันธุ์ ไก่แม่พันธุ์และลูกไก่ตามลำดับนอกจากนี้เกษตรกรยังมีการนำผลผลิตไก่พื้นเมืองไปใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะในชนเผ่าไทดำ และญ้อ โดยแบ่งประเภทไก่พื้นเมืองที่ใช้ประกอบพิธีกรรมดังนี้ ไก่รุ่นมีการบริโภคมากที่สุด รองลงมา ไก่พ่อพันธุ์ ไก่แม่พันธุ์และลูกไก่ตามลำดับ แต่ไม่นิยมใช้ลูกไก่ในการประกอบพิธีกรรม

8.1.4 มูลค่าในการขายไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

มูลค่าในการขายไก่พื้นเมือง ดังนี้ไก่พื้นเมืองที่เกษตรกรเหลือจากการใช้บริโภคในครัวเรือน ให้ผู้อื่น และใช้ประกอบพิธีกรรมแล้วนั้น ผลผลิตดังกล่าวเกษตรกรจะขายพบว่าไก่รุ่นจะนิยมขายมากที่สุด ไก่พ่อพันธุ์ และไก่แม่พันธุ์ตามลำดับ ส่วนลูกไก่ไม่นิยมขาย

ผลพลอยได้จากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ดังนี้ นอกจากเนื้อไก่พื้นเมืองที่เป็นผลผลิตหลัก เกษตรกรยังมีผลพลอยได้อื่นจากการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อใช้บริโภคได้แก่ ไข่ไก่สด และไข่ที่ฟักไม่ออกเป็นตัว รวมถึงมูลไก่ที่ใช้เป็นปุ๋ยคอก

8.1.5 รายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

รายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง ดังนี้ ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในรอบปีที่ผ่านมา พบว่าเกษตรกรรค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินสดในส่วนของค่าพันธุ์ ค่าอาหาร ค่าวัคซีน ค่าเดินทาง ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าซ่อมแซมเล้าไก่ ค่าอุปกรณ์ต่างๆ ในการเลี้ยงไก่ รวมถึงคอกเบี้ยที่เกิดจากการกู้ยืมเงินเพื่อเลี้ยงไก่พื้นเมือง

แรงงานครัวเรือนในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร ส่วนใหญ่ใช้แรงงานภายในครัวเรือน โดยคิดเป็นแรงงานที่ใช้ในการให้อาหารและน้ำ แรงงานที่ใช้ในการให้วัคซีนและยาไก่ วัสดุที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง พบว่าเกษตรกรใช้วัสดุตนเองในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองคือ ข้าวเปลือก ข้าวสาร และข้าวสอย

นอกจากวัสดุที่ใช้เป็นอาหารไกดังกล่าวแล้ว ยังพบมีการใช้เกลบ เพื่อให้ขุ้ยเขี่ยและหาแมลง

8.1.6 สภาพการตลาดไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

สภาพการตลาดไก่พื้นเมืองของเกษตรกร การขายไก่พื้นเมืองโดยส่วนใหญ่ผู้มาซื้อไก่จะเป็นผู้กำหนดราคาเอง ส่วนใหญ่มีวิธีการขายไก่พื้นเมืองโดยมีคนมารับซื้อที่บ้าน และนำไก่พื้นเมืองไปขายเองที่ตลาดภายในหมู่บ้าน และหมู่บ้านอื่นในตำบลและอำเภอเดียวกัน

8.2 ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง สามารถแยกเป็นผลตอบแทนที่คิดเป็นเงินสดและไม่คิดเป็นเงินสด รวมถึงผลพลอยได้ต่างๆที่เกิดจากไก่พื้นเมือง (ดังแสดงในตาราง 8)

ตาราง 7 ผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 คนเผ่า

รายการ (เฉลี่ยบาท/ครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. มูลค่าของไก่ที่เลี้ยงในปัจจุบัน	2163.78	2513.31	1253.75	1975.38
2. การบริโภคไก่พื้นเมืองในครัวเรือน	1274.4	1930.49	916.31	1374.57
3. ขาย	1549.81	336.50	293.23	719.59
4. ผลพลอยได้อื่นๆ	150.42	157.79	117.84	141.95
รวม	5138.41	4938.09	2581.13	4211.49

8.3 ต้นทุนการผลิตในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

ต้นทุนการผลิตในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง พบว่ามีต้นทุนค่าใช้จ่ายรวมทั้งส่วนที่คิดเป็นเงินสด ต้นทุนแรงงาน และค่าวัสดุที่ไม่เป็นเงินสด รวมทั้งค่าเสื่อมเล้าไก่/คอกไก่ (ดังแสดงในตาราง 9)

ตาราง 8 ตารางรวมต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของแต่ละชนเผ่า

รายการ (เฉลี่ยบาท/คร้วเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ต้นทุนที่เป็นเงินสด	368.34	479.50	221.08	356.20
2. ต้นทุนค่าแรงงาน	1031.56	889.34	691.94	869.60
3. วัสดุตนเอง	796.54	652.10	538.27	661.17
4. ค่าเสื่อมเล้าไก่/คอกไก่	41.81	106.99	56.28	68.58
รวม	2238.25	2127.93	1507.57	1955.55

8.4 ผลตอบแทนในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร

ผลจากการศึกษาผลตอบแทนในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร ดังนี้ เมื่อพิจารณาถึงผลกำไรที่เกษตรกรทั้ง 3 ชนเผ่าที่ได้รับจากการเลี้ยงไก่พื้นเมือง โดยนำผลตอบแทนทั้งหมดซึ่งมีค่า 4,211.49 บาท จะมีผลต่างรวมเฉลี่ย 2,255.93 บาท/ คร้วเรือน/ ปี ซึ่งจะเห็นว่าต้นทุนการผลิตของไก่พื้นเมืองค่อนข้างต่ำแต่เป็นกิจกรรมการเกษตรที่เกษตรกรได้รับผลกำไรสูงกว่าต้นทุนการผลิต มีเพียงชนเผ่าญ้อเท่านั้นที่มีมูลค่าของกำไรสุทธิจากการเลี้ยงไก่ต่ำกว่าต้นทุน คือมีต้นทุนรวม 1,507.57 แต่มูลค่าของกำไรสุทธิ 1,073.56 บาท ส่วนอีก 2 ชนเผ่าที่เหลือมีผลกำไรสุทธิกว่าต้นทุนการผลิต (ดังแสดงในตาราง 10)

ตาราง 9 แสดงผลตอบแทน ต้นทุนค่าใช้จ่ายและกำไรสุทธิทั้งหมดในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง

รายการ (เฉลี่ยบาท/คร้วเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ผลตอบแทนรวม	5138.41	4938.09	2581.13	4211.49
2. ต้นทุนรวม	2238.25	2127.93	1507.57	1955.56
กำไรสุทธิ	2900.16	2810.16	1073.56	2255.93

ดังนั้น การเลี้ยงไก่พื้นเมืองจึงเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับคนในชนบทซึ่งมีเงินลงทุนด้านการเกษตรน้อย นอกจากนั้นไก่พื้นเมืองยังเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของคร้วเรือนเกษตรกร ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ก็เลี้ยงโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคเป็นหลัก ประกอบกับลักษณะเด่น

ของไก่พื้นเมือง คือ มีลูกหลานรุ่นในแต่ละปี หาอาหารตามธรรมชาติได้เก่ง ไก่ที่มีอายุน้อยกว่า 1 ปี จะมีความทนทานต่อโรคต่างๆ ดังนั้นถึงแม้จะเกิดโรคระบาดทุกปี แต่พ่อ-แม่พันธุ์ที่มีอายุน้อยกว่า 1 ปี เหล่านี้ก็สามารถให้ลูกออกมามาทดแทนไก่ที่ตายด้วยโรคต่างๆ ได้ในเวลาอันสั้น ดังนั้นไก่พื้นเมือง จึงควรได้รับการอนุรักษ์และส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงเพื่อให้เป็นสัตว์ที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวชนบท ตลอดไป

9. สรุปผลการศึกษา

การศึกษาภูมิปัญญาในการผลิตและการจัดการผลผลิตไก่พื้นเมืองของชนเผ่าต่างๆ ในภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่าได้แก่ ชนเผ่าเขมร เขอ กูย ฉ้อ ฉุย โส้ ไทพรวน ไทโคราช ชาวบน ไทคำ กะเลิง แสก นครไท มอญ บรู ผู้ไท และลาว ซึ่งทั้ง 17 ชนเผ่าครอบคลุมในพื้นที่ 12 จังหวัด คือ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ สตูลนคร นครพนม นครราชสีมา มุกดาหาร เลย ขอนแก่น ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ จังหวัดอุบลราชธานี และมหาสารคาม ซึ่งภูมิปัญญาต่างๆ ที่พบของแต่ละชนเผ่าในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการศึกษาด้านภูมิปัญญาระบบความรู้ของชาวบ้านในแต่ละชนเผ่ามีลักษณะเป็นภูมิปัญญาปฏิบัติที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ความรู้ในการดูแลสุขภาพและการรักษาไก่พื้นเมืองด้วยสมุนไพรจะมีลักษณะกระจัดกระจาย ไม่รวมศูนย์อยู่ที่ใครคนหนึ่ง แต่ละครอบครัวหรือเครือญาติมักจะรู้จักด้วยา และวิธีการใช้ยู่หลายชนิด ความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดกันภายในเครือญาติ ดังนั้น ความรู้เรื่องยาสมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของไก่พื้นเมืองจึงเพิ่มพูนและกระจายจากการถ่ายทอดผ่านการบอกต่อจนปัจจุบัน

8.1 การศึกษาภูมิปัญญาใช้ในการจัดการระบบการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน พบการเลี้ยงกลุ่มเดียว คือ กลุ่มที่เลี้ยงไว้บริโภคเอง หรือเลี้ยงไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริม ซึ่งในการศึกษาพบว่าในทุกชนเผ่ามีการเลี้ยงไก่ไว้บริโภคเองเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 95.8 เลี้ยงไก่ไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริมทั้ง 17 ชนเผ่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 63.0 เลี้ยงเพื่อความสวยงามเฉลี่ยอยู่ที่ 21.37 และเลี้ยงเพื่อกีฬาเฉลี่ย 27.26 (ดังแสดงในตาราง 11)

ตาราง 10 วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง

ชนเผ่า	วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง			
	บริโภค (%)	จำหน่าย (%)	สวยงาม (%)	กีฬา (%)
ลาว	92.5	70	10	20
เขมร	94.7	52.6	5.3	11.1

ตาราง 10 (ต่อ)

ชนเผ่า	วัตถุประสงค์การเลี้ยงไก่พื้นเมือง			
	บริโภค (%)	จำหน่าย (%)	สายงาม (%)	กีฬา (%)
เขอ	100	70	30	30
กูย	100	70	30	30
ญ้อ	100	100	11.8	50
โล้ย	100	47.1	11.8	5.9
โล่	100	87.5	25	18.8
ไทโคราช	92.3	61.3	30.8	23.1
ไทพรวน	95	64.2	22.0	25
ชาวนน	100	54.5	15	25
ไทดำ	95	35	10	15
กะเลิง	95.8	37.5	12.5	20.8
นครไทย	92.3	61.5	30.8	23.1
มอญ	100	44.4	22.2	30
บรู	100	33.3	20	30
ผู้ไท	80	73.3	26.7	53.3
แสก	83.3	100	50	50
เฉลี่ย	95.8	63.0	21.37	27.26

8.2 ประมวลองค์ความรู้และวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและระบบการเลี้ยงของเกษตรกรในภาคอีสาน

(1) ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่ได้ ภูมิปัญญาในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดอย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการสังเกตและปฏิบัติให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการเกี่ยวกับการระบาดของโรค (ภูมิปัญญาด้านการควบคุม ตัดวงจรโรค การไม่นำไก่พันธุ์เข้ามาบริโภคในชุมชน เนื่องจากมีการนำเอาไก่พันธุ์เข้ามาบริโภคภายในหมู่บ้าน ถ้าไม่ทำการฝังกลบกระดูกที่เหลือ หรือ ฝังกลบไม่ดีสุนัขไปคุ้ยเขี่ยขึ้นมากิน สามารถทำให้เกิดโรคระบาดกับไก่พื้นเมือง) ภูมิปัญญาในการจัดการชนิดพันธุ์ ภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง

(2) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรม พิธีกรรมเป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับไก่ที่ยังติดแน่นอยู่กับการดำเนินชีวิตของทุกชนเผ่า เช่นการใช้ไก่ หรือไก่ประกอบพิธีกรรมที่สืบทอดจนปัจจุบัน และมีความคล้ายคลึงกันหลายชนเผ่า เช่น พิธีแต่งงาน พิธีสู่ขวัญ พิธีศพ พิธีโยนไข่เสี่ยงทายหลุมศพ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีแก้บน พิธีกลิ้งไข่รักษาโรคของชนเผ่าเขมร ประเพณีบุญข้าวจี

(3) ภูมิปัญญาที่ใช้ในการจำแนกชนิดไก่พื้นเมือง ซึ่งจากการจำแนกของชนเผ่าต่างๆแบบพื้นบ้านใช้ลักษณะเด่นของแต่ละชนิดเป็นหลัก แต่ไม่อาจบอกได้ว่าแต่ละชนิดมีลักษณะประจำชนิดอย่างไร เช่น สีของปาก สีของแข้ง ลักษณะของขน ดังนั้นจึงจำแนกได้ 11 ชนิด ได้แก่ ไก่ลาด (ไก่บ้าน) ไก่แจ้ ไก่หยอง ไก่คอล่อน ไก่จุก ไก่เคาหรือไก่เครา ไก่สี ไก่ขาชน ไก่ป่า ไก่กุ่มและไก่ดำ

(4) ภูมิปัญญาการคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์ เป็นภูมิปัญญาของชนเผ่ามีการคัดเลือกจะเน้นลักษณะที่ดีไม่ผิดปกติ (ข้อเคล่า) ของชาวบ้านในชนเผ่า เช่นต้องไข่ในรังที่จัดให้ไม่ไขปนกับรังอื่น ไม่ร้องกะตึกในเวลากลางคืน ต้องตัวใหญ่ แข็งแรง ออกไข่ดก สีขนสวยงาม เป็นต้น เกษตรกรส่วนใหญ่จึงมักจะคัดเลือกพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ที่เริ่มให้ผลผลิตแล้วไว้เป็นพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์โดยคัดเลือกจากสัตว์ตัวนั้นๆแสดงออก เช่น มีการเจริญเติบโตดี รูปร่างลักษณะดี ให้ผลผลิตดี เป็นการคัดเลือกโดยดูจากความสามารถที่สมรรถภาพของสัตว์เอง (Individual Performance) เรียกว่า Mass Selection เป็นวิธีที่ใช้มานานแล้ว เป็นวิธีที่ง่ายที่สุด และเหมาะสมกับการปรับปรุงพันธุ์สัตว์มาก โดยจะต้องเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่และสภาพแวดล้อมเดียวกัน (สมชัย จันทร์สว่าง 2530)

(5) รูปแบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของคนอีสานในทุกชนเผ่าพบรูปแบบการเลี้ยง 3 แบบ คือ การเลี้ยงแบบปล่อยตามบ้าน การเลี้ยงแบบกึ่งขังกึ่งปล่อย และการเลี้ยงแบบปล่อยตามหัวไร่ปลายนา

(6) การดูแลสุขภาพไก่พื้นเมือง

การดูแลสุขภาพของไก่โดยทั่วไปจะเป็นการป้องกันมากกว่ารักษา เช่นการให้น้ำต้องเป็นน้ำที่สะอาด เพื่อการป้องกันการเกิดโรค โดยเฉพาะช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาล พบว่าช่วงรอยต่อระหว่างปลายฝนต้นหนาว และปลายร้อนต้นฝน เป็นระยะที่ไก่อ่อนแอ มีโรคระบาดมาก

การรักษาและการป้องกันโรคที่เกิดในไก่ของชนเผ่าต่าง ๆ ทั้ง 17 ชน มีหลายรูปแบบหรือหลายวิธีการ ส่วนใหญ่จะเน้นการรักษาโดยภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร ผลการศึกษาพบว่าโรคที่เกิดขึ้นกับไก่เมื่อแยกตามกลุ่มอาการของโรคได้ 13 อาการ ดำรับยาที่ใช้รักษา 41 ดำรับและดำรับการป้องกัน 13 ดำรับ (ดังแสดงในตาราง 5)

10. ข้อเสนอแนะ

ภูมิปัญญาที่ได้จากศึกษาชนเผ่าต่างๆของภาคอีสานทั้ง 17 ชนเผ่าสามารถนำมาเผยแพร่ได้เป็นอย่างดี เพราะภูมิปัญญาต่างๆที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ยังคงมีการใช้อยู่ในปัจจุบัน จึงได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามต่างๆ เพื่อที่จะแสวงหาทางเลือกในการพัฒนารวมทั้งการใช้ประโยชน์จากไก่พื้นเมืองโดยใช้ฐานของภูมิปัญญาพื้นบ้านเน้นหลักการความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนและความสมดุลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นสำคัญ ตัวอย่างเช่น พันธุ์ไก่พื้นเมืองที่ใช้เลี้ยงในปัจจุบันควรมีการเก็บรวบรวมชนิดเพื่อพัฒนาไปเป็นสายพันธุ์ที่มั่นคงต่อไป และเป็นการเพิ่มมูลค่าของไก่พื้นเมืองได้เป็นอย่างดี เช่น การเลี้ยงไก่พื้นเมืองเพื่อความสวยงาม ซึ่งไก่พื้นเมืองหลายชนิดที่มีความสวยงาม มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นไก่พื้นเมืองสวยงามได้ สามารถพัฒนาให้เป็นอาหารเพื่อสุขภาพที่มีความปลอดภัย เพราะการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยจึงทำให้ไก่มีสุขภาพดี ไม่ผลิตสารเครียด

(1) ความเชื่อที่เกี่ยวกับไก่ที่มีในปัจจุบันซึ่งยังคงมีการถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไปนั้น เช่น ไก่ชน ตอนเย็น และไก่กระด้ากตอนกลางคืน เป็นลางไม่ดี ความเชื่อเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่ความเชื่อที่มีเป็นการกีดไกให้มีลักษณะที่ดีขึ้นและเป็นการจัดการในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองให้มีความระมัดระวังไก่ที่เลี้ยงไม่ว่าจะเป็นศัตรูไก่ หรือแม้แต่ภาวะเครียดของไก่ หรืออาจเกี่ยวเนื่องถึงโรคที่อาจเกิดขึ้นกับไก่

(2) ภูมิปัญญาในการดูแลป้องกันและรักษาโรคของไก่พื้นเมืองในแต่ละชนเผ่า เป็นภูมิปัญญาที่ยังไม่มีการพิสูจน์ เช่น สมุนไพรที่พบจากการใช้รักษาไก่พื้นเมืองยังไม่มีการพิสูจน์

ดังนั้นควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงศักยภาพของสมุนไพรในการรักษาโรคต่อไปในอนาคต เพื่อเป็นทางเลือกกับการใช้ยาสมุนไพรกับไก่อย่างถูกต้อง

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบพันธุ์และอายุในระดับต่างๆกันของไก่พื้นเมือง

ภาพประกอบพันธุ์ไก่พื้นเมือง

ภาพประกอบ 2 ไก่บ้าน ไก่ลาด

ภาพประกอบ 3 ไก่แจ้

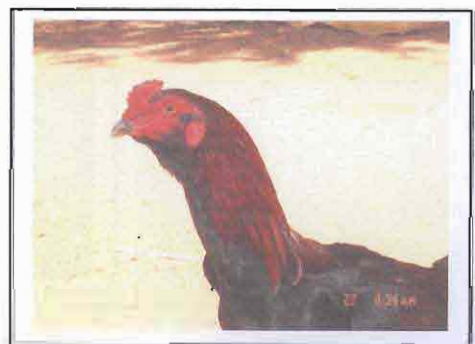
ภาพประกอบ 4 ไก่ทอง

ภาพประกอบ 5 ไก่คอลอน

ภาพประกอบ 6 ไก่จุก

ภาพประกอบ 7 ไก่เครา ไก่เข็ก

ภาคผนวก ค (ต่อ)

ภาพประกอบ 8 ไก่ชี ไก่ขาว

ภาพประกอบ 9 ไก่ขาน

ภาพประกอบ 10 ไก่กุ่ม

ภาพประกอบ 11 ไก่ป่า

ภาพประกอบ 12 ไก่ชน

ภาคผนวก ค (ต่อ)

ภาพประกอบการเรียกชื่อระยะไก่พื้นเมือง

ภาพประกอบ 13 ระยะไข่หมอบ

ภาพประกอบ 14 ระยะปวง

ภาพประกอบ 15 ระยะไก่อ้อย

ภาพประกอบ 16 ระยะใส่เสื้อกั๊ก

ภาพประกอบ 17 ระยะปิ้งมน

ภาพประกอบ 18 ระยะต้มตานุ่

ภาคผนวก ก (ต่อ)

ภาพประกอบ 19 ระยะเซียนชั้น

ภาพประกอบ 20 ระยะไก่เป็นบ่าวเป็นสาว

ภาพประกอบ 21 ระยะวางไข่ (สำหรับตัวเมีย) และระยะทับ (สำหรับตัวผู้)

ภาคผนวก ง

ตารางแสดงการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง

ภาคผนวก ง

ตารางแสดงการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและการตลาดไก่พื้นเมือง

ตาราง 11 ประเภท จำนวน และมูลค่าของไก่พื้นเมืองที่เกษตรกร 3 คนเผ่าเลี้ยงในปัจจุบัน

สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1) ไก่แม่พันธุ์				
1.1) จำนวน (ตัว)	5.46	6.05	4.50	5.34
1.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	1.73	2.15	1.80	1.89
1.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	96.41	135.26	91.63	107.86
1.4) มูลค่ารวม	526.40	818.32	412.34	586.18
2) ไก่พ่อพันธุ์				
2.1) จำนวน (ตัว)	2.64	3.20	2.03	2.62
2.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	2.46	2.80	2.24	2.50
2.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	145.26	176.28	119.31	146.96
2.4) มูลค่ารวม	383.49	564.10	242.20	494.96
3) ไก่รุ่น				
3.1) จำนวน (ตัว)	18.72	14.15	7.88	15.54
3.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	1.10	1.23	1.16	1.16
3.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	61.98	69.41	64.19	65.22
3.4) มูลค่ารวม	1160.27	982.15	505.82	808.41
4) ลูกไก่				
4.1) จำนวน (ตัว)	11.28	18.25	11.53	13.71
4.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	0.26	0.21	0.20	0.22
4.3) มูลค่าต่อตัว (บาท)	8.30	8.15	8.10	8.18
4.4) มูลค่ารวม	93.62	148.74	93.39	112.07
มูลค่ารวมของไก่ทุกประเภท	2163.78	2513.31	1253.75	1975.36

ตาราง 12 ประเภท จำนวน และมูลค่าในการบริโภคไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

สภาพการบริโภค (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ม้ง (n= 40)	
1) ไก่แม่พันธุ์				
1.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	2.51	2.45	1.50	2.15
1.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น (ตัว)	0.21	0.15	0.23	0.20
1.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	0.23	0.00	0.10	0.11
รวม (ตัว)	2.95	2.6	1.83	2.46
มูลค่า/ตัว (บาท)	96.41	135.26	91.63	107.86
มูลค่ารวม (บาท)	284.41	351.68	167.68	265.34
2) ไก่พ่อพันธุ์				
2.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	1.03	1.4	0.35	0.93
2.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น	0.03	0.18	0.00	0.07
2.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	0.08	0.00	0.00	0.03
รวม (ตัว)	1.14	1.58	0.35	1.03
มูลค่า/ตัว (บาท)	145.26	176.28	119.31	146.96
มูลค่ารวม (บาท)	165.60	278.52	41.76	151.37
3) ไก่รุ่น				
3.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	10.33	18.13	9.60	12.17
3.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น (ตัว)	0.97	0.53	0.78	0.76
3.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	1.95	0.05	0.55	0.84
รวม (ตัว)	13.25	18.71	10.93	14.31
มูลค่า/ตัว (บาท)	61.98	69.41	64.19	65.22
มูลค่ารวม (บาท)	821.24	1298.66	701.60	933.01
4) ลูกไก่				
4.1) จำนวนไก่ที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	0.00	0.01	0.08	0.06
4.2) จำนวนไก่ที่ให้ผู้อื่น (ตัว)	0.38	0.10	0.57	0.35
4.3) จำนวนไก่ที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น (ตัว)	0.00	0.00	0.00	0.00
รวม (ตัว)	0.38	0.20	0.65	0.41
มูลค่า/ตัว (บาท)	8.3	8.15	8.1	8.18
มูลค่ารวม (บาท)	3.15	1.63	5.27	3.35
รวมจำนวนไก่ทุกประเภทที่บริโภคในครัวเรือน (ตัว)	13.87	22.08	11.53	15.85
รวมจำนวนไก่ทุกประเภททั้งสิ้น (ตัว)	17.72	23.09	13.76	18.21
รวมมูลค่าไก่ทุกประเภททั้งสิ้น (ตัว)	1274.4	1930.49	916.31	1353.07

ตาราง 13 ประเภท จำนวน และมูลค่าในการขายไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

สภาพการขายไก่พื้นเมือง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1) ไก่แม่พันธุ์				
1.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	1.03	0.78	0.05	4.42
1.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	2.00	1.75	2.00	1.43
1.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	200.00	100.00	100.00	132.77
1.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	206.00	78.00	5.00	95.41
2) ไก่พ่อพันธุ์				
2.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	2.23	0.23	0.08	0.84
2.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	2.75	3.25	2.50	2.83
2.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	314.00	310.00	675.00	434.00
2.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	700.22	71.30	542.00	271.60
3) ไก่รุ่น				
3.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	8.44	2.93	3.40	4.89
3.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	1.46	1.39	1.42	1.42
3.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	75.71	63.89	68.89	69.44
3.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	638.99	187.20	234.23	351.07
4) ลูกไก่				
4.1) จำนวนไก่ที่ขายได้ (ตัว)	0.46	0.00	0.00	0.15
4.2) น้ำหนักไก่ต่อตัว (กก.)	0.10	0.00	0.00	0.03
4.3) มูลค่าของไก่ต่อตัว (บาท)	10.00	0.00	0.00	3.28
4.4) มูลค่าที่ขายได้รวม	4.60	0.00	0.00	1.51
มูลค่ารวมของไก่ทุกประเภท	1549.81	336.50	293.23	719.59

ตาราง 14 ผลพลอยได้จากการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1) ไข่ไก่สดที่ใช้บริโภคในครัวเรือน				
1.1) จำนวน (ฟอง)	10.64	18.90	10.49	13.37
1.2) ราคา (บาทต่อฟอง)	2.36	2.42	2.67	2.48
1.3) มูลค่ารวม (บาท)	25.11	45.74	28.01	33.02
2) ไข่ไก่ที่ฟักไม่ออก (ไข่ขาว)				
1.1) จำนวน (ฟอง)	47.46	35.74	18.10	33.65

ตาราง 14 (ต่อ)

สภาพทั่วไปในการเลี้ยงไก่พื้นเมือง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1.2) ราคา (บาทต่อฟอง)	2.15	2.09	2.33	2.19
1.3) มูลค่ารวม (บาท)	102.04	74.70	42.17	72.73
3) มูลไก่/ขี้ไก่				
1.1) ปริมาณ (กก.)	9.31	18.68	23.83	17.34
1.2) ราคา (บาทต่อกิโลกรัม)	2.50	2.00	2.00	2.16
1.3) มูลค่ารวม (บาท)	23.28	37.36	47.66	36.21
รวมผลผลิตได้ทั้งหมด (บาท)	150.42	157.79	117.84	141.96

ตาราง 15 แสดงรายจ่ายที่เป็นเงินสดในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

รายการค่าใช้จ่าย (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ค่าซื้อพันธุ์ไก่	48.72	168.75	76.50	98.40
2. ค่าอาหาร ไก่ (อาหารสำเร็จรูปที่ซื้อจากร้านค้า)	42.18	150.00	99.45	97.67
3. ค่าอาหารเสริม (ที่ซื้อจากร้านค้า)	73.46	3.75	0.00	25.34
4. ค่าวัคซีน/ค่ายาไก่	43.72	29.00	6.25	26.18
5. ค่าเดินทาง/น้ำมันเชื้อเพลิงที่ใช้ในการเลี้ยงไก่	22.31	2.50	5.00	9.83
6. ค่าน้ำ (ในการเลี้ยงไก่)	5.90	2.50	0.13	2.82
7. ค่าไฟฟ้า	2.82	2.50	0.00	1.76
8. ค่าซ่อมแซมเล้าไก่	111.28	90.00	12.50	70.92
9. ค่าดอกเบี้ยเงินกู้ในการเลี้ยงไก่	0.00	2.50	0.00	0.84
10. ค่าซื้อเครื่องมือและอุปกรณ์ในการเลี้ยงไก่	17.95	12.50	3.25	11.18
11. อื่นๆ	0.00	15.50	18.00	11.26
รวม	368.34	479.50	221.08	356.20

ตาราง 16 แรงงานในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร 3 ชนเผ่า

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. การให้อาหารและน้ำ	-			
1.1) จำนวนแรงงาน (คน)	1.26	1.15	1.08	1.16
1.2) จำนวนวัน (ต่อเดือน)	26.79	28.00	29.13	27.98

ตาราง 16 (ต่อ)

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1.3) จำนวนชั่วโมงที่ทำแต่ละวัน (ชม.)	0.19	0.17	0.14	0.17
1.4) จำนวนคน/ชั่วโมงในแต่ละเดือน	0.64	0.60	0.51	0.58
1.5) อัตราค่าจ้าง (บาท/วัน)	106.76	108.25	104.50	106.50
1.6) รวมค่าจ้างต่อเดือน (บาท)	85.59	74.07	57.53	72.29
2. การให้วัคซีนและยาไก่				
2.1) จำนวนแรงงาน (คน)	0.23	0.20	0.13	0.19
2.2) จำนวนวัน (ต่อเดือน)	0.21	0.20	0.13	0.18
2.3) จำนวนชั่วโมงที่ทำแต่ละวัน (ชม.)	0.53	0.08	0.58	0.40
2.4) จำนวนคน/ชั่วโมงในแต่ละเดือน	0.014	0.002	0.009	0.008
2.5) อัตราค่าจ้าง (บาท/วัน)	117.14	104.0	105.0	108.64
2.6) รวมค่าจ้างต่อเดือน (บาท)	0.37	0.04	0.13	0.18
รวมค่าแรงงาน (บาท)	85.96	74.11	57.66	72.47
รวมค่าแรงงานต่อปี (บาท)	1031.56	889.34	691.94	869.60

ตาราง 17 วัสดุที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรทั้ง 3 ชนเผ่า

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
1. ข้าวเปลือก				
1.1) ปริมาณ (กก.)	28.77	48.35	28.73	35.34
1.2) มูลค่า (บาท/กก.)	5.90	5.98	6.12	6.00
1.3) รวมมูลค่า (บาท)	169.74	289.13	175.83	211.92
2. ข้าวสาร				
2.1) ปริมาณ (กก.)	47.49	28.80	22.65	32.86
2.2) มูลค่า (บาท/กก.)	10.55	10.63	11.96	11.05
2.3) รวมมูลค่า (บาท)	501.02	306.14	270.89	358.16
3. ข้าวสว/ข้าวเหนืง				
3.1) ปริมาณ (กก.)	5.00	0.90	5.25	3.17
3.2) มูลค่า (บาท/กก.)	9.00	8.00	6.50	7.82
3.3) รวมมูลค่า (บาท)	45.00	7.20	34.13	28.64
4. แกลบ				
4.1) ปริมาณ (กก.)	7.67	0.0	0.0	2.51

ตาราง 17 (ต่อ)

สภาพการเลี้ยง (เฉลี่ยต่อครัวเรือน)	ชนเผ่า			รวม (n=119)
	ไทดำ (n= 39)	ลาว (n= 40)	ญ้อ (n= 40)	
4.2) มูลค่า (บาท/กก.)	2.75	0.0	0.0	0.90
4.3) รวมมูลค่า (บาท)	21.09	0.0	0.0	6.91
5. อื่นๆ	59.68	49.62	57.42	55.54
รวมมูลค่าของวัสดุทุกประเภท (บาท)	796.54	652.10	538.27	661.17

ภาคผนวก จ

บทความสำหรับการเผยแพร่ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

บทความสำหรับการเผยแพร่ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

1. นำความรู้ในการจัดการกับไก่อพื้นเมืองโดยเฉพาะการป้องกันโรคไปเผยแพร่ จำนวน 5 ครั้ง
ครั้งที่ 1 ในการประชุมเรื่อง “สมุนไพรป้องกันไข้หวัดนก” ในการจัดประชุมวิชาการของมูลนิธิการแพทย์แผนไทย ณ อิมแพคเมืองทองธานี วันที่ 7 ตุลาคม 2547
ครั้งที่ 2 ในการฝึกอบรมการจดบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเกษตรกร องค์การบริหารส่วนตำบลนาดี อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำพู ในระหว่างวันที่ 26-28 กุมภาพันธ์ 2548 จัดโดยมูลนิธิสถาบันพัฒนาอีสาน สนับสนุนโดย UNDP และ SEAR
ครั้งที่ 3 ในการฝึกอบรมการจดบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเกษตรกร องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำโสม อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี ในระหว่างวันที่ 7-9 มีนาคม 2548 จัดโดยมูลนิธิสถาบันพัฒนาอีสาน สนับสนุนโดย UNDP และ SEAR
ครั้งที่ 3 ในการฝึกอบรมเครือข่ายผู้หญิงกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ณ โรงแรมภลัย์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในวันที่ 22 เมษายน 2548 จัดโดย สถาบันพัฒนาชุมชนอีสาน
ครั้งที่ 4
2. สรุปความคิดเห็นความสำคัญของการเลี้ยงไก่อพื้นเมืองกับการวางแผนป้องกันไข้หวัดนกให้กับกรมปศุสัตว์ เพื่อนำเสนอต่อ FAO

ภาคผนวก จ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและ
ผลที่ได้รับตลอดโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	การดำเนินงาน	ผลที่ได้รับ
1. เพื่อศึกษาปัญหาที่ใช้ในการจัดการระบบการเลี้ยงของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน ซึ่งจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.1 กลุ่มที่เลี้ยงไว้บริโภคหรือเลี้ยงไว้เพื่อขายเป็นรายได้เสริม 1.2 กลุ่มที่เลี้ยงในเชิงพาณิชย์	- สำรวจและคัดเลือกหมู่บ้านที่จะเป็นพื้นที่เป็นตัวแทนของกลุ่มชนเผ่าใน 17 ชนเผ่าภาคอีสาน - คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน - รวบรวมภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในภาคอีสาน - รวบรวมข้อมูลด้านต้นทุนการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในภาคอีสาน	- คัดเลือกพื้นที่ที่ใช้ตามรายการการศึกษาของยูนิฯ กลิ่นหอม และคณะ 2545 - คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและรวบรวมภูมิปัญญาโดยใช้แบบสอบถามชุดที่ 1 การสุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการ Snow Ball Sampling Method (Atkinson and Flints, 2001) - ส่งหนังสือสอบถามไปยังปศุสัตว์จังหวัดทั้ง 19 จังหวัดเพื่อสอบถามถึงกลุ่มที่เลี้ยงเชิงพาณิชย์	- ได้พื้นที่การศึกษาทั้งหมด 17 ชนเผ่าในพื้นที่ 13 จังหวัด ได้ผู้ให้ข้อมูลในการจัดการภูมิปัญญาในการดูแลและระบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับต้นทุนการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์ โดยมีเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลจำนวน 415 คน ดังรายละเอียดภาคผนวก ก - ไม่พบการเลี้ยงในเชิงพาณิชย์
ประมวลองค์ความรู้และวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงและการจัดการระบบการเลี้ยงของเกษตรกรในภาคอีสานในประเด็น 2.1 ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่และใช้ประโยชน์ได้ 2.2 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรม	- รวบรวมภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและวิเคราะห์จำแนกภูมิปัญญาของเกษตรกรในภาคอีสาน - รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลต้นทุนการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรในภาคอีสาน	ดำเนินการสังเคราะห์ภูมิปัญญาโดยใช้เทคนิคของ Jarvis <i>et al.</i> (2001) และ 4 Cells Analysis (Sthapit, 2004) ในการดำเนินงานในขั้นนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือผู้รู้ จำนวน 12-15 คน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกผู้รู้จากหมู่บ้านของแต่ละชนเผ่า	- ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาเผยแพร่และใช้ประโยชน์แบ่งเป็นประเด็นดังนี้ 1.1 การจัดการชนิดของไก่พื้นเมืองในด้านการจำแนก การคัดเลือกชนิดที่ใช้เลี้ยง การคัดเลือกลักษณะที่พึงประสงค์ 1.2 การจัดรูปแบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองตามสภาพแวดล้อมในชนเผ่าต่างๆ 1.3 ภูมิปัญญาในด้านการใช้สมุนไพรใน

ภาคผนวก ข (ต่อ)

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	การดำเนินงานกิจกรรม	ผลที่ได้รับ
2.3 ภูมิปัญญาที่ไม่น่าจะใช้ประโยชน์ได้จริงในสภาพแวดล้อมและสถานการณ์สังคมปัจจุบัน	จัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาที่ใช้ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตกลไกการตลาดของไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน	ทำการเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์โดยใช้แบบสอบถามโดยการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	การดูแลสภาพของไก่พื้นเมืองดังรายละเอียดในบทที่รายงานฉบับสมบูรณ์
3. ศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญานี้ในด้านต่างๆ ดังนี้ 3.1 การคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์ 3.2 ลักษณะที่พึงประสงค์ 3.3 ระบบการเลี้ยงดู การให้อาหาร การพักไข่ การเคลื่อนย้าย 3.4 การป้องกันและการรักษาโรค 3.5 ปัญหาและอุปสรรคของการเลี้ยง และการเลี้ยง 3.6 ระบบเครือข่ายของการตลาด	จัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่องค์ความรู้จัดประชุมเผยแพร่ผลงานวิจัย		ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมพิธีกรรมสามารถนำมาเผยแพร่ได้ โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรมข้อห้ามค่าเดือนค่าสอน
4. ศึกษาต้นทุนและวิเคราะห์ความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ตามระบบการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกรภาคอีสาน รวมถึงระบบตลาดของไก่พื้นเมืองในภาคอีสาน			ในการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดอย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้านภูมิปัญญาเหล่านี้จึงเกิดขึ้นจากการสังเกตและการปฏิบัติให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเช่นการจัดการเกี่ยวกับการจัดการระบบของโรคการขยายพันธุ์